

# ФРАНСУАЗА САГАН

Франсуаза Саган (нар. 1935 р.) — відома французька письменниця. Автор романів «Здрастуй, смутку» (1954), «Чи любите ви Брамса?» (1957), «Трохи сонця в холодній воді» (1969) та ін. Роман «Тьмянний профіль» вийшов 1974 р.



## ТЬМЯНИЙ ПРОФІЛЬ

*Присвячую Пеггі Рош*

Ти можеш і не бути — лише здаватись,  
І серце, що боїться правди, — осміхнеться.

Шарль Бодлер

Цього разу вечір був у Альферна — лікаря, якого знав увесь світський Париж. Я довго вагалася: йти чи не йти. Ось уже три роки — від початку нашого спільного життя з Аланом — я воліла всі вечори проводити насамоті, в обіймах Бахуса або Морфея: мене геть виснажували ці щовечірні напади любовців і ревнощів, пестощів і сварок. Проте Алан, як справжній мазохіст, таки домігся, щоб ми пішли до Альферна. Його обличчя знов було гарне, він сліпучо всміхався кожному, хто питав, як нам пощастило досягти в шлюбі такої дивовижної згоди, якій може позаздрити перше-ліпше подружжя в Парижі. Він одбувався жартами, плів якісь нісенітниці, міцно, до болю, стискаючи мій лікоть. А я, дивлячись на наші відображення в дзеркалах, і собі сміялася з того гарного видива, що пливло нам назустріч: обое високі, ставні, — він білявий, з блакитними очима, я чорнява, сіроока, — з однаковими жестами й однаковою, вже помітною всім, розпачливою втомою. Тільки раз Алан зайшов надто далеко і на запитання якоїсь зворушливої дурепи: «Чи скоро хрестини?» — відповів, що з його дружини досить одного такого, як він, і що вона, мовляв, не заслужила другого. Я зашарілася й кинула: «Твоя правда». А тоді вирвала руку й повернулася до нього спиною. Це наче в музиці, де нова тема часто починається з пароксизму. Я покинула Алана так несподівано, що він, напевне, затремтів од гніву у мене за плечима. Оце так на одному з зимових паризьких коктейлів, який нічим не різнився від інших, доля зіткнула мене з Джуліусом А. Крамом, який так і відрекомен-

дувався мені негайно: «Джуліус А. Крам». Його обличчя було бліде, стомлене й замкнуте. Для годиться я спитала, чи подобаються йому картини, розвішані по стінах. Їх малював коханець господині дому, невгамовної Памели Альферн, що влаштувала цей коктейль.

— Які картини? — здивовано мовив Джуліус А. Крам. — Ах, так! Здається, я бачив одну біля вікна.

Він пішов до стіни, і я мимоволі рушила за ним. Бувши на півголови вищою за цього невисокого чоловіка, я помітила, що лисина вже відібрала кілька стратегічних рубежів у його шевелюри. Він раптом зупинився перед однією з картин, автор якої, здається, також належав до тих, що вважають себе художниками, — і підвів очі. Вони були голубі і круглі за окулярами, а вії просто вражали, бо нагадували піратські вітрила на рибальському човні. Хвилину він споглядав зображене на картині, а тоді проказав щось хрипким голосом, схожим скоріше на гарчання собаки, аніж на людську мову. Я вловила тільки:

— Який жах!

— Що ви сказали? — спантеличено перепитала я, бо ці два слова здалися мені хоч і виправданими, але недоречними.

Він повторив голосніше:

— Який жах!

Гості, які стояли біля нас, позадкували, очевидно, боячись, що зараз вибухне скандал, і я лишилася сама між картиною та відважним Джуліусом А. Крамом, який відступив убік, даючи й мені змогу втекти. За нашими спинами зашепотілися. Бо Джуліус А. Крам справді сказав, дивлячись на картину: «Який жах!» Не раз сказав, а двічі, і всі це почули. А гарненька Жозе Аш — себто я — ані слова проти. Шепіт вловила якимсь шостим чуттям велична мадам Дебу і обернулася до нас. Мадам Дебу була визначна особа. Вона неподільно панувала в своєму світському гуртку. У шістдесят із лишком років вона була бездоганно струнка, без єдиної сивої волосинки і вельми елегантна, а статок її чоловіка (він давно помер) забезпечував їй незалежність, отже, й давав право на безоглядну категоричність. За будь-яких обставин — драматичних, урочистих — мадам Дебу все розставляла по своїх місцях (а часом усе руйнувала) і робила це сама, гордо випроставшись, як і належало власниці такого прізвища<sup>1</sup>. Її переконання й уподобання були несхитні. Вона відразу помічала риси традиційності в авангардистському творі й елементи новаторства в традиційному. А втім, хоч яка вона була категорична, — зроду, завжди й у всьому, — кебети їй не бракувало.

Відчувши щось тривожне, вона пішла на нас у супроводі свого незримого почту — зброєносців, блазнів та прислужників. Насправді вона завжди ходила сама, але повсякчас здавалося, ніби її охороняють наймані горлорізи. І це створювало довкола неї майже фізично відчутну заборонену зону, яка виключала найменшу фамільярність.

— Що ви сказали, Джуліусе?

В її голосі бриніли тривожні нотки.

— Я сказав, мадам, — відповів Джуліус А. Крам, нітрохи не бентежачись, — що ця картина — жахлива.

— Ви гадаєте, що це конче треба було сказати? — спитала мадам Дебу. — Кінець кінцем, не така вона вже й погана. — І жестом свя-

<sup>1</sup> Debout — випростаний (франц.).

того Себастьяна, прошитого стрілою, дала зрозуміти, що Джуліус дозволив собі зайве. Рух її підборіддя і звук голосу виражали зневагу, до витвору художника, зверхню поблажливість до примх господині дому, але й заклик до чемності, адресований Джуліусу А. Краму.

— Ця картина мене просто смішить, — заперечив Джуліус А. Крам трохи неприродним, хрипливим голосом.

Я мовчала.

До нас наближалася Памела Альферн під руку з Аланом. Її очі виказували занепокоєння. Ясна річ, вона почула якесь дзявкання, помітила замішання серед гостей і що духу помчала на поле бою.

— Джуліусе, вам подобаються картини Крістобаля? — спитала вона.

Джуліус не відповів, лише зиркнув на неї своїм суворим поглядом. Вона ступила кілька кроків назад і знову відчула себе господинею дому.

— А ви знайомі з Аланом Ашем, чоловіком Жозе?

— З вашим чоловіком? — спитав мене Джуліус.

Я кивнула. Він вибухнув реготом — справжнім тевтонським реготом, прадавнім, гучним, нестерпним, — і це, їй-право, було жахливо.

— З чого ви смієтеся? — спитав Алан. — З картини чи з того, що я — чоловік Жозе?

Джуліус А. Крам утупився в Алана очима. Я чимдалі більше дивувалася з його екстравагантності. В усякому разі, відваги йому не бракувало. За яких три хвилини кинути виклик мадам Дебу, господині дому й Аланові — на це здатний тільки той, хто вельми певен себе.

— Я сміявся просто так, знічев'я, — відказав він раптом. — А взагалі я вас не розумію, люба, — обернувся він до мадам Дебу: — Ви завжди мені дорікаєте, що я не сміюся. То ж тіштеся тепер з мого сміху.

І тут я згадала, що мені про нього розповідали. Джуліус А. Крам був усемогутній бізнесмен, він дозволяв собі навіть підтримувати впливових політиків, і, безперечно, його поточний рахунок у швейцарських банках був солідніший, ніж у більшості гостей Альферна. Його мали за людину благородну, але дуже різку, його всі боялися й усі запрошували до себе. Цим пояснювалися двозначні усмішки мадам Дебу та Памели Альферн — вибачливі і силувані водночас.

Ми стояли й мовчки дивилися одне на одного. Певна річ, Аланові й мені не лишалося нічого іншого, як піти привітати художника, що стовбичив у дверях, гордо озираючись навкруги, — та й повернутися до нашого сумовитого сімейного пекла. Аж ні — ситуація не дозволяла просто зронити «до побачення», або «на все добре», чи «рада, що познайомилася з вами», й піти собі додому. Вузол розрубав Джуліус А. Крам, який з виглядом ватажка племені запропонував мені перехилити чарку в буфеті по той бік зали. Він зробив заохотливий жест, і я пішла за ним; в урочистій мовчанці ми перетнули салон. Мені кортіло зареготатися, і водночас мене покусував страх — я бачила, що Аланові очі майже оскляніли від гніву. Я одним духом вихилила горілку, хоча й не люблю її; владний Джуліус А. Крам узяв мене під руку. Навколо нас знову загув вулик, та я вже знала: скандалу не буде.

— Поговорімо про щось серйозне, — мовив Джуліус А. Крам. — Чим ви займаєтесь у житті?

— Нічим, — відказала я навіть трохи гордовито.

І справді, тут, серед нероб, що без упину базікали про свої нікчемні заняття: естетику умеблювання, прикраси у фінському стилі, керамічні прикраси, про свою причетність до безлічі інших справ, — мені приємно було заявити, що я нічого не роблю. Я була дружиною Алана, який мене повністю утримував. І раптом мені саянуло — я його покину, не візьму більше в нього жодного долара і, може, навіть не зустрінуся з ним ніколи. Мені треба працювати, стати людиною якоїсь не надто клопітної професії — приміром, прес-аташе або уповноваженою по стосунках з громадськістю... Тільки чи поталанить мені ще увійти в це привілейоване коло, де встають рівно о дев'ятій, а на сонці бувають двічі-тричі на рік?.. Досі між реальним життям і мною завжди хтось стояв — спершу батьки, згодом Алан. І от із цими щасливими часами назавжди покінчено, а я, дурненька, ще й радію, ніби чекаючи на якусь таємничу пригоду.

— І вам подобається нічого не робити?

Джуліус А. Крам дивився на мене не суворо, а скорше цікаво — сказати б, приязно-цікаво.

— Звичайно, — відповіла я. — Мені подобається стежити, як плине час, як минають дні, я ніжуся на сонці, коли мені заманеться, і не знаю, що робитиму завтра. А як трапиться закохатися — маю час і на кохання. Всі повинні мати на це право, чи не так?

— Може, й так, — погодився Джуліус А. Крам замислено, — я ніколи про таке не думав. Я працював усе життя, але мені це подобалось, — додав він, ніби вибачаючись, і мене це зворушило.

Йй же право, дивний чоловік! Вразливий і небезпечний водночас. Щось нуртувало в ньому — невтомне і відчайдушне; може, тому в нього такий незвичайний, схожий на гавкіт, сміх?

«Ні-ні, — похопилась я, — не варто надто заглиблюватись у психологію бізнесмена. Коли ти дуже багатий і дуже самотній, то й тішся із цього».

— Ваш чоловік не спускає з вас очей, — мовив Джуліус. — Що ви йому зробили?

Нащо він накидає мені — а ргіогі<sup>1</sup> — роль ката? І що йому відповісти? Що я кохаю свого чоловіка, або — не дуже кохаю, чи — занадто кохаю, нарешті, — кохаю мимохідь? Навіть якби хотіла — що я йому відповім? Де вона, правда? Правда, з якою погодився б і сам Алан?..

Це найгірший з розривів: порвати одне з одним не просто так, а з певних причин. Після того, як люди були такі щасливі одне з одним, такі певні, що створені одне для одного, що немає ближчих у світі, після всього цього — раптом усвідомити, що то була облуда, що вони чужі, чужі навіки, і марно шукати в пустелі слідів, які ніколи вже не перетнуться...

— Пізно, — сказала я. — Мені треба йти.

І тоді Джуліус А. Крам, сказавши похвальне слово про затишок чайного салону «Саліна», урочисто запросив мене туди на післязавтра о п'ятій вечора, якщо, звісно, цей салон не здається мені надто старомодним. Я розгубилась і одразу погодилась. А тоді залишила його й пішла до Алана, заздалегідь уявляючи собі всі зойки, гризоти й сльози, — щодо цього можна було не сумніватися, — які чекають на мене

<sup>1</sup> Заздалегідь (лат.).



вночі. А у вухах мені ще довго чулося: «Там найкращі профітролі<sup>1</sup> в Парижі».

Така була моя перша зустріч з Джуліусом А. Крамом.

— Ромову бабку, — сказала я.

Сидячи на банкетці в чайному салоні «Саліна», я почувала себе украй збентеженою і кволою. Я прийшла вчасно, але була сама не при собі від розпачу. І не ромової бабки мені хотілося, а справжнього роману, того, що дають смертникам. Два дні по мені стріляли з мушкетів кохання, ревнощів, розпачу, з усіх Аланових гармат. Усі вони були націлені просто в мене, два дні він не давав мені вийти з квартири. І тільки якимсь чудом я згадала про безглузде побачення з Джуліусом А. Крамом у чайному салоні «Саліна».

Будь-яке побачення — з другом, знайомим — я знаю, могло б спонукати мене до відвертості, а я цього не хотіла. Я боюся надто поспішних звірянь, що до них такі охочі мої ровесниці. Мені важко це пояснити, але я завжди боюся, що зрештою сама визнаю себе винною. І тоді мені залишиться — або й далі терпіти Алана і жити з ним, щомиті обливаючи одне одного брудом, шарпаючи одне одному серця і щораз більше віддаляючись одне від одного, — або втекти від нього, піти назавжди, зникнути. Але бували хвилини, коли я сама себе не розуміла; він здавався мені таким, яким я колись його кохала, тоді я знову жертвувала собою, гадаючи, що це єдиний розумний вихід.

У цьому чайному салоні, де гармонійно зливалися голоси зголоднілих хлопців і бурмотіння старих дам, я спершу почувалася добре, ніби у схованці: мене охороняли покоління англійських пудингів і розкішних французьких еклерів, а також черниці в чорних сукнях, яким було байдуже до всього, і до мене в тому числі. Мені знов хотілося жити, всміхатися. Я дивилася на Джуліуса А. Крама так, мовби ніколи його не бачила. Він здавався мені статечним, лагідним, але трохи занепалим. За ці два дні борода в нього майже не виросла, волосинки ледве пробивалися крізь шкіру. Я забула про його суспільне становище, про неприродні зусилля, витрачені на те, щоб його досягти, про грубу силу, про славнозвісну могутність Джуліуса А. Крама — я все забула, вгледівши оцю хлоп'ячу прорість на його обличчі. Не промислового магната бачила я перед собою, а постарілу дитину...

— Дві склянки чаю, одну бабку, одне мигдалеве тістечко, — сказав Джуліус.

— До ваших послуг, мсьє Крам, — прошебетала кельнерка і, почудернацькому підстрибнувши, зникла за довгими завісами.

Я несамохіть провела її пильним поглядом.

«Ну от, я сиджу в чайному салоні з промисловцем, ми замовили мигдалеве тістечко й бабку», — билося у мене в пам'яті, а моє серце й розум, усе моє єство не бачили нічого, крім гарного обличчя Алана, спотвореного люттю. Здавалося, це обличчя ось-ось вирине на сходах. Я побувала мало не в усіх барах, ресторанах, нічних кафе нашої славної планети. І нічого не знала про чайні салони (а про цей ще менше за інші). І от на цьому затишному острівці насолод і реверансів, білих фартушків і накрохмалених чепчиків я почула себе в безпеці. Нереально, майже нестерпне почуття... Правду кажучи, я ладна була радше задихатися від гніву та болю, лежати розпатляною й розпластанною

<sup>1</sup> Сорт тістечок.

віч-на-віч з чоловіком мого віку й мучити його, аніж ласувати тістечками з гречним незнайомцем. У мене часом з'являються, як оце зараз, непрохані «візуальні» думки про саму себе. Решта часу плине собі непомітно, зникає, мов гіркуваті, безбарвні бульбашки у сліпих, глухих і німих глибинах відчаю. А іншим разом навпаки — той час воскресає, сліпучо і переможно воскресає в чиїхось очах, в очах людини, засліпленої сонцем, яким стала для нього ти і яке він сам засвітив собі на власний страх і ризик. Звичайно, в цю хвилину я про все це не дуже розмірковувала. До того ж я ніколи не говорю про себе, мене більше цікавлять інші, власне, вони мене більше розважають. Я просто сиділа й думала, якого кольору мигдалеве тістечко: жовтого чи беж? Це буває, коли ти не сама, а з кимось... Нарешті я спитала про це в Джуліуса, урвавши його на півслові. Обличчя Джуліуса набрало якогось змученого виразу, він спантеличено знизав плечима і спитав мене, що нового в Алана. Я коротко відповіла, що все гаразд.

— А у вас?

— І в мене теж, звичайно.

— Звичайно... Це не відповідь.

Він починав мене дратувати. Може, це й справді не відповідь, але іншої я не знайшла. У всякому разі, копирсатися перед ним у своєму дитинстві, своїх зв'язках з різними людьми і своєму невдалому шлюбі з Аланом я не збиралася. Хоча б тому, що я його просто не знала. І не бачила в ньому ні друга, ні радника. І взагалі мені здалося, що ми надто довго чекаємо на мигдалеве тістечко.

— Я людина нескромна, — заговорив він незаперечним і майже переможним тоном.

Я кволо махнула рукою на знак заперечення. Стала шукати в торбинці сигарети й помітила, як тремтять мої пальці.

— Я завжди був нескромний, — вів далі Джуліус А. Крам. — А втім, — додав він, — це можна назвати й невихованістю. Я хочу знати про вас усе. Я розумію, що мав би почати з розмови про дощ та про ясну погоду, але не можу.

Я в глибині душі сумнівалася, чи врятувала б становище розмова про дощ та про ясну погоду. Раптом він видався мені вкрай зухвалим, брутальним, мало не бридким. Коли він не здатний підтримувати розмову, хай навіть пустопорожню, тим більше пустопорожню, — він мав би це знати і не запрошувати мене в цей блюзнірський чайний салон. Мені раптом закортіло піти, лишивши його тут наодинці зі своїм тістечком, і тільки думка про те, що чигає на мене там, на вулиці і вдома, у тій клятій квартирі, — тільки ця думка затримала мене.

«Зрештою, це все-таки людина, — умовляла я себе. — І з нею треба обмінятися кількома фразами. Інакше не можна...» Справді, це я вперше відчула себе перед ним якоюсь напруженою, загальмованою і ладною першої-ліпшої миті втекти. Я, звичайно, подумала, що це нерви, наслідок безсонних ночей, кінець кінцем, невміння поводитись у товаристві. Одне слово, зробила те, чого якраз не мала робити: собі, а не Джуліусу поставила на карб напруження перших хвилин нашої зустрічі. Сама не розумію, що мене спонукує щоразу — повсякдень і повсякчас — брати на себе відповідальність за будь-які непорозуміння. Я почувала себе винною перед Аланом, коли бачила його. А тепер я відчуваю себе винною перед Джуліусом А. Крамом і ладна закластися, що коли б люб'язна кельнерка перечепилася і впала на килим з його мигдалевим тістечком, я подумала б, що винна в тім знову я. І мене

став брати гнів на саму себе й на ті похибки, яких я чимало наробила в своєму житті.

— А ви, — спитала я стримано, — чим займаєтесь ви?

— Я ділова людина, — відповів Джуліус А. Крам. — Точніше кажучи, я заснував не одне діло. І тепер витрачаю час лише на те, щоб їх контролювати. Я проводжу життя в машині, яка перевозить мене з однієї контори до іншої. А я контролюю й розподіляю.

— Веселе життя! — сказала я. — А ще що? Ви одружені?

Він на мить збентежився, ніби я сказала якусь непристойність. Звідки я могла знати, що він старий парубок?

— Ні, не одружений, — відповів він. — Але свого часу мало не одружився.

Останні слова він вимовив так гордо й урочисто, що я глянула на нього з цікавістю.

— Що ж вам перешкодило? — запитала я.

— Я і моя наречена належали до різних суспільних кіл.

Отакої! Чайний салон ніби застиг переді мною. Що я маю робити тут, сам на сам із цим ділком та снобом?

— Вона була аристократка, — скорботно докинув Джуліус А. Крам. — Англійська аристократка.

Я знову спантеличено глянула на нього. Цей чоловік не цікавив мене, але він не втратив здатності чудувати.

— Ну то й що, як аристократка?..

— Усе, чого я досяг, я досяг сам, — пояснив Джуліус А. Крам. — А коли ми зустрілися, я був іще дуже молодий і не мав під ногами міцного ґрунту.

— А тепер? — спитала я зацікавлено. — Тепер маєте міцний ґрунт?

— Безперечно, — відповів він. — Знаєте, гроші — це, мабуть, той ґрунт, на якому людина завжди і всюди почуває себе певно. — І ніби для того, щоб підкреслити брутальний афоризм, став видзвонювати ложечкою, колотячи чай.

— Вона жила в Редінгу, — замріяно провадив він далі. — Ви чули про Редінг? Це невеличке містечко біля Лондона. Ми познайомились на пікніку. Її батько був полковник.

Якби я хотіла розважитись, мені слід було б податися не сюди, а в кіно, там мені принаймні полоскотали б нерви черговою оргією убивств або сексу, на які такий багатий наш час. Пікнік під Редінгом з полковницькою дочкою аж ніяк не міг збентежити уяву молодої жінки, що впала у відчай. Далєбі, мені не щастить. Уперше зустріла чоловіка, якого всі звуть акулою великого капіталу, і тут-таки наразилася на перешкоду — англійську наречену-артистократку. Мені куди легше було уявити собі, як Джуліус А. Крам зводить із світу дюжину нью-йоркських банкірів. Я відкусила бабки і привітала себе з цим, бо страшенно боюся тістечок. Думки Джуліуса А. Крама, очевидно, й досі витали над зеленими пагорбами Редінга. Він замовк.

— І що ж було далі? — спитала я.

Тут мені годилося б, заради ввічливості, допити чай.

— О, нічого серйозного, — відповів Джуліус А. Крам і зашарівся. — Кілька легких пригод — оце й усе.

Я на хвилину уявила собі його в будинку розваг, оточеного голими жінками. Голова мені пішла обертом. Це було неймовірно. Бодай на мить не можна було уявити собі Джуліуса А. Крама сексуальним —

з його обличчям, виглядом, голосом... Я запитувала себе, чи не цим пояснюється його сила в паризькому світі. Адже він вільний від двох найважливіших спонук, що керують людьми: марнолюбства і сексуальності. Ні, цей чоловік таки був для мене загадкою. І ця констатація, яка за інших умов могла б збудити мою цікавість, зараз тільки збентежила й трохи роздратовала мене. Але, не знати звідки, в мене з'явилася певність, що попереду в нас іще будуть розмови про дощ і про ясну погоду. І я з удаваним задоволенням прийняла його запрошення зустрітися знов-таки тут ближчого тижня. Власне, я б погодилася на будь-що, тільки б виплутатися з цього безглузлого становища.

Додому я йшла пішки, не кваплячись, і коли проминала Королівський міст, розреготалася уголос. Наша зустріч була настільки позбавлена екстравагантності, що я навіть не змогла б розповісти комусь про неї. А втім, гадаю, саме через безглуздість цього побачення я згадувала про нього з приємністю всі наступні дні.

За два тижні я зовсім забула цю пригоду. Я зателефонувала Джуліусу А. Краму чи, точніше, його секретарці, щоб відмовитися від побачення з ним, і другого дня одержала величезний букет та візитну картку із запевненнями, що він глибоко шкодує. Цей сніп квітів протягом кількох днів — поки й зів'яв — надавав жвавого і майже непристойного вигляду нашій порожній, простокутній квартирі, наче спустошеній тим пеклом, що його повсякчас розпалювали ми з Аланом.

Становище, сказати б, стабілізувалося. Алан не витикав носа з квартири. Коли я хотіла кудись іти, він заступав мені дорогу. Коли дзвонив телефон, що траплялося дедалі рідше, він брав трубку, казав: «Нікого немає вдома» і клав її назад. Решту часу він метався, як навіжений, по кімнатах, без упину докоряв мені, картав, допитував, будив зі сну, плачучи, мов дитина, над кінцем нашого кохання, вигукував, що в усьому винен він, і водночас сварив мене, і погрожував — чимдалі лютіше. Я зовсім отупіла й не мала більше сили звертати на це увагу. Я думала тільки про втечу. Мені здавалося — ця буря повинна зрештою мати якийсь кінець.

Треба чекати кінця — іншої ради немає. Я приймала ванну, чистила зуби, вдягалася й роздягалася, мов сновиди — жила в якомусь прадавньому світі, в якомусь небутті. Перелякана служниця пішла від нас вісім днів тому. Ми харчувалися консервами, кожне на своїй половині, і мені заходила безглузда ідея жбурнути в нього бляшанку з-під сардин, які я не зносила, але мусила їсти. Дім став для мене кораблем, що збився з курсу, його капітан Алан виявився справжнім божевільним. А я була єдиною пасажиркою, яка втратила усе до нитки, навіть почуття гумору. Наші друзі — і ті, що телефонували, і більш настирливі, що стукали в двері (Алан їх одразу ж проганяв), як на мою думку, не спроможні були нічого второпати. Може, вони навіть вважали, що ми влаштували собі ще один медовий місяць...

У цьому вирі погроз, благань, каяттів і обіцянок, напівбійок-напівнасильств я жила, замкнувшись у собі, але в стані постійного жаху. Я двічі намагалася втекти. Алан здоганяв мене на сходах і силоміць змушував вернутися назад. Перший раз мовчки, другий — із страшними прокльонами, які він бурмотів по-англійському. Ніщо не в'язало нас із світом. Алан розтрошив приймач, потім телевізор і, мабуть, тільки тому не перерізав телефонного дроту, що жадав бачити, як я підскакую з надією, дуже невиразною надією, коли телефон раптом

задзвонить. Відчуваючи, що до горла мені підступають сльози, я приймала снотворне, і то о будь-якій порі дня і ночі, щоб, поринувши в кошмарний сон, втекти від Алана бодай на чотири години; але й ці чотири години він не давав мені спокою: щомиті торсав, смикав, сіпав і гукав, то голосно, то тихо, притулявся вухом до моїх грудей, дослухаючись, чи я ще жива, чи не втекла його чарівна кохана у свій останній сховок за допомогою кількох зайвих пігулок. Один тільки раз я не витримала, побачивши за вікном відкриту машину, в якій весело сміялися юнак і дівчина. Це було для мене, мов ляпас. Ляпас долі, нагадування про те, яка я була, якою могла стати і якою — здавалося мені в тій безтямності — ніколи не стану. І я розридалася. Я благала Алана піти геть або відпустити мене. Благала, примовляючи по-дитячому: «Я тебе прошу», «Ну, будь ласка», «Зласкався наді мною» та інші дурниці. А він сидів поряд, гладив мене по голові, втішав, просив не плакати і казав, що від моїх сліз у нього серце крається. Протягом двох чи трьох годин обличчя його було таке, як колись: ніжне, довірливе, обличчя охоронця й захисника. Йому полегшало, я бачила: він уже не так терзався. Та й я ніби трохи заспокоїлася. Це було і добре і погано водночас. Я чекала, що Алан або піде з дому, або вб'є мене. Думка про самогубство мені й на хвилину не заходила в голову; мабуть, є в мене щось таке, чого не можна викоренити й до чого не можна доступитися. Це «щось» звичайно змушувало Алана страждати. А зараз воно причаїлося, чогось чекаючи. Те чекання здавалося мені химерним, навіяним, і тоді мене били конвульсії відчаю, і я тремтіла, мов на морозі, ноги мої дерев'яніли, горло пересихало, і я не могла ступити й кроку.

Якось по обіді я шукала в кабінеті книжку, котру почала читати напередодні і котру, певна річ, Алан міг заховати, бо не терпів, коли будь-що — бодай на хвилину — відвертало мене від нього, від того, що він називав «ми». Правда, він ще не видавав книжки мені з рук, його зупиняли рештки вихованості, тої самої, що змушувала його відчиняти переді мною двері або підносити вогонь, коли я брала сигарети. Проте він таки заховав цю книжку, а я шукала її під канапою, повзаючи по підлозі, і вже починала глузувати з себе, бо знала, що він от-от зазирне до кімнати й зарежоче.

Аж тут, уперше за чотири останні дні, у двері подзвонили. Я підвелася, дослухаючись, — зараз грюкнуть двері перед носом у непроханого гостя. Та за хвилину чи дві я почула тихий, закрадливий голос Алана і, заінтригована, пішла до передпокою. У дверях — таки буквально у дверях — переступивши однією ногою поріг, з капелюхом у руках стояв Джуліус А. Крам. Я приголомшено дивилася на нього. Як він сюди потрапив? А він, побачивши мене, рушив уперед, наче Алан і не стояв йому на дорозі. Алан мимоволі відступив набік, і Джуліус простяг мені руку. Я мовчки роздивлялася його. Здавалося, ніби хтось підмінив персонажів; я чекала поліцію, швидку допомогу, Парсіфаля<sup>1</sup>, Аланову матір, будь-кого, тільки не Крама.

— Як ся маєте? — спитав він мене. — Я сказав вашому чоловікові, що саме на сьогодні ми домовились зустрітись з вами за чашкою чаю в «Саліна», і що я дозволив собі приїхати по вас.

Я не відказала нічого, лише дивилась на Алана, що начебто закам'янів з подиву і гніву. Джуліус теж зиркнув на нього. Я перехопила

<sup>1</sup> Герой середньовічної легенди — шляхетний, чистий душею рицар.

той погляд, і він знову вразив мене, як тоді, в Альфернів: жорстокий, крижаний погляд хижака. То була дуже дивна сцена: я ніби збоку бачила абияк погеного молодика перед розчиненими дверима, статечного зрілого чоловіка в темно-синьому пальті, саму себе — розпатлану молоду жінку в халаті, що спирається на лутку дверей кабінету, — і не знала, хто з нас трьох тут зайвий.

— Моя дружина нездужає, — раптом сказав Алан. — Вона нікуди не піде, про це не може бути й мови.

Погляд Джуліуса, такий самий суворий, знову зупинився на мені, і він промовив голосно й рішуче фразу, яка більше скидалася на наказ, аніж на запрошення:

— Ми домовилися з нею, що поїдемо пити чай, — і додав, звертаючись до мене: — Я посиджу в салоні, а ви швиденько вдягніться.

Алан рвучко ступив до нього, але раптом іще хтось з'явився на порозі, і четвертий персонаж цього поганенького водевіля зайшов до квартири. Це був шофер Джуліуса — похмурий здоровань. Він теж був у темно-синьому пальті, в руці тримав рукавички і мав той суворий та відчужений вираз обличчя, який робив їх обох схожими на гестапівців, так принаймні я собі уявляла.

— Я хочу вас про щось запитати, — сказав Джуліус, повертаючись до Алана. — Ваша квартира — на північному сході Парижа, чи не так?

І в цю хвилину щось раптом обірвалось у мені, зламало мою нерухомість, розбило враження небуття; я метнулась до своєї кімнати, крутнула в дверях ключ, похапцем пятагла штани й светр. Я так квапилась, що аж зубами видзвонювала, і серце в мене мало не вискакувало з грудей. Схопила два черевики, що здалися мені однаковими, розчинила двері й кинулась до салону, де сидів Джуліус А. Крам. Усе це тривало яких півтори хвилини, але я була вся мокра. І досі не розумію, звідки взялося в мене стільки самовладання, що перешкодило мені влетіти до кімнати, схопити шофера за руку й гукнути, щоб він віз мене звідси, щоб їхав мерщій і якомога далі. Я перейшла салон задкуючи, захищена від Алана Джуліусом, і коли виходила з квартири, перше ніж Джуліус устиг причинити двері, побачила Алана, що стояв, безвладно опустивши руки й вискаливши зуби в страшній гримасі. Він справді мав вигляд навіженця, і це було страшно.

Біля під'їзду стояв «даймлер» давнього випуску, довгий і широкий, наче вантажна машина, і тут я пригадала, що бачила його під нашим будинком кожного разу, коли зрідка підходила до вікна в ці дні.

Ми їхали на захід, якщо довіряти сонцю. Але я вже навіть йому не довіряла. Загублена в нетрях цієї величезної машини і мого маленького серця, я нестямно шукала, де північ, де південь, де схід і захід. Марно. Тіні видовжувалися перед капотом машини на шосе, обабіч якого миготіли сліпі будиночки й одноманітні рекламні щити, неспроможні вже, мабуть, нікому нічого розповісти. Проїхали Мант-ля-Жолі й зупинилися нарешті перед замиським будинком, схожим на фортецю. Джуліус не обзивався до мене й словом. Він навіть рукою не поворухнув. Власне, це був чоловік без жестів. У тому, як він сідав у машину і виходив з неї, запалював сигарету і вдягав пальто, не було ані незграбності, ані граціозності, усе це він робив якимось безбарвно. А мене завжди вабили саме жести людей, їхня манера рухатися, стояти й сиді-



ти, і зараз мені здавалося, ніби я сиджу біля манекена або біля хворого. Всю дорогу мене трусило. Спершу від холоду. Потім од страху, що нас наздожене Алан — з'явиться зненацька, коли ми стоятимемо перед світлофором, або вибіжить на шосе в кашкеті регулювальника, засюрчить, раз і назавжди зупинивши мою втечу на волю, хоч і поганеньку, та все ж таки волю. Мене трусило, коли ми виїхали на автостраду і машина помчала з неймовірною швидкістю, мов на перегонах. Нарешті, мене трусило від почуття самотності.

Вирвана з безнастанного, неминучого і для мене мало не кровозмісного зв'язку з Аланом, я немов осиротіла. Знову з'явилося «я», «мене», «мені», вже не було «ми», а яким же немилосердним було те «ми»! І де подівся другий? Кат чи жертва, байдуже, в усякому разі партнер по пекельних бурях, згубних і нестерпних останнім часом. Десь у глибині душі я почувала себе скоріше дівчинкою, несподівано покинутою хлопцем на танцювальному майданчику, аніж жінкою, в якої не стало чоловіка. А я й справді-таки часто танцювала з Аланом. Замріяні, втихомирені, ми часто переживали разом ніжні інтермедії пристрасті, і лише його ревності, яких він не міг подолати, згубили наше кохання. Мабуть, це таки справжня хвороба, але йому судилося лишитися самому на вогнищі щастя чи муки, яке зветься коханням, щоб останнім кинути в нього оберемки спогадів, вигадок і страждань. Я довго дозволяла йому це; ось чому тут, на шосе, я невиразно відчувала свою провину. Я була винна в тому, що давно вже його не кохала, в тому, що я збайдужіла до нього. Саме це слово вжахнуло мене. Я знала: це вона, байдужість — козирна карта пристрасті, і я її зневажала. Я захоплювалась безумною жагою і постійністю, вдячністю і навіть до певної міри вірністю. Мені довелося перебрести через роки безстидства й цинізму, щоб дійти до такого висновку, але я нарешті дійшла до нього, і якби я не мала внутрішньої тваринної відрази до того, що звуть смаком нещастя, я напевно залишилась би з Аланом.

Замок Джуліуса А. Крама був зразком споруд такого типу. Збудований у формі підкови з нетесаного каміння, він мав віконця-амбразури, ворота, що правили водночас за підйомні мости, а в покоях — меблі Людовіка XIII, можливо, навіть справжні, — отаке було багатство Джуліуса А. Крама. В холі на стінах висіло кілька оленячих голів, і від них кімната здавалася похмурою, майже жалобною. Кам'яні сходи з кутими залізними поруччями вели нагору. Єдиною поступкою часові була біла куртка метрдотеля, але я б воліла бачити його в камзолі. Він кинувся був шукати мої валізи, а не знайшовши, вибачився. Джуліус кілька разів нервово й не чекаючи відповіді, запитав, чи все гаразд, і завів мене до салону. Тут було наче все, потрібне для затишку, шкіряні дивани, книжкові полиці, шкури звірів і величезний камін, в якому палахкотіли привітні язички полум'я. Втім, коли добре подумати, чогось тут усе ж таки бракувало. І я здогадалася чого: бракувало собаки. Я спитала в Джуліуса, чи є в нього пес, виявилося, що є, і навіть не один, але вони в собачарні, бо їхнє місце там; він покаже мені їх уранці, бо зараз уже пізно. В нього є хорти, лабрадори, тер'єри — завтра я побачу.

Не можна сказати, що я не слухала, адже я йому відповідала. Просто особа, яка слухала й відповідала, була не я. Точніше, не та «я», якою я звикла себе почувати. Повернувся метрдотель, запропонував чогось випити, і я одним духом вихилила чарку горілки. Джуліус збентежився і сказав, що він сам тридцять років не пив нічого, крім

томатного соку. Його батько й дід померли через цироз, це в них сімейна хвороба, і він не хотів би й собі од неї померти. Я похитала головою, а тоді, зігріта російським еліксиром, спитала його про те, що весь час не давало мені спокою:

— Як це вам спало на думку приїхати до мене саме сьогодні?

— Коли ви не прийшли на побачення зі мною, на наше друге побачення, — став пояснювати Джуліус А. Крам, — я дуже здивувався...

Я мало не підскочила на своєму шкіряному дивані. Просто неймовірно: чому це його повинна була здивувати моя відсутність? Чи, може, дуже впливові люди не уявляють собі, що на побачення з ними хтось може не прийти?

— Я дуже здивувався, — вів далі Джуліус, — бо в мене лишилися найліпші, найтепліші спогади про нашу зустріч у «Саліна».

Я кивнула головою, знову схиляючись перед таємницею некоммунікбельності.

— Бачите, — знову озвався Джуліус, — я ще ніколи й нікому не розповідав про себе, а того вечора я звірив вам те, чого не знав ніхто, крім, певна річ, Гарріет.

Я отетеріло дивилася на нього. Яка Гарріет?! Може, я поміняла одного божевільного на іншого?

— Це та молода англійка, моя наречена, — уточнив Джуліус. — Наша драма стримить мені в голові і в цілому моєму житті, наче скабка. Мені тоді припала сміховинна роль, тож я нікому й не міг про все те розповідати; і нараз у «Саліна» я вловив у вашому погляді щось таке, з чого зрозумів: ви не будете з мене глузувати. І кажу вам щиро — це мені сподобалося. Ви здалися мені такою відкритою, такою довірливою... Я справді дуже хотів знову побачити вас.

Він вимовив це повільно і трохи відсапуючись.

— І що ж ви зробили, аби зустрітися зі мною? — спитала я.

— Я навів довідки. Спершу через ваших друзів, а потім послав своїх секретарок до вашого швейцара, до вашої служниці. Я довго не наважувався втручатися у ваше особисте життя, але зрештою дійшов висновку: це мій обов'язок. Я був певен — тільки щось дуже поважне могло перешкодити вам прийти до «Саліна» в середу, дванадцятого, — додав він з переможною усмішкою.

Я не знала, сміятися мені чи обурюватися. Підстав для обурення, ба навіть для гніву, було досить. Яке право мав цей чужий чоловік розпитувати моїх друзів, служницю, швейцара про мене? Що спонукало його витрачати на мене запаси своєї цікавості і свої гроші? Невже те, що я не зареготала йому в вічі, коли він оповідав мені про своє жалюгідне кохання до доньки англійського полковника? Ні, не може бути. При його багатстві знайшлося б чимало людей, які майже щиро співчували б його сумним звір'ям. Він каже мені неправду — але навіщо? Здається, він бачить і розуміє, що не подобається мені, і що ніколи мені не сподобається. Між чоловіком і жінкою буває так, що з першого ж погляду ніби укладається пакт про ненапад або про невторчання. Навіть марнолюбство звичайно безсиле проти цього підсвідомого, майже тваринного відчуття потреби повної суверенності. Зараз я ненавиділа і його самого, і його самовпевненість, і його меблі часів Людовіка XIII. Я люто ненавиділа його. Я мовчки простягла йому чарку, і він, несхвально прицмокнувши, — чи не гадав він, що цироз його предків назавжди відверне мене від спиртного?! — налив горілки.

Отже, я опинилася в якомусь будинку на захід від Парижа, у колишньому дворянському гнізді часів Людовіка XIII, яке стало власністю багатющого банкіра-детектива. Я тут без машини, без речей, без мети, без будь-якого уявлення про моє далеке чи навіть близьке майбутнє. І до того ж запала ніч. У житті мені вже траплялися вельми незвичні ситуації, кумедні й лиховісні, але куди їм до цієї! Тут я побила всі свої рекорди. Я скорилася власній збентеженості, ніби вклонилася самій собі, і перехилила чарку так, немов вона — єдина моя втіха на землі. Тої ж миті голова пішла мені обертом. Ще б пак — стільки днів їсти самі консерви... Який жах — бачити Джуліуса А. Крама в трьох примірниках!

— Є у вас тут якась платівка? — спитала я.

Він на мить розгубився, бо, звичайно ж, чекав чогось іншого від молодої жінки, вирваної з рук садиста-чоловіка; потім підвівся і відкрив шафу — ясна річ, старовинну, — і я побачила в ній стереофонічний приймач високого класу, мабуть, японський. Зважаючи на інтер'єр, я чекала Вівальді, але кімнату заповнив голос Тебальді.

— Ви любите оперу? — спитав Джуліус.

Він опустився навколішки перед десятком нікельованих ручок і здавався більшим, ніж був насправді.

— Я маю «Тоску», — сказав він трохи хвалькувато.

Далебі, дивну звичку має цей чоловік — пишатися з усього. Пишатися не тільки зі свого ідеального, справді бездоганного програвача, але і з голосу Тебальді. Може, переді мною — єдиний знайомий мені багатій, який дістає зі своїх грошей справжню насолоду. Коли так, то це ознака великого запасу душевних сил, бо з досвіду я знала: багатії безнастанно ремствують на те, що гроші — двосічний меч, об який вони повсякчас змушені обдирати свою шкуру. Вони вважають себе водночас і переслідуваними, і оточеними заздрістю, і навіть викинутими з суспільства, — і все через багатство, а те, що можна завдяки йому мати, безсиле бодай трохи допомогти їм. Коли вони щедрі, то вважають, що їх обдурюють, коли недовірливі — безнастанно перевіряють себе, і — що найсумніше — вони твердо переконані, ніби інакше й бути не може. Але тут — можливо, в цьому винна була горілка — у мене складалося враження, ніби Джуліус А. Крам менше пишався своєю діловою спритністю, ніж змогою слухати без найменшого шереху чистий і ясний чарівний голос жінки, яку вважав чарівною, — голос Тебальді. Ще наївніше він пишався своєю діловитістю, своїми секретарками, які допомогли йому врятувати гарну жінку, себто мене, від долі, що її він вважав жахливою.

— Коли ви розлучаетесь?

— А хто вам сказав, що я хочу розлучитися? — холодно відповіла я.

— Ви не можете залишатися з цим чоловіком, — розважливо мовив Джуліус, — він хворий.

— А хто вам сказав, що я не люблю хворих?

Мене дратувала моя нещирість. Я заїхала зі своїм рятівником аж сюди — отже, повинна була б якось пояснити власну поведінку. Але я воліла б нічого не пояснювати.

— Алан не хворий, — заперечила я, — він одержимий. — І додала: — Одержимий ревностями. Такий він зроду. Я запізно це зрозуміла, а крім того, я й сама трохи винна в тому, що сталося.

— Трохи? Що значить «трохи»? — прогугнявив Джуліус.

Він стояв переді мною, спершись кулаком на стегно, з агресивною міною, властивою адвокатам з американських детективів.

— Це значить, що я неспроможна була його заспокоїти. Він завжди підозрював мене, часто даремно. Але разів кілька й недаремно.

— Він просто був певен, що ви ніколи від нього не підете, — сказав Джуліус, — саме тому ви й пішли. Це логічно.

Тебальді співала на повний голос, і від музики, що зринала за її голосом, мені хотілося що-небудь розбити. Або заплакати. До того ж я не виспалася.

— Зараз ви скажете, що це мене не стосується, — завважив Джуліус А. Крам.

— Так, — погодилась я з зухвалістю в голосі, — це й справді вас не стосується.

Він не образився. Він дивився на мене майже співчутливо, як на жінку, що плете нісенітниці. Потім змахнув рукою, мовби говорячи: «Сама не відає, що каже», — і цей жест украй мене роздратував. Я підвелася й налила собі велику чарку горілки. Я вирішила говорити відверто.

— Мсьє Крам, я вас не знаю. Я не знаю про вас нічого, звісно, крім того, що ви маєте гроші, що ви хотіли одружитися з молодою англійкою, і що вам до смаку мигдалеві тістечка.

Він повторив свій промовистий жест — жест поблажливості, жест розважливого чоловіка, що зіткнувся з нерозважливою жінкою.

— А ще мені відомо, — додала я, — що з незрозумілих для мене причин ви цікавитесь мною, розпитуєте про мене людей, нагоджуєтесь вчасно, аби вирятувати мене із скрути, — і за це я вам дуже вдячна. На цьому й скінчимо.

Я сіла, стомлена своєю промовою, і втупилася з суворим виглядом у полум'я. Але мені страх як хотілося вибухнути реготом, бо Джуліус, доки я промовляла, помалу задкував, аж поки опинився між двома оленячими головами, які, безперечно, зовсім йому не пасували.

— Ви знервовані, — глибокодумно зауважив він.

— Ще й як! — погодилась я. — Ви мені дасте снотворного?

Він схилився в напівуклоні, а я таки вибухнула сміхом. Справді, відколи я переступила цей поріг, мене раз у раз кидало то в сміх, то в сльози, то в гнів, то в здудування, і я вже мріяла про зручне ліжко, хай навіть готичне, де можна було б сховати на час своє знеможене тіло. Здавалось, я можу проспати три доби.

— Не бійтеся, — сказала я Джуліусові, — я не заподію собі смерті ні у вас, ні деінде. Просто, як вам, певно, доповіла ваша секретарка, всі ці дні були нелегкі для мене, і мені не хочеться про них говорити.

Його пересмикнуло при слові «секретарка». Він сидів переді мною, поклавши ногу на ногу. І я мимоволі відзначила, які в нього великі ноги.

— Мої секретарки багато чого розповіли мені, але, окрім того, я мав не одну розмову з вашими друзями, і вони так само розповіли мені багато. Вони стурбовані вашою долею.

— Тепер ви можете їх заспокоїти, — відказала я уїдливо. — Тут я в безпеці принаймні на кілька день.

Ми дивилися одне на одного з викликом, але що то за виклик, я не знала. Що я маю тут робити? На що він розраховує? Що він хоче

знати про мене й навіщо? Я відчула, що у мене починають тремтіти руки, так само, як тоді у «Саліна»; зараз мені треба піти звідси й лягти в постіль. Ще кілька чарочок, ще кілька запитань — і я в сльозах кинулась би на шию цьому незнайомому чоловікові, а йому, може, тільки того й треба.

— Чи не будете ви люб'язні показати мені мою кімнату? — пробурмотіла я, підвівшись.

Я піднялася сходами у супроводі Джуліуса й метрдотеля і увійшла саме в таку готичну кімнату, яку собі уявляла. Сказавши їм «на добраніч», розчахнула вікно, вдихнула свіжісінького сільського повітря й кинулася на ліжку. Ту ж мить мої повіки міцно склепилися.

Уранці, природно, я прокинулася в чудовому настрої. Кімната була така сама похмура, становище таке саме непевне, але в мені бриніла пісенька пригоди. Я завжди граю не в лад. Так, ніби життя — це велике фортепіано, а я забуваю про педалі, навіть більше того — натискаю на них не тоді, коли треба, і не так, як треба: симфонічні увертюри до мого щастя й успіхів граю піаніссімо, а меланхолійні місячні сонати — навпаки фортіссімо. Байдужа, коли годилося б радіти, і весела, коли належало б журитися під стусанами долі, — отак я завжди ламаю чийсь передбачення і почуття, себто почуття всіх тих, хто зважується закохуватися в мене. І не тому, що я не сповна розуму — ні; просто життя іноді здається мені таким невтримним і таким безглуздим у його минушій простоті, що мені кортить — як, мабуть, іноді і деяким піаністам — зненацька захлопнути кришку.

Тільки піаніст, або в кожному разі один із двох піаністів, — це я. Не знаю, в кого з нас двох це виходить гірше? Я уявила, як він, скулившись, лежить на канапі, долоні на очах — не чує нічого, крім свого серця, а за півсотні кілометрів од нього лежу я і дослухаюся до пташиного крику, який уже чула сьогодні вночі. То хто ж із нас двох — самотніший? Хіба може гіркота кохання — хай навіть найнестерпніша — бути гірша за самотність, безіменну, глуху самотність?.. Раптом я згадала Джуліуса і засміялася. Якщо він намірився затягти мене в свої тенета, а може, уже й уявляє мене на певному місці своєї шахівниці, — то він жорстоко розчарується. Пісенька пригоди бриніла чимдалі веселіше. Я ж іще молода, і знову вільна, мені це подобається, і все йде гаразд. Мене ще не скоро приберуть до рук... Я поклала собі одягтися, поснідати й повернутися до Парижа, щоб знайти собі там якусь роботу і зустрітися з друзями, що зрадіють моему поверненню.

Метрдотель закотив у кімнату столик на коліщатках, заставлений бутербродами й квітами, і повідомив, що мсьє Крам поїхав у Париж, але до обіду вернеться — тобто вже незабаром. Чотирнадцять годин сну освіжили мене. Я зійшла сходами, демонструючи мій старий светр та мій новісінький егоїзм, і ступила в двір. Він був порожній. Тільки за вікнами миготіли тіні, і це створювало враження, що на господаря чекають. Так, саме враження, не більше...

Життя Джуліуса А. Крама не могло бути таке безтурботне...

Я пішла на собачарню, погладила трьох собак, які тут же облизували мені руки, й вирішила забрати одного з них у Париж. Я б його годувала, пестила, а він не кусав би мені за це литки і ні про що б не рознітував. Давнє, забуте почуття заповонило мене — почуття, яке я знала ще молодою дівчиною, років п'ятнадцять тому, коли кінчала пансіон. Чо-

мусь вважають, що почуття змінюються з плином часу. Ні, не змінюються. Просто ми багато про що забуваємо — така благодатна властивість нашої пам'яті! До того ж ми живемо у вічних сподіваннях — дарма що часто сподіваємося без надії. Отож і здається, ніби бажання бути вільною, коханою, підсвідоме жадання втечі й переслідування — завжди нові, неповторні...

Повертаючись до будинку, я потрапила в обійми мадам Дебу. Це було для мене так несподівано, що вона встигла тричі нервово поцілувати мене, перше ніж я здобулася на запитання, що свідчило про мою невихованість:

— Що ви тут робите?

— Джуліус розповів мені все! — вигукнула знавець добрих манер, інженер делікатних ситуацій.— Він говорив зі мною сьогодні вранці, і я приїхала. Оце й усе.

Вона взяла мене під руку. Коли вона спотикалася на камінчиках доріжки, її рука в рукавичці боляче стискала мою. Вона була в елегантному англійському костюмі з оливкової замші, та, на лихо, під цим нежарким сонцем розтопився її міський макійяж.

— Я знаю Джуліуса двадцять років, — сказала вона, — його ніколи не зраджувало почуття пристойності. Він не хотів, аби все скидалося на викрадення, на щось потаємне, і зателефонував мені.

Вона була дуже гарна, в стилі «Трьох мушкетерів». Взявши мое мовчання за вияв вдячності, вона повела далі:

— Мені це було зовсім не важко. Я саме висиділа довгий нудний сніданок у Ласерів, і мені дуже приємно, що я можу бути корисною вам обом. Де ж нарешті вхід у цей барак?—додала вона громовим голосом, бо таки добре, либонь, намерзлася в своїй оливковій замші. І мовби за помахом чарівної палички двері відчинилися, в них з'явився метрдотель, і ми зайшли до салону.

— Як тут похмуро! — сказала вона, мигцем оглянувши кімнату. — Це нагадує Корнуолл.

— Я ніколи не була в Корнуоллі.

— Ви ніколи не їздили до Бродеріка? До Бродеріка Кранфільда? Ні? У нього точнісінько такий мисливський будинок. Правда, серед піщаних рівнин він здається природнішим, аніж за п'ятдесят кілометрів од Парижа.

Вона сіла навпроти мене і сказала, що я маю нещасний вигляд, але в цьому немає нічого дивного. Вона завжди вважала Алана великим чудієм. Як і весь Париж, зрештою. А що вона приятелює з моїми батьками, то дуже тривожиться за мене. Я з подивом дослухалася до цього потоку відкриттів, бо вперше чула, що вона знає моїх батьків. І коли вона кінець кінцем сповістила, що я поїду з нею, що вона запрошує мене до оселі своєї невістки, яка саме зараз гостює в Аргентині, я слухняно схилила голову.

Мабуть, Джуліус А. Крам ніколи не перестане мене дивувати. Він мав усе: горилоподібних шоферів, приватних детективів, відданих секретарок, аристократичних наречених — і навіть дуенью! Ще й яку дуенью! Жінку, жорстокі вчинки якої врівноважувалися — кількісно — благодіяннями, жінку, водночас і гидку, і елегантну, словом, одну з тих жінок, яких іменують бездоганними. Виходить, Джуліус А. Крам — таки могутній, коли вже вона звернула увагу на моє існування і завдала собі клопоту втрутитись у події. Зрештою, я для неї — зовсім чужа. Вона



знала моїх батьків ще перед війною, але юність моя минула зовсім у іншому середовищі, а згодом я виїхала до Америки й повернулася з молодим елегантним молодиком на ім'я Алан, про якого вона знала тільки, що він багатий і трохи дивакуватий американець. Те, що Джуліус закохався в мене, не мало великого значення. Вона ще побачить, що можна зробити з мене — супутницю чи жертву.

Джуліус приїхав незабаром і, здається, був дуже задоволений, побачивши, як двоє жінок гомонять біля каміна. Він палко подякував мадам Дебу (я зауважила, що її звуть Ірен) і кинув на мене переможний погляд — погляд людини, котра справді все обмірковувала. Ми розмовляли про се, про те, себто ні про що, з тим тактом, що характеризує добре вихованих людей, коли вони сидять за столом. Здається, і справді тарілка, серветка й закуска зобов'язують цивілізованих людей до певної стриманості. Проте, коли ми встали від столу й посідали в салоні за кавою, вони взялися обговорювати моє майбутнє. Отже, поки що я мешкатиму на вулиці Спонтіні, у квартирі невістки мадам Дебу. Адвокат Джуліуса Дюпон-Кормейль звернеться до Алана, а насамперед ми підемо наступної суботи в концерт — чудовий великий концерт у Опері (його влаштовують на користь старих злочинців-бідарів чи ще когось подібного). Джуліус розмовляв зі мною, наче з малою дитиною, а я слухала його недовіркою і зчудовано; спершу мене це розважало, а потім занепокоїло. Невже я й справді така слабка і безпорадна, що не можу обійтися без покровителя, яким він хоче стати? Є люди,— і я, мабуть, теж до них належу,— котрі в кожній людській істоті шукають собі покровителів або батьків, і хоч ті батьки незабаром починають нудитися й сердитись, вони вже однаково залишаються батьками, тільки батьками невдячної дитини.

Ми не гаючись виїхали до Парижа, покинувши ферму-фортецю з її меланхолійним метрдотелем, і о п'ятій годині я вже сиділа в невеличкій вітальні невістки мадам Дебу, терпляче чекаючи, поки шофер Джуліуса привезе мені з дому який-небудь одяг (віднині мій дім став для мене проклятим місцем, кліткою, пасткою, де на мене чекав Алан, мій чоловік-чудій, і куди я ніколи не повернуся).

О восьмій годині, зламавши плани Джуліуса А. Крама й мадам Дебу — себто інтимну вечерю в новому ресторані на лівому березі Сени, я вийшла з дому, довго блукала під дощем і нарешті втекла до своїх близьких друзів, Маліграсів, літнього чарівного подружжя, яке давно вже звикло до моїх несподіваних відвідин. Я спокійно собі виспалася в них, а другого дня повернулася на вулицю Спонтіні, щоб перевдягтися. Це була моя перша витівка тут, і вона не сподобалась.

Під час бурхливого сніданку, що увінчав моє повернення на вулицю Спонтіні, я повідомила про свої плани. Мені хотілося б найняти однокімнатну квартиру і знайти собі роботу, яка дозволила б мені платити за помешкання і харчування. Мадам Дебу, ясна річ, теж снідала з нами. Вражена моїм опором, вона дзвюкала своїми персями й вряди-годи глибоко зітхала. Джуліус сидів, мов ошелешений, і напевне вважав мої скромні бажання купою нісенітниць. Я сказала, що мій давній друг Ален Маліграс спробує проштовхнути мене в якийсь журнальчик, що займається музикою й живописом — там у нього знайомий редактор. Зароблятиму я там небагато, але мої сумбурні знання з живопису можуть там придатися. Крім того, щоб трохи поліпшити мій бюджет, він обіцяв улаштувати мене коректором у видавництво, де працює сам. Мадам Дебу зітхала дедалі тяжче, але насамкінець моя впертість і бажання

втекти з-під її або принаймні з-під Джуліусової опіки змусили її вдатися до дипломатичного ходу.

— Я гадаю, моя дівчинко, — мовила вона скорботно, — що всі ці вельми цікаві заняття дадуть вам небагато. Я маю на увазі фінансовий бік. Проте, — додала вона, звертаючись до Джуліуса, — коли вона хоче бути абсолютно незалежною («абсолютно незалежною» вона вимовила так, що це неможливо передати на письмі), — хай буде. В молодих жінок нашого часу є манія: вони бажають працювати.

— Щодо мене, то це радше необхідність, — сказала я.

Вона розкрила й одразу ж закрила рота. Я мовби читала її думки: «Брешеш, дурненька, адже за тобою стоїть Джуліус А. Крам...» Ці слова ладні були вже зірватися їй з язика, але мій погляд і, мабуть, перелякане обличчя Джуліуса підказали їй: не так уже все й просто. Пролетів тихий ангел, а певніше, зграя чортів, і Джуліус нарешті озвався:

— Я вас розумію і, якщо дозволите, доручу своїй секретарці знайти для вас однокімнатну квартиру, де вам зручно буде приймати людей з того чи іншого журналу. А поки що, гадаю, ви можете скористатися з люб'язної гостинності Ірен.

Я мовчала. На його вустах з'явилася силувана усмішка.

— Вам не доведеться довго чекати; у мене спритні секретарки.

Нікуди було дітися, і я погодилась.

Втім, Джуліус сказав правду — його секретарки справді-таки спритні. Вже через день мене запросили оглянути двокімнатну квартиру (одна кімната виходила у двір) на вулиці Бургонь. Коштувала квартирка сміховинно мало. Секретарка була висока блондинка в окулярах із смиренным виразом обличчя. Коли я привітала її з такою знахідкою, вона буркнула, що це входить до її обов'язків. Того ж дня по обіді я переступила поріг кабінету Дюкре, редактора мого знаменитого журналу. Я не знала, що Ален Маліграс має в Парижі таку вагу, тож була і здивована, і водночас захоплена, коли Дюкре, спитавши мене те і се й розповівши про мої майбутні обов'язки, відразу взяв мене на роботу з цілком пристойною платнею. Я поїхала подякувати Аленові Маліграсу, але він, здавалося, був здивований і потішений не менше, аніж я. Певно, я таки в сорочці народилася. Ввечері я переїхала на свою нову квартиру. Вихилившись із вікна і розглядаючи газончик на подвір'ї, я слухала симфонію Малера, звуки якої линули з люб'язно доставленого моєю господинею приймача, і раптом відчула — я незалежна і вільна, як вітер! На мою користь слід сказати: я не тільки народилася наївною, але й залишилась такою на все життя...

В якомусь пориві я зателефонувала Аланові. Мене вразив його спокійний, лагідний тон. Я призначила йому побачення на завтра біля одинадцятої години, і він відповів: «Звичайно, приходь сюди». Я рішуче заперечила, бо вже відчувала себе однією з когорти розважливих жінок, жінок без нервів — героїнь жіночих тижневиків, які спритно будують щастя своїх чоловіків, дітей, начальників і швейцарів. І це звабне видіння надало моєму тону такої твердості, що Алан скорився і погодився зустрітись у старому кафе на авеню де Турвіль.

Я прокинулася з тим самим прагненням дії, з відчуттям волі, певна того, що для мене починається нове життя. Поїхала на побачення з Аланом. Він уже був на місці — сидів на вулиці перед кафе. Підвівшись мені назустріч, він одсунув столик і допоміг мені зняти пальто. Може, йому не так уже й тяжко? Може, я сама вигадала оті три тижні навіжен-

ства або й три роки одержимості? Може, після всього, що сталося, цей статечний і ввічливий, добре поголений молодик у темному костюмі, що сидить навпроти, почне нарешті мене розуміти?

— Алане, — сказала я, — обміркувавши все, я вирішила жити сама й почати все з нуля. Я знайшла роботу і квартиру; гадаю, так буде краще і для мене, і для тебе.

Він гречно кивнув головою. Вигляд у нього був трохи сонний.

— Яку роботу? — спитав він.

— У журналі, в мистецькому журналі, яким керує один із друзів Алена Маліграса. Алан — вельми люб'язний чоловік, ти його знаєш.

На щастя, я могла говорити з ним про Алана. Той був застарий, щоб до нього ревнувати.

— Чудово, — завважив Алан. — Ти швидко упоралася... мабуть, давно вже надумала?

— Щасливий випадок, — відказала я безтурботно, — точніше, два випадки: квартира і робота.

Він ставав дедалі млявіший і згідливіший.

— Квартира велика?

— Ні, кімната і щось на зразок вітальні, але там тихо.

— А що ж робити з нашою квартирою?

— Що хочеш. Ти залишишся в Парижі чи повернешся до Америки?

— А як би ти хотіла?

Я занепокоєно крутнулася на стільці: чекала зустрічі з Отелло, а переді мною був Хлопчик-Мізинчик.

— Ти сам маєш вирішувати, — промовила я боязко. — В усякому разі, твоя мати, либонь, скучає без тебе.

Алан вибухнув сміхом — веселим, молодим, щирим сміхом. Цей сміх я давно знала.

— Моя мати грає на біржі або у бридж, — відповів він. — І що я скажу їй, коли приїду сам?

Я схилилася до нього й застережливо поклала свою руку на його.

— Скажеш, що між нами не все гаразд. Не треба відразу лякати її розлученням.

— А ще я їй скажу, — голос його вже не був сонний; він говорив з придигом і підвищеним тоном, — ще я скажу, що дозволив викрасти власну жінку бридкому стариганові-багатію?! Богу відомо, що ти мала коханців, Жозе, але досі ти вибирала кращих. А що може бути мерзенніше від твоєї втечі зі старим бевзем та його шофером-горилою? І давно він став твоїм коханцем?

Усе починалося спочатку. Кому ж, як не мені, це знати. Так було завжди.

— Це неправда, — сказала я. — Ти добре знаєш, що це неправда.

— А з якого ж це доброго дива ти знайшла роботу? Ти ж нічого не вмієш робити. І квартиру. Ти завжди була незугарна — до всього. Ти зникла, не маючи франка в кишені, а за два дні вже маєш і квартиру, і пристойну роботу, — одне слово, все, що треба. І ти гадаєш, я тобі повірю? Ти глузуєш з мене?

Біля стойки, недалеко від нас, стояв чоловік, повільно присьорбуючи пиво. Він потроху став повертатися в наш бік. З другого кінця стойки до нас теж приглядалися, і кельнер зиркав сюди чимраз частіше; так воно і є — Алан говорить надто голосно. Я так звикла до його зіпання і до його шепоту, що давно вже не помічала, коли він переходить межу.

Він люто пас мене очима, ладний ось-ось вибухнути. Так уже не раз бувало. І раптом мої скромні плани, мої честолюбні заміри, мое нове життя — все це уявилося мені мізерним, нікчемним і несправжнім. А справжнім було ось це перекривлене, спотворене, нестямне обличчя, яке так довго було для мене обличчям кохання.

— Я тебе нікому не віддам, — сказав Алан. — Я тебе ніколи не покину в спокої, ти нікуди не втечеш від мене. Ти не знатимеш, де я, що я роблю, але я завжди вдиратимусь у твоє життя і саме тоді, коли ти будеш певна, ніби я забув про тебе. І руйнуватиму все.

Він таки наврочив. Мене поїняв страх, але тут-таки щось повстало в мені. Я по-новому побачила стіни кафе, голови відвідувачів, синє й холодне небо над нами. Схопивши пальто, я пірнула в людську юрбу. На якусь мить забула, де живу, хто я така і що сталося. Одна-єдина думка володіла мною: тікати від цього похмурого кафе — якнайшвидше, якнайдалі! Я сіла в таксі, наказала їхати на Етуаль; потім, уже на мосту через Сену, схаменулася, і, зробивши півколо, ми доїхали до вулиці Бургонь.

Добрих півгодини я пролежала в ліжку, відсапуючись — прислухалася до калатання власного серця, роздивлялася квіти на шпалерах. Потім зняла телефонну трубку й набрала номер Джуліуса. Він заїде по мене, і ми рушимо снідати в якийсь тихий ресторан, де він розповідатиме мені про свої справи. Взагалі це анітрохи мене не цікавило, але сьогодні я залюбки його послушала... Так я вперше сама покликала Джуліуса, та й то майже мимоволі.

Десь через два місяці я вечеряла, зручно вмостившись між Джуліусом А. Крамом і Дідьє Далє, у фойє Опери після виступу російської балетної трупи. Навколо жваво гомоніла юрба паризьких балетоманів. Коли подали десерт, один письменник, двоє художників і четверо чи п'ятеро звичайних людей уже були прикуті до ганебного стовпа.

Дідьє Далє сидів біля мене, слухав і мовчав. Він не любив перемивати кістки і цим подобався мені. Далє був чарівний високий старий молодик, але він любив надто гарних, надто грубих і надто юних молодих людей. Їх ніколи не бачили при ньому — і не тому, що він з ними крився, а через те, що його тягло до справжніх пройдисвітів і покидьків, яких, звичайно, не вабили обіди в світському товаристві. Незважаючи на відчайдушні пригоди й злигодні Дідьє, його справжня сім'я була тут, серед цих немилосердних людей, що трохи ним гордували не через згубну пристрасть, а через гризоти, яких він зазнавав завдяки їй. У Парижі можна бути ким хочеш, якщо маєш успіх, — сказав колись Бальзак, і я думала про нього, поглядаючи на сумовитий профіль свого друга Дідьє. Він став моїм другом випадково, може, тому, що всі ці люди, не дуже розуміючи, чому мене опікають Джуліус і мадам Дебу, з незмінною послідовністю визначали мені місце в кінці столу, себто біля Дідьє. Ми виявили, що захоплюємось тими самими книжками, а згодом — що обоє полюбляємо жарти і сміх. Отак і стали ми попервах спільниками, а згодом, після кількох зустрічей — друзями.

Моє впорядковане тихе життя чимдалі більше припадало мені до вподоби. Журнал, хоч і мав мізерний тираж, весело плив по хвилях. Його редактор Дюкре зацікавився моїми статтями, і тепер я цілі дні блукала з одної галереї до іншої, від одного художника до іншого; була то радісно збуджена, то знервована, але завжди купалася в потоках па-

раноїчних, мазохістських і часто нестямних розмов, які вели ці фанатики живопису. По суті, я завжди непогано з них викручувалася, за винятком кількох незначних випадків. Треба сказати, що мадам Дюпен, моя господиня, всупереч просто-таки зажерливому виразу своєї фізіономії, ставилась до мене, мов ангел. Її служниця міняла мені білизну і навіть заново пофарбувала стіни,— і все це так само сміховинно дешево, як і платня за квартиру. Помешкання було тричі варте того, що я за нього платила, і це вражало мене щоразу, коли я бачила хижий рот і загребущі руки мадам Дюпен. З одягом теж я не мала або майже не мала клопоту—про це подбала мадам Дебу. Вона знала директора магазину готового одягу, куди я могла прийти будь-коли і вибрати на вечір усе, що хочу, нічого не платячи за прокат. Кравець запевняв, що робить це задля реклами, але я дивом дивувалася з такої реклами — бо приходила в магазин інкогніто. Це було й не тому, що мене супроводив Джуліус А. Крам: жодна газета ніколи не писала ні про нього, ні про його багатство.

Через день я їздила куди-небудь із Джуліусом А. Крамом та його веселими супутниками. Інші вечори проводила з давнішими друзями або сиділа вдома, поринувши в мистецтвознавчі фоліанти, бо стала вимогливіше ставитись до себе і навіть вірила, що зможу колись допомогти комусь художникові або — ще краще — відкрити великий талант. Чекаючи цього дня, я писала статейки без підпису, в яких вихваляла невідомих, але симпатичних художників. Часом хтось із них приходив поговорити про мою статтю, і я з того навіть пишалася. Певно, то було перебільшене задоволення від думки, що я, покинувши колишнє нікчемне життя, тепер могла допомогти комусь — ділом, а не пристрастями. Задоволення це з'явилося не тому, що я хотіла виправдатись перед собою: адже за всі роки гультьяйства і нестерпного шлюбу з Аланом я й разу не почувала найменшої провини, доки любила його. Усвідомлення вини прийшло, коли кохання зникло, і він це помітив, коли життя моє стало безнастанною мукою, терзанням, якого я соромилась. В усякому разі кінець нашої драми був надто бурхливий і виснажливий для нервів, щоб я могла сподіватися на щастя з іншим чоловіком. Ця не зовсім зрозуміла мені самій робота надала нового сенсу моєму життю, розцвітила його новими барвами. Вечорами я довірливо розповідала Джуліусові про свої справи, і він охоче слухав мене. Він зовсім не розумівся на мистецтві, навіть не цікавився ним, але признавався в цьому відверто і не соромлячись; обмінюючись із ним думками після цілого дня безугавного патякання, я просто відпочивала. Ці два місяці Джуліус діяв на мене як заспокійливий засіб. Він завжди був на місці, коли мені хотілося розмовляти, він возив мене по всіх усядах, не накидаючи найменшої інтимності, і нарешті, так до кінця й не розібравшись у всьому, я стала вважати його благородною людиною. Щоправда, час від часу я ловила на собі його допитливий важкуватий погляд і відверталась. Я жила сама. Алан ще був надто близько, хоча й поїхав до Америки, і коли я запросила до себе молодого критика (він приходив три вечори підряд) — це було подією. Вночі я відчувала страх. Це й не дивно: коли ти роками живеш з чоловіком, звикаєш до того, що вночі він завжди біля тебе; коли ж увечері або на світанку ти не чуєш у темній кімнаті дихання іншої істоти — тобі мимоволі стає моторошно.

Того вечора, сидячи між моїм покровителем-фінансистом і моїм новим нещасним другом, я спокійно споглядала, що діється навкруги. Аж раптом вибухнув скандал. Його почав п'яний хлопець, гарний, але на-

хабний, якого, власне, за це й цінували. Він звернувся до Дідьє, що сидів, як і я, трохи сонний, і не одразу зрозумів, що говорять саме до нього.

— Дідьє Далє! — вигукнув хлопець. — Я маю передати вам вітання. Від вашого друга Ксав'є. Я стрів його вчора там, де не маю звички бувати. Ми про вас багато говорили.

Я, хоч і не була знайома з Ксав'є, знала, хто він такий і ким був для Дідьє. Той зблід і не відповів нічого. Усі на мить замовкли, а хлопець, зовсім знахабнівши, не відступався.

— Ви не розумієте, про що йдеться? Ксав'є!

Дідьє мовчав, ніби звуки «кс», якими починалося ім'я Ксав'є, були цвяхами, що їх безжально забивали йому коли не в руки, то в пам'ять. Я знала — його непокоїло, як поставляться до слів вискочння сусіди по столу, і водночас він з боєм і гнівом питав себе, про що розмовляв Ксав'є з цим нахабним молодиком, і як вони з нього знущалися. Він двічі або тричі кивнув головою, доброзичливо й ніяково усміхаючись. Та цього було замало. На нього вже всі дивились, і гарний хлопець, здавався, сприйняв цей рух як заперечення.

— Як, мсьє Дідьє, ви не пригадуєте вашого друга Ксав'є? Такий чорнявий, між іншим, гарний хлопець з блакитними очима!

Останні слова він вигукнув сміючись, ніби знаходячи вибачення для смаків Дідьє.

— Я знаю Ксав'є... — глухим голосом почав мій друг і раптом урвав мову.

Мадам Дебу, що сиділа неподалік від нас і досі не втручалася, — через неуважність чи затятість, — спробувала розігнати собак.

— Ви надто голосно кричите, — зауважила вона хлопцеві.

Нахаба не знав, що попередження з вуст мадам Дебу є наказом, у даному разі — наказом замовкнути.

— Отже, ви знаєте Ксав'є? Цікаво. Що ж далі?

Він самовпевнено усміхнувся, і хтось уже по-дурному загигикав, певно, зніяковівши. На цей зрадницький смішок обернулися всі, хто сидів біля нас. Вісім облич, переляканих і захоплених воднораз, повернулися до скривленого, збентеженого обличчя Дідьє. Я побачила — він простяг свою надто довгу й надто білу руку до скатертини, але так нерішуче, ніби хотів не шарпнути її зі столу, а сховатися під нею.

— Я теж дуже добре знаю цього Ксав'є, — сказала я голосно. — Це мій добрий друг.

Усі вражено втупилися в мене. Може, хтось думав, що я коханка Джуліуса або протеже мадам Дебу, але в усякому разі я була молодою жінкою, що завжди уникала суперечок.

На якусь хвилю розгубившись, мій противник оговтався й поскакав через усі бар'єри.

— Він і ваш друг також? Неймовірно! І, безперечно, сердечний друг?

Ту ж мить Джуліус підвівся за моєю спиною, не сказавши і слова. Він кинув на хлопця один із добре знаних мені неспокійних поглядів, і ми вийшли. Я встигла підхопити під руку Дідьє, відірвати його від стільця, і ми втрюх опинилися в холі — стримані й незворушні. Ми взяли свої пальта, і вже на сходах нас наздогнав хтось із зграї мадам Дебу.

— Поверніться, не тікайте, вийшла якась дурниця. Ірен гнівається.



— Я так само, — кинув Джуліус, застібаючи пальто. — Я запросив на цей вечір своїх друзів.

Вийшовши на свіже повітря, я зареготала, кинулася Джуліусові на шию й поцілувала його. Він був чарівний на холоді, у своєму короткому синьому пальті, в окулярах і з двадцятьма волосинками, що стали сторччи то з гніву, чи від вітру. Перед ним не можна було встояти. Дідьє підійшов до мене і притиснувся до мого боку, наче собака, який не знає, за що його побили.

— Яке щастя вирватися звідти! — прошебетала я. — Джуліусе, ваша турбота про мою честь (я, певна річ, підкреслила «мою») заощадила нам дві години. Ходімо, відзначимо це в «Барі Гаррі».

Ми пішки завернули на вулицю Дону і півгодини торохтіли про всяку всячину, аж поки оговтався Дідьє. А за нашим столом у фойє Опері, певне, закрутилася веремія. Мадам Дебу не скоро вибачить мені цей скандал. Вставати з-за її столу раніше господині не дозволялося. Зараз ця Міледі<sup>1</sup>, либонь, уже кує зброю помсти, і, коли б компанія тих людей не була мені абсолютно байдужа, я б погано спала цієї ночі. Власне, я була в їхньому товаристві тільки з вдячності до Джуліуса. А здебільше вечорами я нудилася, не маючи, з ким перемовитися словом. Аланова улюблена гра в зачинені двері відстрашила мене від фізичної самотності, але й віддалила від моїх паризьких друзів, які, власне, й самі за останні три роки дуже змінилися. Вони були заклопотані своєю роботою, заробляли гроші, а я цих турбот не мала; отож потроху в моїх очах — очах привілейованої особи — вони з товаришів моїх свят обернулися на дрібних або великих буржуа. Вони досягли зрілості, а я здавалася серед них підлітком, бо поряд мене був інший підліток — багатий нероба на ім'я Алан. Самі того не помічаючи, ми, мабуть, дуже їх дратували. Гідні жалю копії героїв Фіцджеральда, ми нічого не бачили в жорстокому матеріальному світі, тим часом як наші друзі мусили змагатися з ним за власну сім'ю, за власне ремесло. Залишилося, певна річ, кілька невдах — п'яничок і веселунів, кілька покірних долі людей, таких, як Маліграси (але час їхньої боротьби вже минув), і кілька непевних самітників, пойнятих ностальгією, з якими навіть неприємно зустрічатися. Мабуть, саме тому мені майже подобався блискучий, жорстокий і нікчемний гурток мадам Дебу. Ці люди принаймні не втратили своїх честолюбних замірів, у них ніколи й не було нічого за душею, крім бажання увійти в цей гурток і залишитись у ньому. Вони ніколи не прагнули змінити шкіру.

Назавтра Дідьє зателефонував мені в редакцію, пробурмотів щось про вчорашній інцидент і запросив зустрітися з ним у барі на вулиці Монталамбер, де він мав звичку сидіти. Він сказав, що сподівається при цій нагоді познайомити мене з кимось і що для нього це важливо. Я зніяковіла, подумавши, що то буде славнозвісний Ксав'є, і хотіла була відмовитись, бо не люблю втручатися в приватне життя моїх друзів. А потім подумала, що йому це з якихось причин потрібно, і погодилася.

Я прийшла в бар трохи раніше, сіла в кутку і попросила кельнера принести газету. За сусіднім столиком якийсь чоловік повернувся в мій бік, простяг свою газету, дуже ввічливо мовивши: «Якщо дозволите». Я всміхнулася йому, беручи газету. Він мав спокійне обличчя, ясно-карі очі, міцно стиснуті губи, великі руки. Щось у ньому виказувало вну-

<sup>1</sup> Авторка має на увазі одну з героїнь «Трьох мушкетерів» Дюма.

трішню силу і водночас якесь начебто розчарування в житті. Він також розглядав мене, дивлячись просто в вічі, і поки він запевняв мене, що в газеті зовсім нема чого читати, я вже встигла пересвідчитись у цьому.

— Вам подобається чекати? — спитав він.

— Дивлячись кого, — відказала я. — Цього разу я чекаю близького приятеля. І чекання мене зовсім не дратує.

— Ви не хотіли б трохи поговорити, поки чекаєте?

На превелике моє здивування, хоч я й не люблю знайомств такого роду, через п'ять хвилин ми жваво обговорювали політичні події, кінокартини, і я почувалася мов риба у воді. Він якось напрочуд спокійно простягав мені сигарети, запалював, усміхався, кликав кельнера, і жести його були зовсім не схожі на рвучкі, нервові рухи всіх тих людей, яких я бачила вдень і вночі. Я навіть подумала — він із села; там скоріше можна зустріти таку врівноважену людину. Тут з'явився Дідьє і, побачивши, як ми невимушено сміємося, вражено застиг на місці.

— Даруйте, я спізнився. Ви знайомі?

«О боже! — подумала я. — Невже це Ксав'є?» Я не бачила нічого спільного між цим чоловіком і жорстоким хлопцем, про якого розповідав Дідьє.

— Ми випадково зустрілися й забалакалися, — сказав незнайомець. Дідьє відрекомендував нас:

— Це мій брат Луї. А це моя приятелька Жозе Аш, я тобі про неї розповідав.

— Ах, так?! — здивувався Луї.

Він знову одкинувся на спинку свого крісла і подивився на мене вже не так приязно. Принаймні так мені здалося. «Абсурд!» — подумала я, видно було, що брати щиро люблять один одного. Я вже впізнавала в Луї певні риси Дідьє, тільки не так чітко окреслені. Він скидався на Дідьє, який ще не встиг змужніти.

— Ви — приятелька Джуліуса А. Крама і мадам Дебу, — мовив Луї. — І працюєте в журналі, що зветься, коли не помиляюся, «Відблиски мистецтва»...

— Ви все знаєте...

— Я багато розповідав йому про вас, — зауважив Дідьє. — І казав, що на обідах ми часом реготали мов божевільні.

— Дуже похвально, — іронічно мовив Луї. — Я вас вітаю. Дідьє успішно заступив мене в світі, де треба було діяти принаймні одному з нас. Але мені всі ці люди завжди були осоружні. А як вам удається їх терпіти?

— Мое знайомство з ними відбулося зовсім недавно, — пробелькотіла я розгублено. — Мадам Дебу і Джуліус А. Крам стали якось мені у пригоді, і от...

Я зовсім знітилася, стала вибачатись, і це мене раптом розлютило.

— Мені знайомі пригоди таких людей, — сказав Луї, — тільки я сам не полюблюю пригод.

Я наїжилася.

— А ви — вільна людина.

— Авжеж.

І на превелике здивування я відчула, що червонію. Мені здалося, ніби я справді стала такою, якою мене уявляли люди: утриманкою багатого друга, котра живе з ним саме тому, що він багатий. Це своє віддзеркалення, яке я безтрепетно зустрічала в багатьох поглядах останні

два місяці, в очах Луї видалось мені майже нестерпним. І все ж таки я не сказала йому: «А знаєте, Джуліус А. Крам — для мене тільки друг. Я заробляю собі на життя і поважаю себе». Я не люблю не тільки нападати, а й захищатися.

— Бачите, — зауважила я, — молода жінка в наш час неспроможна жити з самого тільки повітря. Чоловік покинув мене без єдиного су, і я рада була спертися на когось певного, хоч би й на Джуліуса А. Крама. І я всміхнулась їм обом змовницькою, багатозначною усмішкою.

— Вітаю вас, — сказав Луї, — і п'ю за ваш успіх.

— Та що ви оце верзете? — вигукнув Дідьє, вкрай розгублено.

Я певна, він наперед тишився з цієї зустрічі: улюблений брат і вірна приятелька від учорашнього вечора. І раптом усе завалилося, пішло шкереберть. Мені далєбі у тисячу разів приємніше було б зустрітись з Ксав'є, аніж із цим диваком і злюкою.

Я підвелася, цмокнула в щоку Дідьє, потиснула руку його братові і гордо покинула їх. Додому я йшла пішки, охоплена незбагненною люттю, і тричі мене мало не збили машини, осканені в ці години пік. Раптом я відчула, що ненавиджу це місто під низьким небом, ці сліпі машини, цих покvapливих пішоходів; ненавиджу всіх людей, що оточували мене останні два місяці і досі здавалися мені лише нудними. Я відчула, що боюся їх. Якби Алан був у Парижі, я напевно стрілася б із ним цього вечора, щоб віднайти в чийх-небудь очах, бодай в очах того ревнивця, підтвердження моєї чесності.

Тільки один чоловік міг урятувати мене з цього становища, — учорашня пригода давала мені право так думати, — але, на жаль, то був сам призвідця моїх нинішніх прикрощів — Джуліус А. Крам. Цікаво, а як він сам ставиться до того, що люди мають нас за коханців? Адже він знає, що це неправда і ніколи правдою не буде. А якщо він так не думає? Якщо він не хоче й припустити, що цього ніколи не буде? Якщо це розрахований хід — вплутати мене у фальшиву ситуацію, яка одного чудового дня стане нестерпною, — і тоді сила звички в парі з утомою кинуть мене в обійми до нього? Невже йому здається, що між нами існує якась мовчазна угода? Я не можу й подумати про те, що спатиму з ним колись, але ж він може думати інакше, і тоді вже моя поведінка буде негідна. Це мене стурбувало. Проте інший голос, заспокійливий і водночас трохи збентежений усіма цими ускладненнями, мурмотів мені на вухо: «Джуліус і сам добре знає, що між нами нічого немає. Я ні разу не прохопилася ні жестом, ні словом, які можна було б неправильно витлумачити; і зовсім не тому я ставлю під сумнів нашу звичайну дружбу, що якийсь пуританин вдерся сьогодні в барі у мої потаємні думки».

Знайомий голос; він уже сто разів нашіптував мені: «Не заглиблюймося, перечекаймо, все йде на краще». І щоразу я пересвідчувалася, в які нетрі, в яку безвихідь заводив він мене, той лагідний, обережний голос. Вичікування ніколи не доводило мене до добра. Я, звісно, не покладалася на саме тільки вичікування. Я розмовляла з Джуліусом, прагнула прояснити все, що треба, між нами, робила це, ризикуючи здатися смішною, і водночас із полегкістю відкладала на майбутнє конфлікти з іншими людьми.

Я повернулася додому напівжива від цих болісних думок, і відразу почула, що дзвонить телефон. Це, звичайно, був Дідьє.

— Жозе! — вигукнув він у розпачі. — Що сталося? Вас не можна впізнати. Я так хотів, щоб Луї вам сподобався, а він удавав із себе якогось лісовика.

— Дарма, — відмовила я.

— Жозе, — не вгавав Дідьє, — я знаю, що ви не йдете увечері в театр. Ви ж мені казали, що маєте час. То, може, ми пообідаємо разом? Брат уже пішов, — додав він покvapливо.

У голосі його чулося благання. Що ж, краще пообідати з ним, аніж сидіти самій удома і грати роль героїні роману з продовженням. До того ж, може, вдасться спитати, що він думає про мене і Джуліуса. Я залюбки звиряюся приятелям, але оце давно вже ні з ким не говорила про себе. Я попросила Дідьє заїхати до мене через годину. Він приїхав, у захопленні оглянув моє помешкання, і хвилин двадцять ми невимушено розмовляли про всяку всячину; потім я налила нам обом по великій чарці віскі й рішуче підвелася: «Ходімте мерщій».

Він засміявся. Сміх його був по-дитячому чарівний, а очі променіли ніжністю. Йй-право, шкода, що доля не кинула його в жіночі обійми. Він був тактовний, ніжний, чуйний. Нарешті, він був мені другом. Нам належало розібратися у двох випадках, і він почав з другого, який був для нього не такий болісний. Отже, я дізналася, що його брат-пуританин — ніякий не пуританин, але, нажаханий своєю сім'єю і своїм середовищем, усамітнено живе в Солоні, у старому занедбаному будинку і займається ветеринарією. Недаремно він видався мені селяком. Я уявила собі його великі руки на животі коня і на якусь мить залетіла в романтичні мрії, а тоді пригадала, що він має мене за жінку легкої поведінки. Я спитала в Дідьє, може, й він думає про мене так само. Той підскочив.

— Легкої поведінки! — повторив він. — Легкої поведінки?! — та боронь боже!

— А що ви думаєте про мене і Джуліуса? І що думають люди?

— Мені здається, ви повинні б начхати на те, що думають люди, — непевно відповів Дідьє.

— Ваш брат немов солі мені на рану сипнув.

Дідьє розгублено пом'яв руку.

— Я знаю, що ви не спите з Джуліусом і не збираєтеся з ним спати. А люди думають інакше. Вони не можуть собі уявити, що ваше життя обмежується працею в тому журнальчику.

— Але ж насправді це так і є, — боронилась я. — В Парижі можна якось викручуватися.

— Безперечно, — додав він ніби з жалем. — Проте люди думають, що ви викручуєтесь інакше.

— А Джуліус? — спитала я. — Ви гадаєте, Джуліус чекає від мене чогось іншого?

Дідьє одірвав погляд від столу й ошелешено глянув на мене.

— Авжеж! — вигукнув він. — Джуліус забрав собі в голову здобути вас так чи інакше, а він належить до тих людей, що ніколи не відступають від своїх замірів.

— Ви думаєте, він мене любить?

На моєму обличчі так виразно відбився сумнів, що Дідьє зареготався.

— Не знаю, чи любить, але за всяку ціну прагне втримати вас біля себе. Джуліус — власник; іншого такого світ не бачив.

Я глибоко зітхнула й допила віскі. Таки й справді я — мов зацькований звір на цій землі... Але з мене вже досить. Завтра поговорю з Джуліусом.

Почувши про це моє рішення, Дідьє звів очі до неба і присягнувся, що я не витягну з Джуліуса жодного слова і що все це нікому не пот-

рібне. «З'ясування стосунків, — додав він, — завжди марний клопіт». Це він знає з власного досвіду. Потім ми говорили про Ксав'є. І я багато чого дізналася про витончену жорстокість, з якою один чоловік може ставитись до іншого, про жорстокість, куди страшнішу від жіночої. Я слухала його, вигріщивши очі, а він розповідав про нічні бари, про хащі великого міста, про підступні удари, і кожне ім'я в його розповіді означало погрозу, кожне чекання — муку, і кожна спілка — кривду. Він говорив гранично стримано і цнотливо, але його тактовність не збіднювала розповіді, і я була вражена, виявивши в нього той самий смак до нещастя, ту саму жагу самознищення, які були в Алана. Це крилося в ньому самому, а не в об'єкті його любові, в якому він знайшов своє страждання, а може й насолоду. В усякому разі, — тепер я це зрозуміла, — якби він любив не чоловіка, а жінку, він однаково був би нещасний. Дідьє пішов дуже пізно; здавалося, йому трохи відлягло від серця, і я лягла спати з почуттям утіхи, якої сама соромилася. Хоч би там що, а я ніколи не відчуватиму насолоди, стоячи над прірвою; хоч би там що, але я, прокидаючись уранці, завжди чутиму, як бринить у мені пісенька веселої пригоди.

На жаль, наступний день розгортався не в ритмі мелодії веселої пригоди, а скоріше в ритмі вальсу вагання. Маючи звичку покладатися на плин часу, я зневажала будь-які рішення взагалі, але свої вечірні рішення я зневажала ще більше від денних. Скоріше через забобони, аніж завдяки досвіду, вночі все здавалося страшнішим, ніж удень. Уночі я не могла дати собі ради й тупцювала навколо телефону, переконуючи себе, що мушу порозумітися з Джуліусом. Десь о п'ятій годині, спустошена й нерішуча, я наважилася зателефонувати Джуліусові й сказати, що мені конче треба поговорити з ним сам на сам. Він відповів, що приїде по мене машину о шостій, і справді, рівно о шостій я сіла у просторий «даймлер», який, мовби на довершення моїх страждань, привіз мене прямісінько до «Саліна». Це місце начебто мало для Джуліуса якесь стратегічне значення. Він чекав мене за тим самим столиком, що й три місяці тому, і навіть ромову бабку вже замовив. Так само він замовляв мені в усіх ресторанах грейпфрути й антрекот, які я вибрала колись за нашою першою спільною вечерею. Я підсіла до столика й хотіла сказати щось про сонце й негоду, але згадала, що його час коштує дуже дорого; через мене він, мабуть, відмовився від кількох ділових зустрічей, отже, треба якось виправдати мій дзвінок.

— Мені страшенно прикро, що доводиться заважати вам, Джуліусе, — спробувала я виправдатися, — але в мене безвихідне становище.

— Я вам допоможу, — поквапився запевнити Джуліус.

— Навряд чи це так просто. Скажіть, Джуліусе, ви знаєте, що про нас думають люди?

— Мене це не обходить, — відрізав він. — І навіщо воно вам?

Я відчула себе ідіоткою.

— Люди кажуть, ніби між вами і мною... Я не думаю, що ви цього не знаєте...

— Ну то й що?

Це мене починало дратувати. Може, він і справді такий невинний, — але ж повинен він бодай розуміти, що й до чого.

— Вони вважають мене вашою коханкою, — провадила я. — Вони вважають, що ви мене утримуєте і що я цікавлюся лише вашими грішми.

— Я нічого не маю, крім грошей, — відповів він ображено.

«Самий раз узятися доводити йому, який він гарний», — спало мені на думку.

— Це не моє припущення, — сказала я. — Люди справді так думають.

— Хто може ручитися за думку інших?

Вони всі в цьому товаристві мали одну й ту саму дивну звичку — називати «іншими» своїх колег так, наче кожен з них був осередком товариства і був вищий розумом од світських нікчем, що його оточують.

— Мені це не заважає, — сказала я тихо, — та не хотілося б кидати бодай найменшу тінь на ваше особисте життя.

Джуліус усміхнувся якось зверхньо; це мало означати, що в його особистому житті все гаразд, а крім того, усе це стосується тільки його самого. Я знітилася.

— Зрештою, Джуліусе, я вас знаю як відданого друга, але розумію — не ченцем же ви були до знайомства зі мною. І я б не хотіла, аби якась жінка могла подумати... або страждати через те, що...

Бізнесмен видушив із себе ще одну усмішку, таку саму хвалькувату, а до того ще й двозначну.

— Джуліусе, — мовила я твердо, — ви будете мені відповідати?

Він підвів на мене свої блакитні очі й поблажливо погладив мою руку.

— Не турбуйтеся, люба Жозе, коли ми зустрілися, я був цілковито вільний.

Браво! Від цієї хвилини він гратиме роль знудженого Дон Жуана, в якого я матиму шанс закохатися, коли настане критичний момент. Це був зовсім не той напрямок, якого я хотіла б надати нашій розмові. Чи від навколишньої обстановки, чи від того, що я вважала себе кинutoю в осине гніздо, але ця клята «Саліна» дратувала мене, як і першого разу.

— Джуліусе, — сказала я гостро й почула, як задзвенів мій голос, — Джуліусе, люди кажуть, що ви так просто ні для кого нічого не робите. Ви, звичайно, це знаєте?

— А про вас люди кажуть, що ви робите певні речі за гроші. Ну то й що?

Він далебі мав рацію. А я так і не змогла спитати його в вічі, які плани має він щодо моєї особи. Зітхнувши, я відкусила ромової бабки й витягла пачку сигарет.

— Власне, — мовив Джуліус, — навіщо ця розмова, Жозе? Ви ж бо добре знаєте, що я ваш друг, що я відчуваю до вас щиру симпатію. І навіть більше ніж симпатію, — додав він замислено.

Я нашорошила вуха.

— Я вас поважаю, — вів він далі, — і я, повірте, не легковажу цим почуттям. Мені осоружні всякі плітки, але ми з вами — у Парижі. Я — чоловік, ви — жінка, цього для людей досить.

Мене поймав розпач. Ще одна-дві сентенції, і Джуліус доведе мене до знемоги.

— Мені приємно, що я вам подобаюсь і що ви мене поважаєте, — мовила я. — Зрештою, і я відповідаю вам тим самим. Але, Джуліусе, невже ви не маєте на гадці нічого іншого?

— Іншого?

Він вражено дивився на мене. Я відчула, що паленію. Цього тільки бракувало.



— Так, — сказала я. — Іншого.

— А-а! — він весело розсміявся. — Люба моя Жозе, я ніколи й нічого не маю на гадці. Я не належу до провидців. Я дозволяю часові робити свою справу.

— І куди ж, гадаєте ви, має завести нас час?

— Моя маленька Жозе, — мовив він усміхаючись, — як на мене, це не дуже розумне запитання; чар часу полягає в тім, що ми ніколи не знаємо, куди він нас веде. Ніколи, зовсім-таки ніколи.

Незаперечність цього твердження доконала мене, і я склала зброю. Дідьє мав слухність — з Джуліуса неможливо нічого витягти. Знервована украй, я взяла сигарету в зуби не тим кінцем, а Джуліус гречно дав мені припалити і засміявся своїм гавкітливим сміхом, секрет якого знав він один.

— От бачите, — сказав він, — ви кажете й робите самі дурниці. А мене так стривожив ваш дзвінок. Ні, ні, Жозе, треба довіряти вашому другу Джуліусові. Живіть і не дуже замислюйтесь.

Його вустами говорив Лютий Вовчище, але я чимдалі менше відчувала себе Червоною Шапочкою. З іншого боку, я розуміла, що коли мої підозри не мають під собою ґрунту, то я ставлю Джуліуса у вельми делікатне становище. Жоден чоловік, а він тим паче, не сказав би мені, що не хоче лягти до мене в ліжку, і, можливо, його намагання уникнути прямої відповіді було тільки способом лишитися чемним і тактовним. Ця думка обпекла мене, і я аж затремтіла. Отак по-дурному впійматися на гачок! Адже все вельми просто і ясно...

Пригадуючи окремі репліки з нашої розмови, я подумала: поведінку Джуліуса можна пояснити тим, що або жінки набридли йому, або він розчарувався в них. Джуліуса цікавить лише влада, лише справи, а симпатична молода жінка, якій він спробував допомогти, — дрібний епізод у його житті. Решта — витвір моєї уяви й фантазії Дідьє, що через власну хворобливу чутливість у кожному підозрює бурхливі почуття. Я зітхнула з полегкістю. З полегкістю, бо, кінець кінцем, зробила все, що можна зробити в межах здорового глузду, не ставши ні для кого посміховиськом. І коли Джуліус має якісь темні наміри, моя занепокоєність і мій опір розкрили йому очі. Мені трохи відлягло від серця. Ми згадали вечір в Опері, я подякувала Джуліусові за його твердість, а він мені — за мою вдячність; ми обмінялися кількома зворушливими фразами про Дідьє, кількома жартами про мадам Дебу, і він одвіз мене додому. В машині він узяв мою руку в свою, гладив її, невимушено розмовляючи зі мною, наче давній шкільний товариш. Я навіть засоромилася, що вбачала в цьому чоловікові лихі наміри; він хоч і незугарний, але надто благородний для макіавеллівських проектів. Вдячність — не порожнє слово. А що стосується брата Дідьє, то для нього самого гірше, коли він при його гарних очах і великих добрих руках не спроможний цього зрозуміти. Судити й зневажати легко, навіть надто легко. Завтра я побалакаю з Дідьє і спробую змінити його думку. Звичайно, я ще добре подумаю, перше ніж удаватися до сміховинних пояснень. Треба завжди довіряти своєму внутрішньому чуттю. Інша річ, коли — як оце в мене, — одне чуття суперечить іншому. Наступного разу в «Саліна» я таки розкуштую цю рому бабку. Бо досі не знаю — смачна вона чи така, що і в рот не можна взяти...

У дверях мене перепинила консьєржка. Вона простягла телеграму. Там було написано, що Алан дуже хворий, що я маю негайно вилетіти

до Нью-Йорка і що квиток уже чекає на мене в Орлі. Телеграма була від Аланової матері. Я тут же зателефонувала в Нью-Йорк. Трубку зняв метрдотель Алана. Так, мсьє Аш у клініці, ні, він не знає, що з ним, але мадам Аш справді хоче бачити мене якомога швидше. Це не була пастка — його мати надто ненавиділа мене і всіх інших жінок, що любили її сина, — щоб удаватися до святої брехні. Я була у відчаї, серце мое невтримно калатало, я стояла посеред кімнати, захаращеної мистецькими журналами, і все здавалося мені страшним сном. Алан хворий, Алан, може, вмирає. Ця думка краяла мою душу. Чи жде мене в Нью-Йорку пастка, чи ні — часу гаяти не можна. Я зателефонувала Джуліусові, і він тут-таки прийшов мені на допомогу, забронювавши місце в літаку. Потім сам приїхав до мене і спокійно, діловито відвіз в Орлі. Коли я прощалася з ним, він просив мене не вдаватися в розпач. На тому тижні він сам теж мав летіти до Нью-Йорка, а тепер вилетить раніше. В Нью-Йорку він має постійний номер у «П'єр-готелі» і радить мені там зупинитися; завтра вранці він мені туди зателефонує. Так йому буде спокійніше — він знатиме, де мене знайти. Я згідливо кивала на все, втішена його люб'язністю, спокоєм, спритністю. Коли я побачила його, маленького, здалеку, і він помахав мені рукою з-за бар'єрів, я мала відчуття, ніби розстаюся з дуже близьким другом. Він і справді за три місяці став моїм благодійником у найкращому розумінні слова.

Велетенський літак байдуже перетинав ніч і океан. Пасажири поснули, і я лишилася сама в барі, у маленькому барі, схожому на якийсь там ступінь ракети. У ньому можна було сидіти, доки й літак розлетиться на шматки, а тоді зникнути в нетрях галактики. Востаннє я летіла цим маршрутом два роки тому, і не в Нью-Йорк, а з Нью-Йорка. Літак то зринав угору, то провалювався вниз, у рожеві й блакитні хмари, намагаючись утекти від сонця. Тоді я тікала від Алана, якого ще любила, і брутальна, страхітлива сила літака відривала мене від нього. Нині та сама сила покірно несла мене до нього, хоч я його вже й не любила. Мені було приємно сидіти в затишному барі, де сонний бармен часом зривався зі свого стільчика і, кленучи, либонь, мене в душі, пропонував випити віскі, від якого я відмовлялася. Йй-право, свекруха непогано зробила, взявши мені цей квиток першого класу, бо лише він давав право зайти до бару, та й взагалі добре, що вона взяла цей квиток. Мабуть, вона гадала, що я не маю грошей. Що наштотхнуло її на цю думку? Як мати Алана, до того ж дбайлива мати, вона, зрозуміла річ, повинна була б зичити мені якнайгіршого. А як американка, як американська жінка, вона б мала бути шокована тим, що Алан зважився лишити мене напризволяще. Двоє чоловіків, з якими вона розлучилася, і один, якого вона пережила, забезпечили їй добробут, і вона не легковажила правами жінок у таких ситуаціях. Я питала себе подумки, що саме і як розповів їй Алан про наші стосунки.

Це була владна жінка, жінка твердої вдачі. Двадцять років тому «Гарперс Базар» зауважив, що в неї профіль хижого птаха. Чомусь це їй дуже сподобалось, і вона навіть призвичаїлась належним чином тримати й повертати голову та імітувати застиглий погляд, щоб іще дужче впадала в око схожість. Вона спробувала була й мене зачарувати, — це було на початку мого шлюбного життя, — але я, закохана тоді в Алана, вважала його нещасним, а в ній бачила не орлицю, а стару злющу гуску. Кілька разів вона намагалася посварити нас, але ми, навпаки, зблизились іще дужче і кінець кінцем утекли від неї. Ми були прирече-

ні самі руйнувати нашу сім'ю. А втім, саме завдяки їй летіла я зараз у цьому літаку і здавала собі справу в тім, що мій теперішній спосіб життя, правду кажучи, більше ніж скромний, не дозволить мені часто розкошувати такими польотами, милуватися сонцем і хмарами, прегарними краєвидами під літаком і поринати в чарівливі мрії... Моя свобода, моя знаменита свобода потроху оберталася на свою протилежність...

Я не дуже заглиблювалась у ці сумні думки, бо гуркіт літака, крижинки в склянці й безнастанний шум у голові нагадували мені: Алан хворий, може, навіть смертельно, і так чи інакше — а винна в цьому я. Я на жодну мить не склепила очей і прилетіла в Нью-Йорк млява і сонна, мов сова. Аеропорт, здалося мені, якось змінився — став ще більший, блискучіший, страхітливіший від баченого мною колись. І раптом я, наче справжнісінька чужинка, відчула страх перед Америкою, дивовижною, надзвичайною Америкою. Цього разу в таксі мене відгороджувало від шофера матове скло, що оберігало його від куль, а водночас і од веселих, хаотичних розмов, які я завжди любила вести в машині. І чим далі ми заглиблювались у місто зі скла та бетону, тим більше мені здавалося, що ті матові шибки відокремили мене від усього Нью-Йорка, який я так любила. Моя свекруха мешкала в районі Сентрал-Парку, і порт'є зателефонував їй, перше ніж дозволив мені увійти. Нью-Йорк ставав якимось барикадним містом. Я насилу розгледіла скляні двері до помешкання, захищеного абстракціоністськими картинами, що висіли на всіх стінах, і, стримуючи тремтіння, дісталася до великого салону. Хижа птиця була вже там, готова накинутись на мене. Вона завчено ткнулася губами в мою щоку, і я на мить злякалася, чи не позбудуся шматка власного м'яса. Та вона вже так само рвучко й відхилилася і, тримаючи мене за руку, стала пильно мене роздивлятися.

— Ви погано виглядаєте... — зронила свекруха, а я її урвала:

— Що з Аланом?

— Не тривожтеся, — відповіла вона. — Йому добре. Нарешті добре... Він живий.

Я впала на стілець, ноги мені тремтіли. Мабуть, я дуже зблідла, бо вона подзвонила метрдотелеві і сказала, щоб він приніс коньяку. «Дивно, — подумала я, коли серце мені трохи попустило, — їй-право, дивно; у Франції для заспокоєння дають віскі, а в Америці — коньяк». Я мало не поділилася цим спостереженням із свекрухою, але момент був надто вже неслухняний. Я випила коньяк і мовби ожила: довколо мене стугонів Нью-Йорк, мені хотілося спати, Алан — живий; а восьмигодинна подорож над океаном — всього-на-всього жахний сон, один з тих жорстоких і безглузвих ляпасів, які часом, ніби для розваги, дає нам життя. Наче в тумані я бачила проти себе цю гарно підмальовану жінку, чула, як вона говорила щось про неврастенію, депресію, зловживання алкоголем і снотворними, про згубність нічим не приборкуваних пристрастей. Вона замовкла, згадавши, що я таки здорожена, і запросила до відведеної мені кімнати, вступивши до якої, я не роздягаючись впала на ліжко. Якусь хвилину я ще чула багатоголосий невпинний гамір міста, а потім міцно заснула.

Мій компаньйон по пляжах, святах і муках мав таки справді кепський вигляд. Обличчя заросло бородою, щоки запали, погляд застиг. Я не здивувалася, бо знала, що це наслідок лікування, проведеного психіатрами. Алан зовсім не пасував до цієї тихої кімнати зі штучним кліматом, бо надто скидався на злочинця. Досвідчений і компетентний лі-

кар, який нас супроводив, говорив про помітне покращання, про необхідний догляд, а мені знову здалося, що це я після стількох років пристойного людського життя, хай навіть часом сповненого страждань, позрадницькому кинула цього чоловіка-хлоп'я в стерилізовану катівню. Він стиснув мою руку й дивився на мене спокійно, з полегкістю, і це було гірше, ніж вибух гніву. Він начебто казав: «Ось бачиш, як я змінився, я все зрозумів, я знову живу, тобі лишається тільки забрати мене з собою». На мить мене огорнув жаль; стоячи поміж його уважною матір'ю і цим надто незворушним лікарем, я навіть подумала, що це неможливо. Так, це було найгірше: він мав погляд побитого собаки, довірливого собаки, і погляд цей говорив — кара триває надто довго, вона надто прикра, і тільки моя власна жорстокість не дозволяє мені забрати його з цього пекла. Кімната мала лиховісний вигляд. Де килими, на яких він так любив лежати?.. Де поділася відрада життя, м'яка насолода, яку давали йому вузькі паризькі вулички, невеличкі безлюдні кафе й нічна тиша? Нью-Йорк глухо гуде і вдень, і вночі, не вгаваючи ні на мить, і я знала — це для нього нестерпно. Але тиша цієї кімнати, неприродна, хвороблива тиша — йому ще важча. «Я тут уже вісім днів», — сказав він, і я за цим почула: «Ти розумієш, що це значить? Ти можеш це зрозуміти?» «Вони дуже люб'язні», — сказав він ще, і за цим крилося: «Ти тільки уяви собі: я тут цілком залежу від цих чужинців». «Цей лікар не такий уже й поганий», — вів він далі, і це мало означати: «Навіщо ти кинула мене на цього бездушного чужинця?» І нарешті він пробурмотів: «Я гадаю, що зможу вийти звідси за тиждень». І за цим я почула мовчазне волення: «Тиждень, один лише тиждень, почекай мене один тиждень!» Мене буквально роздирало навпіл. Звичайно, мене брали в полон спогади про шасливі дні нашого життя: шалені вибухи сміху, палкі суперечки, сніданки на пляжах, наша вічна безпорадність, і над усе — незабутні хвилини певності того, що ми кохаємо одне одного й разом зустрінемо старість. Я забула страхіття наших останніх років, забула істину, до якої дійшла сама, — продовження минулого довело б нас обох до загибелі. Я пообіцяла йому прийти завтра і, вийшовши на Парк-авеню, опинилася серед такого гамору й шарварку, що мені стало моторошно. Замість піти пішки й спробувати ще раз оглянути Нью-Йорк, я поспіхом сіла в машину свекрухи. Вона запропонувала мені випити чаю в «Сан Режі» й трохи там відпочити, — я згодилася. Здається, віднині я приречена на лімузини, шоферів і чайні салони в товаристві людей удвічі старших і вдесятеро певніших себе, ніж я. Тим часом я замовила віскі, і, на моє здивування, свекруха замовила віскі й собі. Ця клініка таки справді пригнічувала людей. На мить я навіть відчула якусь симпатію до свекрухи. Алан був її єдиний син, і, незважаючи на хижий профіль, в її грудях під перами й пухом ол Сен-Лорана могло битися чуйне материнське серце.

— Як він себе почуває, на вашу думку?

— Як ви й казали: дуже добре і дуже погано.

Запала мовчанка, і я відчула: мить розслаблення минула, вона знов наготувала зброю.

— Люба Жозе, — сказала вона, — я ніколи не хотіла втручатися в ваше подружнє життя.

Це була очевидна брехня, але я знала — за нею підуть інші брехні, то ж пропустила цю повз вуха.

— Я так і не знаю, чому ви розійшлися. В усякому разі, не знала,

що Алан поїхав, не лишивши вам ні centa. Я певна — він був у глибокому розпачі, і зараз не час дорікати йому за це.

Я махнула рукою на знак того, що мені це байдуже. Вона й собі махнула рукою, не схвалюючи, мабуть, моєї легковажності, тільки її жест був категоричніший і означав щось зовсім протилежне. Ми були наче два корабельні сигнальніки, що семафорили один одному, користуючися різними кодами морської сигналізації.

— Як же ви з цього виплуталися? — спитала вона.

— Я знайшла роботу, не таку вже й вигідну, певна річ, але досить цікаву.

— А мсьє Крам? Знаєте, я мало не збожеволіла, поки видерла вашу адресу в його секретарки.

— Мсьє Крам — мій друг, тільки й того.

— Тільки й того?

Я підвела очі. Мабуть, у мене був дуже стомлений вигляд, бо вона, здавалось, повірила, — принаймні на якийсь час, — що я кажу правду. Раптом я згадала, що обіцяла Джуліусу зайти до «П'єра» й зателефонувати йому в Париж, і мені стало прикро: Франція, Джуліус, журнал, Дідьє — все здалося мені таким далеким, незначні ускладнення мого паризького життя — таким дріб'язком, що я відчула себе подвійно загубленою. Загубленою в цьому страшному місті, де я була без коріння, без кохання і без друзів, сам на сам із цією зловорожою жінкою, і загубленою у власних очах. Келих з крижаною водою, що його поставив проти мене байдужий кельнер, гамір на вулиці, і хіба тільки це, примушували мене, мов на морозі, тремтіти в своєму кріслі, поклавши обидві руки на стіл, втупившись поглядом у безнадію, у нестерпний відчай.

— Що ви збираєтесь робити? — суворо спитала моя безжальна супутниця, і я відповіла «не знаю», як найщиріша людина в світі.

— Вам треба зважитись на щось певне, — сказала вона, — щодо Алана.

— Я вже зважилась: ми маємо розлучитися. Я казала йому про це.

— Такого він мені не розповідав. Він казав, що ви просто надумали якийсь час пожити окремо, але нічого, мовляв, ще не вирішено остаточно.

— Ні, все вирішено остаточно.

Вона пильно подивилась на мене, демонструючи свою страхітливую манію свердлити вас поглядом гіпнотизера, ніби випробовуючи вашу правдивість. Я знизала плечима й відвела очі. Це її образило і ніби звільнило від стриманості.

— Зрозумійте мене правильно, Жозе. Я завжди була проти цього шлюбу. Алан надто чутливий, а ви надто незалежна, щоб бути щасливими разом. Я покликала вас тільки тому, що він цього вимагав, і тому, що я знайшла у нього в кімнаті два десятки листів, які він вам понаписував і навіть обклеїв марками, але не відправив.

— Що ж він там писав?

Вона вскочила у пастку.

— Алан писав, що для нього неможливо...

Свекруха урвала мову, збагнувши, як бездарно виказала свою нескромність. Якби на обличчі в неї не було рум'ян, я напевно побачила б, як вона почервоніла.

— Гаразд, — пробурмотіла вона, — я читала листи. Я була у відчаї і вважала своїм обов'язком їх розпечатати. Саме з них я й дізналася про існування мсьє Крама.

Отак треба виходити із скрутного становища! Я відчула, як хвиля гніву піднялась в мені, розбивши заціпеніння, що було скувало мою волю. Образ Алана в лікарняному ліжку, безсилового, з тьмяними очима, поволі розтанув. Він міг таки казна-що понаписувати про Джуліуса. Ні, я й дня не залишуся біля цієї жінки, яка ненавидить мене. І я її ненавиджу. Щоправда, я обіцяла Аланові відвідати його завтра, і нікуди від цього не дінешся.

— Щодо Джуліуса А. Крама,— сказала я,— то він люб'язно запропонував мені номер, що належить йому в «П'єрі». Це позбавляє мене необхідності докучати вам протягом тривалого часу.

Вона злегка вклонилася мені, всміхнулася, і це мало означати: «Браво, люба, ти не розгубилася!»

— Ви ніколи мені не докучали,— запевнила вона,— але я розумію: в номері «П'єра» вам буде веселіше, ніж у свекрухи. Не кажучи вже про вашу незалежність.

На ній був чорно-білий капелюшок-берет, оздоблений пір'ям райських птахів, і мені раптом закортіло насунути його їй на носа, до самого підборіддя, як це роблять у кінокомедіях, а тоді кинути її, осліплену й безпорадну, отут, у чайному салоні. Напади гніву в мене завжди в дивний спосіб супроводжуються вибухами чудернацького, шаленого сміху; тоді я можу накоїти бозна-що. Це для мене — сигнал тривоги. Я квапливо підвелась і, схопивши пальто, сказала на закінчення розмови:

— Завтра я піду до Алана, як ми домовлялися. Когось із «П'єра» пришлю до вас по мою валізку. А щодо процедури розлучення, з вами порозуміється паризький адвокат. Мені прикро залишати вас так скоро,— докинула я, підкоряючись рефлексу ввічливості, засвоєному ще в дитинстві,— але мені треба, поки ще не пізно, зателефонувати в Париж, друзям і до редакції журналу.

Я простягла їй руку, і вона потисла її трохи розгублено, ніби побоюючись, що зайшла надто далеко в спробах збудити моє співчуття до Алана, який прагнув смерті. Переді мною знов була стара егоїстка, самотня й налякана життям.

— Усе це залишиться між нами,— заспокоїла я її, проклинаючи свою жалісливість, і мерщій подалася геть.

Вона гукнула мені, і я зупинилася, мабуть, сподіваючись чуда, надіючись, що вона заговорить, як людина.

— За валізку не турбуйтеся,— сказала вона.— Через годину шофер завезе її вам до «П'єра».

Порт'є готеля «П'єр» полегшено зітхнув, побачивши мене. Він чекав мене від самого ранку і побоювався, що квіти в моїй кімнаті вже прив'яли. Мсьє Джуліус А. Крам двічі телефонував з Парижа й попередив, що подзвонить ще раз о восьмій годині за нью-йоркським часом (у Парижі буде друга година ночі). Апартаменти Джуліуса були на тридцятому поверсі — дві кімнати, розділені просторим салоном. Була сьома година вечора, і, підійшовши до вікна, я раптом знову відчула чар великого міста, що зник, як мені здавалося, назавжди. Нью-Йорк був наче килим з вогнів. Він казково мерехтів, і я завмерла, зачудована, біля вікна. Відчинивши кватирку, я вдихнула вечірнього вітру, вітру, що пахнув морем, пилом, бензином — запахами, притаманними Нью-Йорку, як і той гамір, що долинав знизу, — але ці запахи вже не стомлювали мене. Я сіла на один з диванів у салоні, ввімкнула телевізор і



одразу ж занурилась у ковбойський фільм, що оглушив мене пострілами й благородними почуттями. Єдине, чого я хотіла після цього похмурого дня, — трохи розважитись. Але дивна річ — коли падав кінь, я падала разом з ним, коли мерзотник діставав кулю в серце, та куля влучала і в мене, і любовні сцени між невинною дівчиною та розкаяним грішником чомусь зачіпали мене особисто. Я змінила програму й натрапила на детектив, що ряснів садистичними кадрами. Він навів на мене нудоту. Вимкнувши телевизор, я глянула на годинник. Була восьма. Мабуть, я кумедно виглядала, сидючи в куточку дивана серед величезного салону: може, я скидалася на багату іммігрантку. Принесли мою валізу, та я не мала ні сил, ні бажання розкрити її. Я відчувала, як кров бурхає мені в зап'ястя і скроні, як пульсує вона — безнастанно й непотрібно. О восьмій годині п'ять хвилин задзвонив телефон, і я схопилася на рівні ноги. Голос Джуліуса було чути дуже ясно, зовсім близько, і мені нараз уявилося, що цей телефонний кабель, який в'ється під океаном, байдужий до бур, є останньою ниткою, що в'яже мене зі світом живих людей.

— Я хвилююся, — сказав Джуліус. — Що з вами?

— Прилетівши, я поїхала до свекрухи і проспала в неї весь ранок. А тоді поїхала до Алана.

— Як він себе почуває?

— Не вельми добре.

— Коли ви повернетесь?

Я завагалася, бо й сама ще цього не знала.

— Мені хотілося б це знати, бо я сподіваюся прилетіти в Нью-Йорк завтра. Маю там залагодити кілька справ, а тоді поїду до Нассау, також у справах. Коли хочете, ви могли б теж поїхати зі мною й моєю секретаркою. Поніжилися б на сонці вісім днів.

Вісім днів на сонці! Перед очима в мене постав білий пляж, темно-синє море, гаряче сонце, що вигріває мої старі кістки. Гуркотливими містами я вже була сита по зав'язку.

— А що скаже Дюкре? — запитала я. — Мій редактор?

— Я йому зателефонував, як ми й домовлялися. Він вважає, що ви могли б використати своє перебування в Нью-Йорку, аби відвідати дві-три виставки художників, імена яких він мені назвав. Я гадаю — він спокійнісінько витримає вашу відсутність, якщо ви привезете йому кілька статей. Здається, він навіть сказав, що ця поїздка — щаслива нагода.

Я відчула справжню наснагу. Ця подорож, почата на межі абсурду й меланхолії, ставала потрібною, ба навіть захопливою, бо до неї додавалася несподівана приємність опинитися на березі моря. Я зовсім не знала Нассау. Ми з Аланом завжди купалися на забутих островах Карибського моря, переважно поблизу Флориди. З другого боку, я знала, що Нассау — податковий рай, і не було нічого дивного в тому, що Джуліус встановив там один зі своїх аванпостів.

— Тоді це було б ідеально, — погодилась я.

— Сподіваюся, цей відпочинок піде вам на користь, а може, й мені, — додав Джуліус. — Бо тут мені було кепсько, я навіть мало дуба не врізав.

Я не могла собі уявити Джуліуса не тільки в подібній драматичній ситуації, а навіть просто пригніченого. Легше, мабуть, можна було б уявити в такому стані бульдозер.

— Я скоро буду у вас, — сказав Джуліус. — За мене не турбуйтеся. Що ви робите сьогодні ввечері?

Я про це ще не думала і так йому й відповіла. Він посміявся й порадив раніше лягти і подивитися який-небудь фільм, щоб скоріше заснути. Потім нагадав, що я цілком можу покладатися на Мартена, порт'є готеля, розповів новини про Дід'є, якого, здається, мені тут бракувало, повідомив, що в його кімнаті тут я можу знайти кілька цікавих книжок, ніжно побажав мені доброї ночі, одне слово, втішив мене.

Я замовила по телефону легеньку вечерю, знайшла в другій кімнаті книжку Малапарте і скористалася зі свого піднесеного настрою, щоб розібрати багаж. За кілька кварталів од мого готелю, випроставшись на ліжку в тиші лікарняної палати, нетерпеливо чекав, поки мине ніч, зламаний молодик. Я на хвилю уявила це нескінченно довге чекання в темряві, профіль, обернений до стелі, втоплене в подушках обличчя, підсинене бородою, а тоді поринула в книжку й забула про все, крім дикого світу «Капути». То був важкий день.

Назавтра вранці, перше ніж поїхати до лікарні, я пішла на виставку Едварда Гопера, американського художника, якого я особливо люблю. Цілу годину я замріяно блукала перед його меланхолійними картинами, населеними самотніми людьми, а тоді надовго затрималась перед картиною «Дозорці моря», де зображено чоловіка й жінку, що, ніби зовсім чужі одне одному, сидять поряд біля кубічного будинка і дивляться на море. Мені здалося, ніби я бачу лаконічну й жорстоку ілюстрацію до нашого спільного життя з Аланом.

Він був поголений, обличчя не таке бліде, як учора, відблиск безумства й благання зник з його погляду. Його змінив інший відсвіт, який я одразу впізнала: відсвіт недовіри та гніву. Я ледве встигла спокійно сісти.

— Отже, ти пішла з нашого дому і тепер мешкаєш у Джуліуса А. Крама? Він приїхав разом з тобою?

— Ні, — відповіла я, — але він запропонував мені оселитися в його апартаментах у готелі «П'єр», а що ми з твоєю матір'ю, як ти сам знаєш, не в дуже добрих стосунках, то...

Він не дав мені скінчити. Його щоки пашіли, очі виблискували. Я ще раз із сумом побачила, до чого доводять його ревності. Є дивне поріддя людей, — і їх більше, ніж гадають, — які можуть віднайти силу й рівновагу тільки в боротьбі з іншими.

— А я, дурень, гадав, — промовив він, — що ти так швидко прилетіла, аби побачити мене. Та він же, ясна річ, не такий осел, щоб лишити тебе саму на два дні. Коли він буде тут?

Я була в розпачі. Я ненавиділа його інтуїцію, хибну і несхибну водночас, — через неї я ніколи не могла переконати його в своїх добрих почуттях. Я знову потрапила в безвихідь, що так часто бувало протягом нашого шлюбного життя: завжди мене підозрювали і ніколи не знімали провини. Я спробувала жартувати, розповідала йому про Гопера, про Нью-Йорк, про літак, та він не слухав мене, захопившись за нитку своїх колишніх докорів. Я з жахом і полегкістю водночас відзначила слушність власного рішення про розлучення. А це побачення перед розлукою, що зробило мене такою вразливою і так зворушило мене, — лише нещаслива пригода на рахунку мого милосердя, яке — я це добре знала — нездатне бути підґрунтям жодного чуттєвого зв'язку; такий зв'язок приречений на повільне вмирання і розклад.

— Зрештою, — зробила я останню спробу, — ти дуже добре знаєш, що між мною і Джуліусом немає близькості.

— Так, так, — мовив він, — ти мала її з гарнішими чоловіками в мої часи.

— Я не мала її ні з ким у твої, як ти кажеш, часи. А відомі тобі два прикрі випадки ти сам і спровокував.

— В усякому разі Джуліус А. Крам, на твою превелику радість, узяв тебе під свої крильця, під свої золоті крильця. І після цього, — додав він з несподіваною гіркотою, — ти ще хочеш, аби я втішався з того, що ти з ним не спиш! Ти бачиш його повсякчас, ти розмовляєш із ним, телефонуєш йому, ти йому всміхаєшся, так, усміхаєшся, ти розмовляєш з іншим чоловіком, а не зі мною! Навіть, коли він ніколи й пучкою мізинця не доторкнувся до тебе, це не може тебе виправдати.

— Ти волів би знов жити так, як ми жили останні тижні перед твоїм від'їздом. Оте животіння розшаленілих безумців у замкненій квартирі — мрія твого життя?

Він не спускав мене з очей.

— Так, — сказав він. — П'ятнадцять днів ти цілком належала мені, як належала на тих пустельних пляжах, куди я тебе завозив і де ти нікого не знала. Але наприкінці двох тижнів ти щоразу вже мала друзів поміж рибалок, відвідувачів кафе та офіціантів, і треба було тікати звідти. Так ми покинули Віргінські острови, Барбадос і Галапагоси, та є ще інші невідомі тобі острови, на які я завезу тебе силою, коли треба буде!

Він став якось дивно схлипувати, вкрився потом і дедалі більше нагадував справжнього божевільного. Я підвелася зі стільця, зовсім ошелешена. До палати нечутно, але швидко увійшла медсестра зі шприцем. А коли Алан став пручатися, з'явився санітар і знаком попросив мене вийти. Я прихилилася в коридорі до стіни з непереборним, як пишуть у романах, бажанням блювати.

Алан вигукував назви островів, бразильських пляжів, індійських провінцій. Голос його ставав дедалі пронизливіший, і я затулила вуха. Раптом запала тиша, і медсестра вийшла з палати — так само незворушна й спокійна.

— Він відчуває себе добре, — сказала вона мені, але в її погляді я прочитала докір.

З мене було досить, я вже більше не могла. Я крутнулась на підборах і мовчки пішла геть з цієї клініки, хоч ноги вгиналися піді мною. Хоч би що казав Алан — я не повернуся ніколи, це неможливо, неможливо, і це слово билося мені в голові аж до апартаментів у «П'ері». Я штовхнула двері. Секретарка Джуліуса, яка розбирала валізи, збентежено глянула на мене. З кімнати вийшов Джуліус, і я з плачем кинулась йому на шию. Він був нижчий за мене на зріст, і я мусила трохи нахилитися, щоб притиснутись до нього. Певно, мій силует нагадував химерну зелену ліану, що спирається на міцний сухий пень.

Пляж у Нассау був білий і гарний, сонце палке, а вода прозора й тепла. Я проказувала це подумки, ніби заклинання, лежачи в гамаку й намагаючись повірити в те, що бачу. Я не забагатіла. Я не почувала себе щасливою — навіть фізично — на додачу до всього цього добробуту. Протягом трьох днів, що я була тут, якийсь підступний звір, причаївшись у моїй душі, раз у раз повторював: «Що ти тут робиш? Навіщо? Ти самотня». Але зрідка мені все-таки випадали хвилини щастя —

якогось дивного, майже метафізичного, коли тобі раптом, мов сліпучий спалах блискавки, сяйне, що життя — чудове, що все в ньому — таке, як має бути, що іншого годі бажати й чекати, що найдорогоцінніше в ньому — саме те, що ти існуєш. Іншим разом мені здавалося, що справжнє щастя криється в хвилинах, розділених з людьми. Для того, щоб відкрити, вловити молекули щастя, слід, очевидно, схрестити два погляди в одному мікроскопі чуття. Проте мій погляд зараз не спроможний був до творення сліпучих спалахів.

Джуліус, який не зносив спеки, вирішував і обговорював свої справи, сидючи в одному з розкішних салонів готелю, де підтримувався штучний клімат, а коли ми зустрічалися за столом у мадмуазель Баро, він завжди вітав мене з засмагою. Сам він був дуже блідий і втомлений. ковтав силу-силенну ліків — білих, жовтих, червоних пігулок, які привіз із собою або накупив у Нью-Йорку. Час від часу владним жестом він наказував їх подати, і бідолашна мадмуазель Баро простягала ліки, кидаючи на нього занепокоєні погляди. Я й сама відчувала святобливий трепет перед ліками, але не говорила про це через певну стриманість, що давно вийшла з моди в наш час, коли кожен жваво розп'ятує про свої фізіологічні відхилення. Така фармацевтична пристрасть зрештою стурбувала мене, і я спитала в мадмуазель Баро, що саме ковтає Джуліус. Почувши у відповідь довжелезний перелік тонізуючих, снотворних і заспокійливих ліків, я зчудувалася. Невже Джуліус, цей могутній і невразливий бізнесмен, потребує заспокоєння? Невже мій покровитель сам прагне покровительства? Світ таки став догори ногами. Адже я знала — дев'ять десятих «споживачів», які живуть на землі, вдаються до цих засобів. І в тому, що Джуліус, переобтяжений справами, пригнічений самотністю, має в них потребу, була своя логіка. А втім, це перша ознака порушеної рівноваги, і саме це злякало мене. Проте, я була досить доросла, щоб розуміти: під бетоном завжди буває пісок, і навпаки — бетон під піском; так само — труднощі існування стосуються всіх. І я спробувала замислитися над дитинством і теперішнім життям, над суттю ества Джуліуса. В давні добрі часи я виявила б більше зацікавлення людиною, що зробила мені стільки добра.

Саме з цієї короткої миті гризот сумління, я стала все більше нудитися в цьому карикатурному Нассау, заповненому істеричними американками і знеможеними бізнесменами. На щастя, тут було безліч басейнів, де не треба боятися акул та мікробів, отож справжнє море ці люди залишили мені. Вічна самотність на пляжі, — хоч вона часом і гнітила, — заспокоювала мене, тамуючи луну Аланових зойків у лікарняній палаті, і я терпеливо чекала, поки моє тіло зіллється з навколишнім пейзажем, або поки ми повернемось до Парижа. Вечорами було чудово: просто на березі ставили столи, і невидимий піаніст грав, у супроводі банджо, давно відомі мелодії Кола Портера. По вечері дехто йшов полежати в гамаку й помилуватися морем, де місячне сяйво мерехтіло на темній воді під невгамовний шум хвиль. Отак якось увечері, коли раптом Джуліусові ні сіло ні впало закортіло послухати вальс Штрауса, я побачила на дерев'яній естраді біля самої води піаніста і вигукнула своє замовлення. Голос мій був трохи збентежений, бо піаніст видався мені напрочуд гарним: дуже чорнявий, дуже тонкий, дуже безтурботний, дуже певний себе... Ми обмінялися одним із тих відвертих поглядів, що ними я за все життя хіба кілька разів обмінялася з чоловіками. Такі погляди мають продовження або не мають його, але щоразу вони — знаки визнання. Піаніст заграв віденський вальс, я

відразу пішла геть, всміхаючись на свою безпутність, — минулу чи майбутню, — і незабаром про все забула. І все-таки цей погляд був подарунком — я знов на мить відчула, що я жінка, отже — що я живу.

А другого дня Джуліус упав на пляжі: підійшов до мого гамака, пробурмотів щось про спеку і раптом упав горілиць. Він лежав біля моїх ніг у своєму куцому темно-синьому піджаку, краватці й сірих штаних — на щастя, він не любив ні бермудок, ні тенісок, що їх понатягали на себе кілька мешканців готелю, хворих на задишку. І мені на хвилю здалося, що це мале темне тіло, простерте на сліпучому пляжі, перенесене сюди з сюрреалістської картини. Я кинулась до нього, ще хтось підбіг, і ми перенесли Джуліуса до кімнати. Лікар говорив про перетому, про тиск, і я цілу годину чекала разом з мадмуазель Баро, поки він оговтається. Коли нарешті Джуліус покликав мене, я увійшла в кімнату й присіла на ліжко в ногах, повна жалю до нього, наче до малої хворої дитини. В сірувато-жовтій піжамі, з голою шиєю і блакитними очима, без окулярів, він здавався таким беззахисним, таким схожим на стару дитину, аж я на мить відчула докір сумління за те, що не принесла йому на розраду іграшку або сухе тістечко.

— Я шкодую, — показав він, — що налякав вас.

— Дуже налякали. Ви повинні відпочивати, Джуліусе, гуляти над берегом, купатися.

Він зашарівся.

— Я завжди боявся води, — признався він. — Правду кажучи, я не вмію плавати.

Я зареготала — такий у нього був скривджений вигляд.

— Завтра я вас навчу плавати, у басейні, — пообіцяла я. — В усякому разі сьогодні ви не працюватимете — спокійно лежатимете в гамаку поряд зі мною і милуватиметесь морем. Ви ж навіть не знаєте, яке воно на колір.

Я здавалася сама собі співробітницею Армії Спасіння, але він цього, очевидно, не думав, бо кволо кивнув головою, радий з того, що бодай раз хтось вирішив за нього якусь дрібницю. Залежність, як і незалежність, — одна з потреб людини... З дозволу лікаря й за допомогою мадмуазель Баро ми поклали Джуліуса, закутаного в ковдру, у глибокий гамак, в якому він наполовину потонув. Я лягла в свій гамак і розгорнула книжку, гадаючи, що він стомився і йому не хочеться розмовляти.

— Ви читаете? — спитав він ту ж мить жалісним голосом.

— О, ні! — нахабно збрехала я і закрила книжку.

Треба було з ним погомоніти. Я почала з короткого казання про шкоду, що до неї спричиняється надмірне вживання ліків, та мене відразу урвав той самий жалісний голос. Я бачила тільки пасмо його волосся, ковдру й руки, що вчепилися в гамак, ніби він був хистким човником-каное.

— Вам нудно?

— О ні, — сказала я, — чого б це мені було нудно? Тут гарно, і я люблю нічого не робити.

— Я завжди боюся, щоб вам не було нудно, — вів далі Джуліус. — Це було б жахливо для мене.

— Чому? — жваво запитала я.

— Бо від того часу, як я з вами познайомився, мені ніколи не було нудно.

Я муркнула стримано: «Це дуже мило з вашого боку», вгадуючи продовження його тиради.

— Відтоді, як я з вами познайомився, — чула я голос Джуліуса, приглушений несміливістю чи ковдрою, — відтоді, як познайомився з вами, я вже не почуваю себе самотнім. Я завжди був дуже самотній, безперечно, з власної вини. Я не вмію розмовляти з людьми: я їх або боюся, або не люблю. Надто жінок. Вони гадають, що я прагну чогось надто простого, надто пересічного. А може, я такий пересічний з жінками, не знаю.

Я затамувала подих.

— А може, — всміхнувся він, — я завжди захоплювався лише пересічними жінками. До того ж я такий заклопотаний своїми справами. У цій сфері, знаєте, ніколи не маєш спокою. Коли відриваєшся від справ, усе йде погано; треба постійно бути на місці й брати на себе рішення, навіть якщо це вам не подобається. Ніхто не знає, як це набридає.

— Від вас залежить чимало людей. Природно, що це вас турбує.

— Певна річ, — погодився він, — люди залежать від мене, але я не залежу ні від кого. Я не працюю ні на кого. Колись я вам казав, що замолоду був бідний. Але не думаю, що я тоді був самотніший чи нещасливіший.

Цей тихий сумний голос, що чувся з глибини надто великого гамака, збудив у мені несподівану ніжність і жаль. Я спонукувала себе до поважності, викликала в уяві образ грізного фінансового магната, відомого цілому Парижу, намагалась уявити його пронизливі очі й незаперечний тон, але не спроможна була побачити нікого й нічого, крім малого чоловічка в темно-синьому піджаку, що впав під палючим сонцем.

— Чому ви так і не одружилися? — спитала я.

— Мені хотілося цього лише одного разу. З тією молодого англійкою, ви пригадуєте? Я довго відкладав, і до того ж це було надто легко. Знаєте, я був дуже багатий...

— Напевно, знайшлись би жінки, які любили б вас і не за це, — сказала я.

— Не думаю. А може, я несправедливий до них.

Він замовк, а я відчайдушно підшукувала якісь слова, що не нагадували б загальники або пустопорожні підбадьорювання, але так і не знайшла нічого.

— От чому, — знову заговорив Джуліус, і голос його ставав усе тихішим, — з тих пір, як ми познайомилися, я почуваю себе майже щасливим. Я маю таке враження, ніби дбаю про вас, ніби нарешті я турбуюся про когось. Про це важко говорити, але коли ви прийшли другого дня до «П'єра», коли ви плакали й дозволили мені втішати вас, — господи! — я розумію, що це жахливо, але давно вже я не був такий щасливий.

Я мовчала, скам'янівши, знерухомівши. Я відчула, як по спині мені скотилася краплина поту, і заплющила очі, ніби те, що я його не бачу, могло перешкодити мені його чути. Разом з тим я розуміла, що, починаючи з нашої першої зустрічі в Альфернів, з тієї секунди, коли я опинилася перед очима Джуліуса А. Крама, я чекала цього моменту. Моя щирість звалася лицемірством, моя безтурботність була сліпа.

— Правду кажучи, — мовив Джуліус, — не знаю, що було б зі мною, якби я вас втратив.



Хіба я могла відповісти йому, що, нічого не маючи, не можна нічого втратити. Адже я з ним подорожувала, прогулювалася майже щовечора, і коли мені було нудно, кликала саме його, розраховувала саме на нього. Відсутність фізичного володіння не перешкоджала йому мати відчуття володіння морального, може, навіть воно виявлялося ще бурхливіше. Заперечувати таку можливість — жорстоко й нерозумно. Можна любісінько ділити з кимось життя, не ділячи з ним ліжка, — навіть коли це не модно, і, як то кажуть, негарно виглядає. Насправді ж я почувала себе більш винною за те, що наперед відмовила йому в фальшивому дарові, яким є моє легке, доступне, реальне тіло, дароване багатьом іншим чоловікам. І я зробила останнє зусилля полегшити становище:

— Але ж не йдеться про те, що ви мене повинні втратити, Джуліусе...

Він урвав мене.

— Я хотів би, щоб ви зрозуміли моє найзаповітніше бажання — одружитися з вами.

Я випросталася в гамаку, вражена цими словами, тоном, думкою, вражена тим фактом, що це визнання вимагає моєї відповіді, а я не хочу завдавати йому болю своєю відмовою. І знову я відчула себе нищою, оточеною безжальними дулами почуттів, яких я не поділяла.

— Не відповідайте мені, — поквапився застерегти Джуліус, і з його тону я зрозуміла, що він злякався не менше, ніж я, — я нічого від вас не вимагаю, ніякої відповіді. Просто я хотів, щоб ви це знали.

Боячись зронити слово, я впала у свій гамак, стала шукати сигарети й раптом подумала, що піаніст уже давно грає. Зараз — я впізнала мелодію — це був «Синій каприз», і стала машинально пригадувати слова.

— Піду ляжу, — мовив Джуліус, — даруйте, я трохи втомився. Повечеряю в ліжку.

Я промурмотіла: «На добраніч, Джуліусе», — і він пішов з ковдрою під пахвою, залишивши пляж, море і свою любов біля моїх ніг, отже, кинувши мене геть знищеною.

За годину я зайшла до порожнього бару й вихилила два «плентерспунші». Через десять хвилин з'явився піаніст і попросив дозволу почастувати мене ще одним. За півгодини ми вже знали одне одного на ймення, а ще за годину я лежала гола поряд із ним у його бунгало. На годину я забула про все, а потім крадькома пішла до себе спати, наче невірна дружина. Не дуже благородно, певна річ. Але я не обдурила себе: моє тіло було сите і щасливе, і це було такою ж реальністю, як і голод мого серця.

У цей перший весняний вечір Париж сяяв вогнями. Його блакитно-золоті будівлі були такі ж невловимі, як і ліхтарі. Мости, здавалося, зависли в повітрі, пам'ятники пливли над площами, а пішоходи літали, наче в них вирости крила. У незвичайному піднесенні я зайшла в магазин квітів, і до мене, загавкавши, підбігла такса. Мабуть, вона й була тут господинею. Трохи зачекавши, я спитала в таксі, скільки коштують тюльпани або троянди. Я ходила по магазину, називаючи їй рослини, а вона дріботіла за мною, підгавкуючи і помітно радіючи цій роєвазі. І от коли я саме виголошувала патетичну промову про красу нарцисів, хтось постукав у вітрину. Я озирнулася й побачила чоловіка, що, сміючись, стукав себе пальцем по лобі. Моя пантоміма з собакою, яку він

спостерігав хвилини п'ять, здалася йому кумедною, і я відповіла йому усмішкою. Ми дивились одне на одного крізь вітрину, залиту останніми сонячними променями, і під голосний гавкіт такси Луї Далє штовхнув двері, узяв мою руку в свою й потиснув її. Він був наче ще вищий від того, яким я його запам'ятала.

— Тут нікого нема, — сказала я, — це дивно, бо магазин відчинено.

— Нам нічого не залишається, як узяти собаку й троянди, — вирішив він.

І він узяв із вази троянду, простяг її мені, а такса, замість обуритися крадіжкою, замахала хвостиком. Проте ми лишили її на посту і вийшли на сонце. Луї Далє й досі тримав мене за руку, і це здавалось мені цілком природним. Ми вийшли на бульвар Монпарнас.

— Я страшенно люблю цей квартал, — признався він. — Це один з небагатьох кварталів, де можна побачити жінок, що купують квіти в собак.

— Я гадала, ви в селі. Дідьє казав, що ви — ветеринар.

— Я часом приїжджаю до Парижа, щоб зустрітися з братом. Сядьмо?

І не чекаючи на мою відповідь, він посадив мене за столиком на терасі кафе. Він поклав мою руку на мої коліна й дістав з кишені пачку сигарет. Невимушеність його жестів мені дуже подобалася.

— До речі, — сказав він. — Я щойно приїхав і ще не бачив Дідьє. Як йому ведеться?

— Я й сама приїхала лише два дні тому.

— Де ж ви були?

— У Нью-Йорку, а потім у Нассау.

Якусь мить я чекала, що він заговорить про Джуліуса так само гостро, як за нашої першої зустрічі, але він не заговорив. Він здавався безтурботним, щасливим, спокійним; і ніби навіть молодшим.

— Справді, — зауважив він, — ви така засмагла.

І, повернувшись у мій бік, став мене розглядати. Очі йому засвітилися.

— То була тривала подорож?

— Мені треба було навідати хворого чоловіка...

Я спинилася. Мені раптом здалося, що та нью-йоркська клініка, той бездоганно білий пляж, непритомний Джуліус і надто гарне обличчя піаніста — лише уривки давнього потьмянілого кольорового фільму. Я й справді нічого не бачила, крім обличчя Луї, сірого тротуара й дерев, що мирно зеленіли вздовж бульвару. Вперше після повернення відчула: це — моє рідне місто. Все так змішалось за останній час. І розмова з Джуліусом у літаку, в якій він просив забути ті кілька хвилин на пляжі, коли він не володів собою, і напрочуд сердечний прийом у Дюкре, мого редактора, і полегшене зітхання Дідьє по телефону, — все це спричинилося до того, що мною опанували безладдя і сумнів. Я втекла була в «статус-кво», підказаний Джуліусом, але всі ці тижні плуталася в сум'ятті й журбі, і тільки оце зараз вони зникли — зараз, коли в моє життя водночас увійшли такса та Луї Далє.

— Я дуже хотіла б мати собаку, — сказала я.

— У мене є друг у Версалі, — сказав Луї, — і в його собаки недавно з'явилися цуценята. Дуже гарні. Я привезу вам одного.

— Якої породи?

Він засміявся.

— Дивовижної, — напіввівчарка, напівмисливський. Завтра самі побачите. Я завезу вам цуценя на роботу.

Я занепокоїлася.

— Але ж йому треба робити щеплення проти хвороб, треба...

— Авжеж. Не забувайте, що я — ветеринар...

Він жартома змалював мені всі злигодні, що чекають на мене як на власницю собаки, і я сміялася й жахалася водночас. Час не плинув, а летів. Був уже початок восьмої, я мала обідати в тієї ж самої мадам Дебу, і це здалося мені ще більшою мукою, ніж завжди. Я любісінько просиділа б вечір отут, у кафе, розмовляючи про собак, котів та кіз і споглядаючи, як вечір огортає місто. Але треба було йти в той гурток пліткарів, напевно збурених звісткою про мій і Джуліусів медовий місяць на прекрасному острові Нассау. Я потисла руку Луї і з жалем пішла. На розі обернулася — він сидів у тій самій позі, за тим самим столом, трохи відкинувши голову, і дивився на дерева.

Джуліус чекав на мене в моєму маленькому салоні, і я кwapливо подалася до ванної підмалювати очі і дбайливо причинила двері. Якби в мене сидів хтось інший, я б їх не зачиняла, щоб розмовляти з гостем. але остання пропозиція Джуліуса, його прохання одружитися збудили в мені рефлекс лякливої дівчини. Цілковита відсутність небезпеки робила небезпечним усе. І ще дужче дратувало те, що хоч я не збиралася подобатись чоловікові, який чекав на мене, я зовсім не подобалася собі, дивлячись у дзеркало. Ось чому я переступила поріг салону мадам Дебу в кепському настрої. Вона поллигла назустріч, вихваляючи мій гарний вигляд і непокоячись блідістю Джуліуса. Мабуть, йому в його віці не йдуть на користь любовні забавки на далеких островах... Усе це було, певна річ, інсинуацією, але я відразу стурбувалася й розлютилась. Роль молодого утриманки я змінила на роль жінки-вамп. Може, це й більш хвилюючий персонаж, але він мені теж не подобався. Я оглянула салон і впізнала чимало облич, на яких прочитала цікавість та іронію. Далекі, я таки ставала параноїчкою. До того ж мадам Дебу, перехопивши мій погляд, покwapилась сказати, що «любого Дідье, на жаль, нема серед нас, бо він обідає в родинному колі». Я на якусь мить уявила їх обох — Дідье та Луї, — як вони бродять паризькими вулицями, щасливі, що зустрілися, що мають вільний вечір, — і мене поійняла шалена заздрість. На біса мені всі ці розлючені старигани? Втім, щодо цього я трохи перебільшувала. Середній вік гостей був не такий уже й високий, а їхні почуття не такі вже й низькі. Навпаки, у салоні витав дух загального вдоволення. Бо коли бажати побачити в себе Ірен Дебу — верх марнолюбства, то бути запрошеним до неї — щось незрівнянно більше. Між двома цими явищами була істотна різниця, і її відчували всі. В деяких паризьких домах цього вечора панували пригніченість або лют. Втім, я була в захваті від глибоко продуманого вибору мадам Дебу: декого з постійних гостей було виключено з товариства, декого з суперників — запрошено; декого із знаменитостей обминули, зате запросили декого з провінціалів. Неспроможний дошукатися причин її милості чи немилості, кожен був подвійно вражений: невблаганна Ірен Дебу здійснювала скіпетр доброго настрою і тим самим утверджувалась як справжня можновладарка. До того ж вона давала привід так думати, бо була веселіша й балакучіша, ніж будь-коли; вона ніби полагіднішала завдяки успіхові своєї озлобленості. І коли якась молода нерозважлива жінка необережно спитала, чи буде цього вечора в Ірен Дебу подружжя Х, господиня відповіла: «Певна

річ, ні!» — і чутка про це рознеслася зі швидкістю блискавки, вразивши всіх. І це «певна річ, ні!», хоча й було звичайною демонстрацією сили, викреслило прізвище Х з багатьох записників на цілий сезон.

Я помітила все це мимохідь, але звичний для мене веселий настрій зник. Я вислухувала компліменти про мою засмагу, усміхалася й почувала себе старою. Я пригадувала, як поверталася з відпусток, коли була молодша, з якими насмішками і глузуванням порівнювала своє обличчя та руки з обличчями й руками дівчат і хлопців мого віку. Я часто була переможницею в ті роки, бо фанатично любила сонце. Та цього вечора, хоч я безперечно була попереду, — в цьому не було ніякого присмаку тріумфу. Я повернулася не з тенісних чи волейбольних кортів Аркашону чи Андаю, я повернулася з гамака, що його запропонував мені багатий претендент на пляжі Нассау. Я надміру засмагла не від стрибків за м'ячем, плавання чи від якихось витівок, а пересмажилася від втоми і лінощів. Моє тіло витратило свою енергію тільки один раз, в обіймах красеня-піаніста. Авжеж, я потроху старіла, і якщо так і далі йтиме, за кілька років я куплю собі отой несправжній велосипед, що їх встановлюють у ванних, і щодня крутитиму педалі протягом півгодини чи години, спускаючися з уявних пагорбів і завжди переслідуючи на цих кумедних підпорах спогади моєї бурхливої молодості. Раптом я побачила саму себе, схилену над тим велосипедом; видовище було таке кумедне, що я мало не розреготалася. Прекрасний об'єкт для сміху... І чому всі оті люди, що так вигідно вместилися на диванах, не сміються самі з себе, і з цих диванів, і зі свого добробуту, і з господині дому, і зі свого та й мого існування? Мій співрозмовник, що розводився про красу островів Карібського моря, затнувся і глянув на мене з докором.

— Чого ви смієтеся?

— А ви чого смієтеся? — зненацька відповіла я.

— Я не сказав нічого смішного...

Це була свята правда, але я не дала йому довго говорити. Безпідставна зарозумілість завжди була мені неприємна. Аж тут відчинилися двері до їдальні, й ми посідали до столу. Я опинилася ліворуч од Джулуса, а він, у свою чергу, сидів ліворуч од мадам Дебу.

— Я не хотіла вас розлучати, — сказала вона своїм славнозвісним «півголосом», який зринав над десятима головами, і вже за мить я ненавиділа її так люто, що навіть її знаменитий відвертий погляд затремтів під моїм. Вона відвела очі й усміхнулася в порожнечу, чого ніколи з нею не бувало. Ця усмішка адресувалася мені, я це знала, і означала вона: «Ти ненавидиш мене, а я радію, отже — за нас обох!» Коли її погляд повернувся до мене, безневинний і неуважний, я й собі всміхнулася і схилила голову на знак мовчазного тосту, якого вона не зрозуміла. А я думала: «Прощай, більше ти мене не побачиш, мені остогидли і ти, і твоє оточення; як на мене, це гірше від ненависті». Я майже не шкодувала, прощаючись отак, бо, зрештою, її маніакальна сила, її пристрасть до переслідування, її спритність і швидкість у використанні відточеної зброї для здійснення дрібненьких намірів надавали їй вигляду, гідного водночас і жалю, і подиву.

Обід, здавалося, не скінчиться ніколи. В салоні я підійшла до вікна, вдихнула холодного, різкого нічного повітря, цього невблаганно самотнього вітру, який підкоряє собі місто, летячи над сонними людьми, дратуючи безсонних і навіваючи мрії про сільське життя всім очма-

нілим од сну або вина. А для мене в цьому застиглому салоні, сповненому лицемірства, цей одвічний жорстокий вітер, що прилинув з невідомої галактики, був єдиним вірним другом, єдиним неспростовним доказом мого існування. Коли він ущух і волосся знов упало мені на чоло, мені здалося — ось зараз розірветься моє серце і я вмеру. Вмеру — а чому б і ні? Я жила тому, що певний чоловік і певна жінка кохали одне одного тридцять років тому. Чому ж не наважитись умерти, тому що тридцятьма роками пізніше певна жінка — тобто я — не кохає нікого, отже, не бажає давати життя новому гостеві? Міркування, які найперше спадають на думку, хай і позначені найпласкішою логікою, ці міркування, часто бувають найрозумніші. Досить побачити, до якого безладдя доходить суспільство, де панує напівнаука, напівмораль і напівлогіка. Щоб люди думали про це, щоб вони це чули, вітер несе тисячі розпачливих, спраглих, перестрашених голосів, тисячі голосів живих, далеких і близьких, проте їхня кількість і одноманітність роблять із них щось крижане, мовчазне й порожнє, мов великий айсберг або референдум. Думки мої блукали світами, і я не відчувала від того ніякої прикраси: я навіть усміхалася часом на чиєсь зауваження, дякувала за сірника, іноді промовляла яке слово, що нічого не означало, проте підтримувала розмову. Я була далеко-далеко від цих людей. Але не вище від них, на жаль. І ця відстань змушувала мене більше сумніватися в моїй здатності розуміти цих людей, аніж у якостях їх самих, таких, зрештою, які вони є. Судити їх? Але в ім'я кого, в ім'я чого? І хоча я почувала в той вечір, що мені негайно треба піти від них, я ніяк не могла пояснити собі, чому саме; чи не був це якийсь різновид моральної задухи, астми, провини за яку лежала тільки на мені? Щоправда, я нічого не розуміла в їхній системі першостей, успіхів та поразок, і не мала анінайменшого бажання її зрозуміти. Треба було визволятися, прориватися. Є такий термін у регбі, і я з ним цілком згодна: граючи швидких нападаючих усю свою юність, а в розпал гри з Аланом «упертих воротарів», тепер я, діставши хворобу серця, вибуваю з гри. Я залишаю зелене, але вже трошки пожовкле поле, без судді і без правил, які були моїми. Я стала самотня, я стала нічим.

Джуліус урвав цей політ. Він був поряд і мав похмурий вигляд.  
— Цей обід видався вам задовгим, правда? Ви замріялись, чи не так?

— Я вдихнула повітря ночі. Дуже його люблю.

— А я питаю себе, чому саме.

В його тоні вчувалася ворожість, і це мене збентежило.

— У мене вночі буває враження, ніби вітер зринає з поля, пролітає над холодною землею, над деревами, над північними берегами... Це так утішно...

— Він пролітає над землею, начиненою тисячами трупів, над деревами, що живляться ними, пролітає над гниючою планетою, над берегами брудного моря... Ви й це вважаєте втішним?

Я спантеличено дивилася на Джуліуса. Ніколи не помічала я в нього найменшої ліричності, а коли вона навіть і виявлялася, то це була лише умовна ліричність: льодовики, едельвейси, незайманість природи. Ніжні почуття були, на мою думку, несумісні з могутністю ділової людини. Зрозуміло, моя система міркувань була надто стереотипна й елементарна. Він подивився на мене й усміхнувся:

— Наша планета хвора, кажу я вам. І цей салон, який ви знева-

жаєте,— лише невеличкий чиряк серед всесвітнього розкладу. До того ж один із найменших, запевняю вас.

— Ви жартівник,— промурмотіла я, трохи відхилившись.

— Ні,— сказав він,— я не жартівник. І ніколи не був жартівником.

І пішов. Я сиділа на дивані й дивилася вслід; окуляри його блищали проти світла, а невисока постать трималася рівно. Він не мав нічого спільного з Джуліусом А. Крамом з Нассау, який лежав на пляжі на ясно-синьому тлі неба і скаржився на те, що його забули, запхавши у глибокий гамак. Ні, тут, у цьому салоні, швидкий і холодний, більш зневажливий, ніж завжди, він навіював жах. І тут я нарешті зрозуміла, чому люди звичайно трохи задкують, коли він наближається.

Назавтра близько п'ятої години вечора мені сказали, що біля входу до редакції на мене чекає чоловік із собакою. Я поспішила до них. Вони справді були там — і чоловік, і собака, один із них тримав другого, і стояли вони проти світла чи скоріше проти сонця перед широким вікном, що було водночас і дверима. Я підійшла до них — і мене ту ж мить підхопив вихор із шерсті й гавкоту. Я сперлася на руку Луї і якусь мить ми могли б правити за картину сім'ї, що знову з'єдналася на вокзальному пероні. Собака був жовто-чорний з великими лапами, він облизував мене так ретельно, ніби протягом двох місяців — з дня свого народження — тільки й чекав тієї хвилини, коли зустрине мене. Луї всміхався, і я була така заворожена, така переповнена цією несподіванкою, що і його поцілувала. Пес люто загавкав, і працівники журналу повискакували з-за своїх столів, щоб побачити його. Після зливи вигуків: «Який гарненький! Які здоровезні лапи! Надзвичайне створіння!» тощо, після витівок песика під столом отетерілого Дюкре, Луї взяв ініціативу в свої руки.

— Треба купити йому нашійника і поводок. А ще мисочку і матра-сик. І зрештою підібрати ім'я. Ходімо.

Це й справді здалося мені справою значно важливішою, аніж пу-стопорожня стаття, над якою я мучилася від самого обіду. Ми рушили. Луї тримав собаку під пахвою, а мене — за руку. Було видно з усієї його поведінки: собака і я повинні йти з ним заради власного добра. Ми упхалися в його сірий «пежо», він посадив собаку мені на коліна і, перше ніж зрушити з місця, переможно глянув на мене.

— Невже,— сказав він,— ви гадали, що я не повернуся? Ви були дуже здивовані, коли побачили мене.

Насправді я була здивована не тим, що побачила його, а тим, що повернулося щастя, якого я сподівалася. Побачивши Луї з цим собакою під вікном, я пережила дивне враження: начебто я раптом віднайшла свою сім'ю. Але про це я йому не сказала.

— Ні, я була певна, що ви прийдете. Ви не належите до тих людей, що кидають обіцянки на вітер.

— Ви глибокий психолог,— сказав він сміючись.

Ми проминули чимало вулиць, перш ніж знайшли намічену крам-ницю. Париж був голубий, м'який, він муркотів; собака лашився до мене — і яка ж м'яка була в нього шерсть! Я йшла, мов зачарована. На площі Інвалідів ми дозволили йому трохи побігати. Він гасав за голу-бами, десять разів обкрутив повідець навколо моїх ніг — словом, як міг, показував, що йому дуже добре й радісно жити на цім світі. Мені нест-римно хотілося сміятись, а за мить я впадала в розпач. Що я роблю? Луї усміхався. Моя розгубленість явно тішила його.



— Ну,— сказав він,— нарешті ви будете за когось відповідати. Його доля залежатиме від вас. Життя ваше зміниться. Вам це до вподоби?

Я дивилась на нього з підозрою, питаючи себе, чи не натякає він на Джуліуса. Може, він здогадується, що моє життя — це життя дичини, на яку полюють, і що мені подобається тікати від ловців?

Ми прийшли до мене додому. Я показала собаку консьєржці; вона, на відміну від мене, аж ніяк не була в захваті. Ми посідали в кімнаті, і собака став шматувати килим на підлозі.

— Що ви збиралися робити ввечері? — спитав Луї.

Його питання стурбувало мене. Адже я мала піти з Джуліусом та Дідьє на приватний перегляд фільму. То як — покинути собаку вдома чи взяти його з собою? Я б воліла взяти. Луї мовби читав мої думки.

— Якщо ви залишатимете його самого, він витиме,— сказав він.— І я теж.

— Себто як?

— Кажу вам, якщо ви сьогодні ввечері залишите нас отут, він люто гавкатиме, а я, замість вгамувати його, сам горлатиму. Завтра хазяйка викине вас за двері.

— Ви можете запропонувати щось інше?

— Аякже. В мене є план. Ми відчинимо вікно, бо надворі тепло, і пообідаємо собі тут утрюх — треба ж мені й собаці призвичаїтися до вашого нового життя.

Він, безперечно, жартував, проте вигляд мав вельми рішучий. Але я не здавалася.

— Мені треба поговорити по телефону. Бо те, що я роблю, суперечить усякому глузду.

Кажучи так, я усвідомлювала, що й сама мріяла про такий вечір, який він мені запропонував. Певно, я була досить розгублена, бо він засміявся і встав з-за столу.

— Ну, гаразд, телефонуйте, а я тим часом піду куплю собачих консервів на трюх.

Він зник. Я на мить отетеріла, але собака підбіг до мене, стрибнув мені на коліна, розкуйовдив мою зачіску, і цілих десять хвилин я дивилася на нього, говорила, який він гарний, чарівний, розумний,— одне слово, поводитись мов несусвітна дурепа. Тут мене покликали до телефону. Я почула тихий сухуватий голос Джуліуса — вперше, відколи ми познайомились, не бадьорій, а розгублений.

— Джуліусе, мені дуже шкода, але сьогодні я не зможу прийти.

— Ви недобре себе почуваєте?

— Ні, але я маю собаку.

Якусь мить він мовчав.

— Собаку? Хто вам подарував собаку?

Дивак! Хіба я не могла купити або підібрати десь собаку? Аж ні — він переконаний: все, що я маю, кимось мені подаровано. Він абсолютно певен, що я нічого не здатна придбати сама; правда, в цьому конкретному випадку так воно й було...

— Собаку привів до мене на роботу брат Дідьє, Луї Далє.

— Луї Далє? — перепитав Джуліус.— Ветеринар? Ви з ним знайомі?

— Трохи,— відповіла я непевно.— В усякому разі собака тепер у мене, і я не можу кинути його, він витиме... Витиме,— повторила я.

— Та це ж просто смішно,— сказав Джуліус.— Хочете, я пошлю мадмуазель Баро, і хай вона опікується вашим собакою.

— В обов'язки мадмуазель Баро не входить сидіти з моїм собакою. До того ж треба, щоб він знав тільки мене.

— Все це видається мені дуже дивним,— сказав Джуліус.— Отже, я приїду по вас за годину...

— О ні! — вигукнула я.— Ні...

Я відчайдушно шукала якір порятунку. Якщо тут з'явиться владний, певний себе Джуліус — всьому кінець. Собаку буде відвезено до собачарні, певно, в Нейї, я піду з Джуліусом у кіно, а Луї — я знаю! — поїде додому, на село, і більше я його не побачу. Ні, це жахливо; цього не можна допустити.

— Ні,— відказала я.— Я піду погуляти з собакою і дещо купити для нього. Я вже виходжу.

Джуліус мовчав.

— А якої породи цей пес? — спитав він за хвилину.

— Не знаю, він жовтий з чорним. Якоїсь невизначеної породи.

— Чому ви не сказали мені, що хочете собаку? Я знаю найліпші розплідники.

Голос його звучав докірливо. Це почало мене дратувати.

— Так уже вийшло, нічого не поробиш,— сказала я.— Даруйте, Джуліусе, собака гавкає до мене. Побачимося завтра.

Він відповів «гаразд» і поклав трубку. Я полегшено зітхнула, метнулася до ванної, натягла светр і штани, розшукала повідець для собаки і зробила собі макійяж «під хлопця». Наспівуючи якусь пісеньку, я відчинила вікно, ввімкнула програвач, поставила на стіл гри тарілки. Мені було добре. Бо ж я — вільна, бо маю цуценя, бо зараз приїде чарівний незнайомець і нагодує нас. Вже дуже, дуже давно не проводила я вечір з незнайомим чоловіком, який мені подобався і був моїм ровесником. Відтоді, як я спізналася з Аланом, у мене було хіба що кілька пригод, на взірєць отої, з піаністом у Нассау. Так, уперше за п'ять років я чекала побачення, і серце в мене калатало — я хотіла цього побачення.

О десятій годині собака нарешті заснув, і Луї розговорився.

— Мабуть, я здався вам дуже брутальним — тоді, в барі, як ми побачилися вперше. Знаєте, ви відразу впали мені в око, і коли я дізнався, що ви — Жозе, тобто молода жінка, про яку мені розповідав Дідьє і яка належить до ненависного мені середовища,— я відчув себе ошуканим і так розшаленів, що сам на себе здивувався.

Він замовк і раптом повернувся до мене.

— Справді, коли ви тільки увійшли до бару і я простяг вам газету, я подумав, що настане день, коли ви будете моєю, а за три хвилини виявилось, що ви належите Джуліусові А. Краму,— і я просто знетямився — від ревнощів і від того, що мене ошукано.

— Швидкий ви! — сказала я.

— Так, я завжди був швидкий, надто швидкий. Коли померли мої батьки й лишили нам великий магазин меблів, я вирішив оддати його Дідьє, щоб він займався і рекламою, і комерцією. А я взявся вивчати ветеринарію, а потім практикував у Солоні, і досі там живу, і це мені подобається. Дідьє любить Париж, виставки і всіх тих людей, яких я терпіти не можу.

— Що ви їм можете закинути?

— Нічого певного. Вони — мертві. Вони не живуть, а лише функціонують завдяки своєму багатству, своїй славі. І, як на мене, вони небезпечні. Їхня активність позбавляє людей свободи і щастя.

— Коли від них не залежиш, то й свободи не втратиш,— сказала я.

— Від людей, з якими живеш, завжди залежиш. Ось чому я вжахнувся, дізнавшись про ваш зв'язок з Джуліусом А. Крамом. Це чоловік і крижаний, і шалений водночас...

— Але ж я не маю зв'язку з Джуліусом А. Крамом,— перепинила я Луї.

— Сподіваюсь, тепер не маєте.

— До того він завжди прекрасно поводився, був дуже люб'язний зі мною і нічого від мене не вимагав.

— Кінчиться тим, що ви мене переконаєте, ніби вам дванадцять років. Далібі, я нагодився вчасно, щоб попередити вас про навислу загрозу.

Він простяг до мене руки і міцно пригорнув до себе. Серце в мене мало не вискакувало з грудей. Він міцно обійняв мене і на мить застиг, притиснувшись щокою до мого лоба. Я відчула — він тремтить. Він став мене цілувати. І в нашій крові засурмила в тисячі своїх сурм, забила в тисячі своїх там-тамів жага, і насолода проспівала нам вальс тисячами своїх скрипок. А потім, уночі, лежачи одне біля одного, ми шепотіли одне одному забуті слова, ми побивалися, що не познайомились двадцять років тому, ми питали себе, як будемо жити далі. Собака спав під столом, такий же невинний, якими стали ми, віднайшовши самі себе.

Я його кохала. Не знаю, за що, чому саме його, чому це сталося так скоро, так бурхливо,— але я його кохала. Одна-єдина ніч — і життя моє стало схоже на славнозвісне яблуко, таке повне, таке наливчате; і коли він пішов, я відчула себе тільки половиною яблука, яку враз одкраяли від другої половинки. В одну мить перелетіла я з царства самотності в царство кохання, і дивувалася, що у мене те саме обличчя, те саме ім'я, той самий вік. Я ніколи не була цілком певна, що справді існую, а тепер і зовсім цього не знала. Я знала одне: Луї зачарував мене,— і чудувалася, що люди цього не бачать, адже це видно з першого погляду. В мені знов жила тепла, жива, незалежна істота, я ходила, говорила, я навіть дихала по-іншому; я знайшла мету. Коли я думала про нього,— а думала я повсякчас,— все ество моє жадало його, і ця жага живила моє тіло, тамувала його спрагу,— бо тіло моє кохало його. Назви днів тижня, числа дістали нові імена, набули потаємного змісту, бо він поїхав у вівторок, дев'ятнадцятого, і мав повернутися в суботу, двадцять третього. І я палко бажала, щоб була гарна погода, щоб дорога була суха і йому не було слизько їхати, щоб на шосе між Солонью та Парижем було небагато машин і щоб навколо мене були телефони, і щоб з кожної трубки лунав його голос — тихий, схвилюваний чи стурбований, щасливий чи зажурений,— голос Луї. Усе інше було ні до чого, крім собаки — сироти, як і я, але собака явно почувався краще, ніж я.

Джуліус А. Крам не знав, як бути з собакою. Він вважав: щоб встановити його породу, треба найняти приватного детектива й доручити йому тривале розслідування. Незважаючи на це, собака на знак приязні розідрав йому холошу шевіотових штанів, і він, здавалось, розчулився. І коли ми пішли пообідати в затишний ресторан з Дідье та кількома танцюристами, він вирішив запросити туди й собаку. В усякому разі він зробив так, ніби я сама це вирішила. Джуліус здавався мені незвичайним, танцюристи — розумними й дотепними, страви — смачнішими. Щодо Дідье, то він був братом свого брата — і цього досить.

Мені треба було повернутися додому о пів на дванадцятую, бо опівночі мав телефонувати Луї, і я хотіла лягти в ліжку «на його місце», як це я називала, і мати змогу розмовляти з ним потемки доти, доки він схоче.

— Вашому братові спала на думку дивна річ,— сказав Джуліус Дідьє, киваючи на собаку.— Я не знав, що Жозе знайома з ним.

— Ми якось випили разом по чарці,— сказав Дідьє.

Вигляд він мав безпорадний.

— І він одразу подарував вам собаку?

Джуліус усміхнувся мені, я — йому.

— Ні. Ми зустрілися другого дня на вулиці, точніше, у магазині квітів, і квіткарки не було, а був собака, і коли я розмовляла з ним про квіти, Луї сказав, що треба взяти троянду й собаку і...

— Отже, це собака квіткарки? — спитав Джуліус.

— Та ні, звичайно, ні,— роздратовано відповіла я.

Вони спантеличено подивилися на мене. З моєї розповіді й справді годі було щось зрозуміти. Але не мені: мені вона здавалася абсолютно ясною. Я побачила Луї, він подарував мені собаку, а я його покохала. Ось у чому суть. Він мій — чорнявий хлопець з карими очима, і каро-жовтий собака з чорними очима — теж мій. Я знизала плечима, і вони, певно, збагнули, що не дадуть собі ради із цією справою.

— Ваш брат Луї і досі живе на селі? — спитав Джуліус у Дідьє і повернувся до мене.— Я трохи знаю його, симпатичний хлопець. Але дивак: надумати кинути своє місто і змінити фах... А що сталося з маленькою Барбарою?

— Гадаю, вони більше не бачаться,— сказав Дідьє.

Джуліус пояснив мені:

— Барбара Кріфт. Донька Кріфта, промисловця. Вона до нестями закохалася в Луї Дале і поїхала разом з ним на село. Думаю, сільське життя в товаристві ветеринара незабаром їй набридло.

Я всміхнулася, і в цій усмішці були жалощі, але не ті, про які подумав Джуліус. Я була переконана, що ця Барбара, мабуть, не сповна розуму, коли вона кинула Луї, і що зараз вона б мала померти з горя — чи в місті, чи деінде.

— То Луї її кинув,— уточнив Дідьє з марнославством молодшого брата.

— Аякже, аякже,— підхопив Джуліус,— увесь Париж знає, що жінки просто божеволіють од вашого брата.

Він прохопився скептичним смішком і глянув на мене з чарівною доброзичливістю.

— Сподіваюся, з вами цього не станеться, люба Жозе. А втім, ні, я не уявляю вас на селі.

— Я ніколи там не жила. Знаю лише міста і пляжі.

І кажучи це, я бачила перед собою гектари лісів, лук і полів. Я бачила нас, Луї і мене: ми йшли поміж дерев, і вітер віяв нам у обличчя димним духом вогнищ, на яких палили пожовкле листя. І мені здалося: я завжди мріяла про село — мимоволі.

— Ну що ж,— сказав Джуліус,— незабаром ви познайомитеся з селом.

Я аж підскочила.

— Ви ж не забули, що всі ми їдемо на уїк-енд до Апенанів? Ви їдете, Дідьє?

Уїк-енд... він з глузду спав! Я зовсім забула про запрошення Апенанів. Це було дуже миле подружжя, великі приятелі Ірен Дебу, які

жили далеко від Парижа, усамітнені,—так вони самі схотіли, і коли приїздили до столиці,—разів із сто на рік,—у них тільки й мови було про те, як чудово жити самотою, вдалині від усіх. А жили вони тільки заради своїх уїк-ендів.

Але ж у суботу приїде Луї, і ми два дні зможемо пробути разом... Ця субота здавалася мені такою близькою і такою далекою, що мені хотілося і танцювати, і плакати водночас. Я знала — Луї має дуже широкі плечі, а на руці — страхітливий шрам (його вкусив осел, якому він робив операцію, і ми цілих десять хвилин сміялися з цього приводу). Я знала — він може часом порізатись, коли голиться, і взувається він в останню хвилину. Оце, власне, і все, що я знала про нього — ясна річ, за винятком того, що я його кохала. Я думала, скільки всього я маю ще відкрити — і в його тілі, і в його минулому, і в його характері,— і мене мучили цікавість, жага і запаморочлива ніжність. Тим часом треба було знайти якусь зачіпку, щоб не поїхати на цей уїк-енд. Найпростіше, звичайно, сказати: «Даруйте, я буду ці два дні з Луї Дале, бо так мені подобається». Але це неможливо. Я знову відчула себе винною — я хотіла бути винною. Зрештою, Джуліус освідчився мені в своїх почуттях після сонячного удару, він не вимагав відповіді і повадився статечно — отже, з мого боку було б природно і чесно, якби я сказала йому правду. Проте за ясними й мирними стінами очевидності ховалися демонічні тіні потаємної правди. Знов я відкрила для себе порожнечу таких слів, як «об'єктивно», «деякі обставини», «незалежність», «приятель» тощо. Більше того, мені здавалося: коли дати зрозуміти Джуліусові, що зі мною сталося,— я вже думала, як дати зрозуміти, а не сказати відверто,—він вибухне гнівом, впаде у відчай, зажадає помсти. І це лякало мене. Якийсь чорний ореол, що оточував цього чоловіка, атмосфера могутності й певності себе, яка його огортала,— все це повсякчас мене лякало. Проте, що він міг мені зробити? Я мала роботу, ні в чому від нього не залежала і не ризикувала нічим — хіба лиш тим, що болісно вражу його. Ніде правди діти — усвідомлення цього бентежило мене, але не настільки, щоб приректи себе на мовчанку або на півбрехню, однаке саме це я й робила останні три дні, сама не здаючи собі в тім справи. Бо життя моє перетворювалось на залиту сонцем автостраду пристрасті, і я не могла допустити, щоб на неї впала бодай найменша тінь.

Всі ці питання зникли опівночі, коли я почула голос Луї — недовірливий і переможний водночас. Він спитав, чи кохаю я його. Спитав: «Ти мене кохаєш?» — а я почула: «Невже ти мене кохаєш? Я знаю, що ти мене кохаєш. Чому ти мене кохаєш? Невже ти могла б не кохати мене? Я кохаю тебе». Я хотіла спитати його, де він зараз є і що робив цілий день, попросити, щоб він описав мені свою кімнату і те, що бачить за вікном,— але не змогла. Звичайно, згодом я про все це спитаю — але тільки згодом, коли відчуття його присутності не буде таким гострим, таким пекучим. Але зараз він був для мене хлопцем однієї ночі, я бачила його в темряві частіше, ніж удень, він був для мене полум'яним тілом, віддзеркаленим обрисом, світанковим силуетом, він був жагою, трьома поглядами, вагою, чотирма фразами. Він був коханцем! Але я не могла згадати ні кольору його светра, ні машини, ні того, як він сидить за кермом, ні того, як гасить сигарети в попільничці... Ні того, як він спить — бо ми не спали. Зате я знала, якими ставали його обличчя й голос, коли ми кохалися. І в цій країні, неозорій країні кохання,— це я знала наперед,— на нас чекають іще тисячі відкриттів, які ми зробимо

разом, тисячі гектарів полів, які ми перейдемо, лежачи поряд, тисячі миль прерій, які ми перетнемо, і тисячі пожеж, які ми гаситимемо, спалахуючи самі. Я знала: ми обоє — і я, і він — будемо невситимі, і не могла уявити собі ту мить, коли цей жорстокий голод може бути вгамований. І він казав «субота», і я повторювала «субота», як двоє мореплавців вигукнули б «Земля!» або як двоє засуджених до смерті чаклунів кликали б на допомогу сили пекла. І він приїде в суботу опівдні, а поїде в понеділок зранку, і це буде раєм і пеклом. Кожне з нас двічі або тричі вийде погуляти з собакою — тільки тоді ми побачимо, ніч надворі чи день. Я вже знала, що він любить Моцарта більше, ніж Бетховена, що він часто падав з велосипеда, як був малий, і що він спить долілиць. Я затимила, що він буває дивакуватий, а часом сумний. Я пам'ятала, що він буває ніжний. Телефон дзвонив разів десять за ці два дні, він просто розривався, але я не підходила. А коли ми розставалися, я знемагала від втоми та щастя і благала його вести машину повільно.

— Обіцяю тобі,— відповів він.— Адже ти знаєш — тепер я не можу померти.

Він пригорнув мене до себе.

— Скоро,— додав він,— я куплю величезну машину, повільну й безпечну, як вантажна. Приміром, старий «даймлер» — як той, що стояв ці дві ночі під твоїм будинком.

Завжди така хороbra, у п'ятницю я послала Джуліусові в контору якомога лаконічнішу телеграму: «Не маю можливості поїхати на уїк-енд крапка пояснення згодом тисяча вибачень Жозе». Тепер треба було знайти пояснення. Я не пам'ятала, звідки посидала телеграму; я пам'ятала одне: завтра приїде Луї, і щастя заливало мене. Таке могутнє, таке неосяжне щастя, що я просто не могла ні про що думати. І до «даймлера» з його шофером-шпигуном, до «даймлера», який стояв ці дві ночі у мене під вікнами, як колись під вікнами нашої з Аланом квартири,— було мені байдуже. Шофер нічого іншого не зможе сказати, крім того, що бачив мене з чорно-жовтим собакою і що потім з цим собакою прогулювався якийсь незнайомец. Нарешті я вирішила сказати Джуліусу, що мушу поїхати з Парижа до своїх давніх друзів: повірить він мені, чи не повірить — дарма; принаймні матиме підстави вдатися до того специфічного допитування, таємницею якого він володіє. Це закінчиться бурхливою сценою, отже, якимсь поясненням — і нам обом полегшає, передовсім мені. Так, я воліла, щоб мене спіймали на брехні — аби лиш не викрити себе, не сказати правди.

Я вже виходила з дому, коли задзвонив телефон. Мене викликав Нью-Йорк. Я одразу впізнала владний, трохи гугнявий голос свекрухи, і одразу подумала — Алан знову щось вигадав.

— Жозе,— сказала свекруха,— я телефоную до вас у зв'язку з вашою справою про розлучення. Ясна річ, Алан вирішив зробити для вас максимум з того, що можна, і я так само; та ваш адвокат, очевидно, не дуже квапиться. Чи ви вже не маєте наміру розлучатися?

— О ні, маю,— сказала я, прикро вражена.— Чому ви думаєте, що не маю?

— Бо адвокат Дюпон-Кормейль,— це адвокат мсьє А. Крама,— хоч і погоджується з усім, в тому числі і з аліментами,— досі не надіслав нам потрібних документів. Жозе, вам потрібні гроші, хіба ж ні? А втім,—



квапливо докинула вона,— навіть коли вони вам і не потрібні, мати їх завжди приємно.

— Я не зовсім у курсі справ,— відповіла я.— Найближчим часом довідаюсь, що й до чого.

— Я розраховую на вас. І раджу вам — візьміть іншого адвоката. Бо цей, здається, вважає майже непристойним, що ми хочемо забезпечити вас певною сумою. Тисяча доларів на місяць — хіба це вже такі великі гроші?

Я погодилася. Подякувавши кількома загальними словами, я пообіцяла, що поклопочуся всіма цими справами, й поклатла трубку. Мене зацікавило й здивувало насамперед те, що адвокат Джуліуса, котрий за логікою речей мав би бути агресивною акулою, поводить ся, як бевзь, з моєю не менш агресивною свекрухою. Та за хвилину я про все це забула.

Таксист погодився взяти нас обох — собаку й мене,— і я дуже зраділа, бо ні в автобус, ні в метро нас би не впустили. Добре, що шофер зглянувся наді мною, бо інакше довелось би добиратися до редакції пішки. А цього ранку мені було несила йти пішки. Мені здавалося, що на одному повідку я веду здорового собаку з дужими лапами, а на другому — спогад про Луї та про ті два дні, суботу й неділю,— величезного пса, ще більшого і впертішого, ніж мій дивоглядний покруч.

Мене вже чекав Дюкре чи, точніше, його секретарка, яка зустріла мене біля входу й завела до редакторського кабінету. Дюкре був сірий чоловік — і костюм його, і очі, і волосся — все сіре: але зараз він був схвилюваний і вочевидь радий, що бачить мене. Тихий, скромний, ввічливий, він був буквально закоханий у свій журнал, який рятував од загибелі вже вісім з половиною років і який завдавав йому значних збитків.

— Люба Жозе,— сказав він, — я маю для вас чудесну новину. Якщо це справді новина для вас. Отже, слухайте. Обговорюється можливість видання журналу на шістдесят чотирьох сторінках замість тридцяти двох; ми спробуємо змінити його, зробити більш розкішним, словом, перетворимо з журналу для небагатих на щось інше.

— Це прекрасно,— щиро сказала я, бо журнал мені подобався своєю серйозністю і свободою, і тим, що я чимдалі міцніше вросла у нього.

— Якщо це станеться,— вів далі Дюкре,— я вам запропоную іншу посаду, важливішу, але й відповідальнішу. Бо, по-перше, я дуже вас ціную, а по-друге, саме завдяки вам я зможу нарешті зробити з журналу те, про що давно мріяв.

— Я нічого не розумію,— сказала я.

Він недовірко дивився на мене якось мить, а тоді засміявся.

— Це справді так,— сказав він,— ви маєте бути подвійно щасливою, бо нас фінансує ваш славнозвісний друг Джуліус А. Крам.

Я завмерла на місці, але враз підхопилася, скочила до Дюкре й поцілувала його в чоло. Я вибачалася, а він задоволено сміявся.

— Це чудово,— сказала я.— Яка я рада і за вас, і за всю редакцію, і за саму себе. Як це втішно. Джуліус — прекрасна людина. Справді,— додала я із звичною безпосередністю,— щастя ніколи не приходить одне.

Він запитливо глянув на мене, але я не дала ніяких пояснень і тільки махнула рукою.

— І коли ж ви про це дізналися? — спитала я.

— Сьогодні вранці. Само собою, я вже зустрічався з Джуліусом А. Крамом,— і він так само махнув рукою, що виключало будь-які пояснення цього «само собою».— Але сьогодні вранці він мені зателефонував і пояснив, що йому дуже приємно й цікаво було б узяти участь у виданні такого серйозного журналу, як наш. Разом з тим він спитав у мене,— з усією можливою делікатністю, маю вам сказати,— чи не бачу я якоїсь можливості, щоб ви тісніше співробітничали з журналом. Якби в цьому питанні був хоч найменший присмак наполягання або коли б я не був певен, що ви справді любите свою роботу, я відповів би негативно, але, на щастя, це не так. Люба Жозе, я можу вам довірити увесь відділ живопису та скульптури, вам і Максові, і я певен — ви зможете нарешті задовольнити вашу жагу до прекрасного, ну, і звичайно, поліпшити своє матеріальне становище.

— Я в захваті,— сказала я.

Я таки справді була в захваті. Все це доводило, що вранішній «даймлер» був скоріше доброю, а не лихою прикметою, це доводило, що Джуліус уже ставиться до мене серйозно, як до журналістки, тобто як до незалежної жінки; це доводило також, що Дюкре, безкомпромісність якого була мені відома, схвалював мою роботу. Не тільки серце моє забилося дужче, але й голова запрацювала.

— Ви не будете проти? — спитав Дюкре.

Я звела брови.

— З якої речі?

— Я хотів би мати певність,— сказав він.— І ще я вам скажу, що якби з невідомих мені причин ви відмовилися від цього місця, моє ставлення до вас анітрохи не змінилося б.

Я нічогісінько не второпала, що він хотів сказати. Здавалося, він був одним із тієї плеяди жалюгідних безумців, що,— гадала я,— були зв'язані таємними нитками з Джуліусом, із тієї плеяди сліпоглухонімих, які не підозрювали про існування Луї.

— Нізащо не відмовлюся,— відповіла я з доброчесним виглядом, якого надає нам щасливе кохання.— Ми зараз же підемо пити шампанське.

І через десять хвилин вісім інтелектуалів, до яких я зарахувала й себе, двоє секретарок і один собака подалися в кафе й випили три пляшки шампанського за здоров'я майбутнього великого журналу. Закиданий питаннями про чарівника-пайовика, Дюкре всміхався, розповідав про якогось друга і зрідка кидав на мене допитливі погляди, які завдяки моїй щирій радості та шампанському ставали чимраз приязнішими й теплішими. Я зателефонувала Дідьє і наказала йому кинути все й пообідати зі мною в ресторані «У теслярів».

— Ні,— вигукнув Дідьє,— ні, ви тільки послухайте! Який же я радий!

Я розповіла йому, що кохаю Луї, що Луї кохає мене, і він, здавалося, був і щасливий і зчудований водночас.

— Луї хотів, щоб ми удвох сказали вам про це,— сказала я,— та цілий тиждень ні з ким не говорити про нього, аж поки він дозволить сказати вам,— це для мене задовго.

— Коли я згадаю,— сказав Дідьє,— коли я згадаю, який він був лютий на вас тоді, першого разу, і які ви були...

— Він думав, що я — коханка Джуліуса,— весело відповіла я.— Тому й розгнівався.

— Але ж я йому вже казав, що це не так,— заперечив Дідьє,— та він часом буває на диво дурний. Можна сказати — в це важко повірити або, точніше, не повірити. А Джуліус уже знає?

— Ні, ще ні, але днями я хочу сказати йому.

— Він мав не дуже добрий вигляд в Апенанів,— сказав Дідьє.— По-моєму, часом він навіть лютував.

— О ні, не думаю,— сказала я.— Він не тільки не лютує, а навіть телефонував до Дюкре, мого любого редактора, сьогодні вранці і запропонував йому фінансувати журнал. Йому раптом забажалося викинути трохи грошей. Вам не здається це чарівним? Любий Джуліус...

Я стала трохи сентиментальна.

— Любий Джуліус,— задумливо повторив Дідьє.— Вперше в житті я бачу, як Джуліус А. Крам вкладає гроші у збиткове підприємство.

Він раптом спохмурнів і почав замислено товкти виделкою картоплину.

— А ви не думаєте,— спитав він,— що Джуліус може в такий спосіб спробувати втримати вас?

— Ні, він не така обмежена людина. В усякому разі Дюкре запевнив мене, що це його ні до чого не зобов'язує і що він задоволений моєю роботою. Дідьє, любий мій родичу, ви розумієте? Я кохаю Луї і маю професію,

Він підвів очі, глянув на мене, якось байдуже махнув рукою, підніс чарку й цокнув її об мою.

— П'ю за вас, Жозе,— сказав він.— За ваше кохання, за вашу роботу.

Потім ми знову заговорили про Луї. Я дізналася, що він — чудовий, розумний брат, дуже делікатний і здатний підтримати в разі потреби, що на нього можна в усьому звіритися, що він завжди закохувався в тварюк, не вартих його мізинця, як вважав Дідьє; почувла я й те, що й сама вже знала: що ми з Луї створені одне для одного.

— Але як ви влаштуєтесь,— спитав Дідьє,— щоб працювати в Парижі, а жити в селі?

— Побачимо,— сказала я.— Завжди можна знайти якийсь компроміс.

— Луї не любить компромісів, попереджаю вас.

Я це знала, і це мені дуже подобалося.

— Ми щось придумаємо, щось придумаємо,— весело повторювала я.

Я була щаслива, як ніколи. Я досі відчувала в собі на шиї поцілунки Луї. Від випитого натщесерце шампанського приємно паморочилась голова. Я простягла руку над столом і потиснула руку Дідьє. За п'ять днів, у п'ятницю ввечері, я сяду в поїзд і поїду в Солонь до Луї. Побачу його дім, його тварин; його життя відкриється мені, і я буду в надійному захистку. Яке щастя!

Того ж вечора ми — Дідьє і я — обідали з Джуліусом, і це був дуже веселий вечір. Джуліус, здавалося, не менше від мене тішився зі своєї ініціативи, і я обіцяла, що він подвоїть свої мільярди завдяки журналові. Він запевняв нас, що давно мріє зайнятися чимось поза біржею. Він навіть просив нас допомогти йому спізнатися з мистецтвом ближче, словом, дуже елегантно змінив роль мецената на роль свідо-

мого невігласа. Він, бачте, нудиться над справами, а живопис його цікавить, і він хотів би розважитися в нашому товаристві й водночас набратися знань. Раз чи двічі він якось не прямо спитав мене про уїк-енд. Я сказала, що не могла зробити інакше — і цим обмежилась; на превеликий мій подив, він не допитувався більше. Навіть Дідьє зауважив після обіду, що він, мабуть, помиляється і що завдяки мені Джуліус навчився виявляти вдячність у зовсім новій формі. Тиждень пролетів, як одна мить. Луї телефонував мені, я телефонувала Луї. В редакції ми розробляли макет за макетом. Дідьє скрізь мене супроводив. Вечорами я розповідала їм — Джуліусові й Дідьє — про наші останні знахідки. У четвер ми обідали разом: я, Джуліус, Дідьє та Дюкре; Дюкре, здавалося, й собі був зачарований любов'язністю, спокоєм та скромністю Джуліуса А. Крама. Я мала намір сьогодні нарешті сказати Джуліусові, що завтра їду на село до Луї Дале, але обід був такий веселий, всі ми почувалися так добре, що я не наважилася вдаватися в делікатні пояснення. Я тільки сказала, що їду за місто разом з Дідьє; зрештою, це була правда — він таки мав їхати разом зі мною. І Джуліус сказав мені: «Не забудьте, що ми обідаємо з Ірен Дебу в понеділок», — без найменшої досади. Його лисувата голова ледве виднілася в темряві над спинкою сидіння, і я згадала той вечір в Орлі, коли ця сама голова була для мене символом перепочинку, і серце мені на мить стислося: тепер вона уявлялася символом самотності.

Поїзд пронизливо свиснув, і нас трохи трусонуло, але мені здавалося, що він не зрушив з місця — лише залізничники з прапорцями під пахвою, нахиливши голови, побігли обіч вагону, створюючи оманливе враження швидкості. Ми зробили пересадку, і хоч мені подобалися старі приміські поїзди, я пошкодувала за тими потужними експресами, які вмить домчали б мене до місця призначення — до Луї. Дідьє спробував зацікавити мене кросвордом, запропонував мені джину, завів розмову про політичні новини, але незабаром переконався, що поруч нього сидить істота з іншого світу. Він розгорнув детектив. Вряди-годи він поглядав на мене, усміхався й починав мугикати «Життя в рожевому світлі»<sup>1</sup>. Вже був початок восьмої, тіні видовжувались, і за вікном розгорталися чудові сільські краєвиди.

Нарешті наш вагон спинився біля Луї, і я кинулася в його обійми. Дідьє виніс валізи, вивів собаку, і ми посідали у відкритий «пежо». Перш ніж рушити, Луї обернувся до нас, і ми всі глянули одне одному в вічі й засміялися. Я певна, що ніколи не забуду цієї хвилини: маленька порожня станція, осяяна променями вечірнього сонця, два таких схожих і таких різних обличчя, повернені до мене, дух дерев і трав, тиша після гуркотіння поїзда, — і щастя, яке пришпилило мене до сидіння, мов удар кинджалу. Все на мить застигло, щоб назавжди відбитися в моїй пам'яті, а потім рука Луї лягла на кермо, і ми повернулися до життя.

Сільська дорога, село, путівець і нарешті — дім: прямокутний, невисокий; у вікнах сліпучо виграє помаранчеве сонце; на подвір'ї дрімає старе дерево; двоє собак. Мій пес прокинувся зі свого міцного дитячого сну і з гавканням кинувся до них. Я злякалася, але Луї та Дідьє знизали плечима й неквапом піднялися по сходах з валізами в руках. У вітальні стояв великий диван, оббитий оксамитом, піаніно, квіти у

<sup>1</sup> Одна з пісень Едіт Піаф, славнозвісної французької співачки.

вазонах; скрізь були розкидані газети; особливо сподобався мені величезний камін, але гарні були й готичні стільці, і абстрактна композиція теж. Я підійшла до балконних дверей. Вони виходили на садок, за яким розстиалося люцернове поле.

— Яка краса,— сказала я.

Луї підійшов до мене й поклав мені руку на плече.

— Тобі подобається?

Я глянула йому в вічі. Досі я не могла наважитись подивитися йому просто в обличчя. Я боялася і його, і себе самої, і того, що відбувалося між нами, тільки-но ми зустрічалися — воно здавалося мені майже відчутним на дотик. Його рука міцно, до болю стискала моє плече; обличчя в нього було непевне й насторожене. Він був як напнута струна, і я відчула — йому забило дух. Ми дивилися одне на одного, але нічого не бачили; я знала — моє обличчя таке саме беззахисне, як і його; його обличчя мовби кричало: «Це ти! Це ти!» — але й на міліметр не наближалось до мого. Два обличчя, спустошені коханням; погляди, які ловлять один одного, зустрічаються, схрещуються; міцно затиснуті уста, — планети із скам'янілого попелу з німими морями... Блакитне тріпотіння жилок на скронях — як прикрий анахронізм, як упертий спогад про часи, коли ми існували, любили, спали — і, проте, ще не знали одне одного. І до нього я знала, що шовк — м'який, сонце — гаряче, а море — солоне. Я так довго снила, що, здавалося мені, зістарилась, так і не народившись.

— Я хочу їсти, хочу їсти! — гукав Дідьє десь далеко-далеко від нас, і ми почули його голос, і прокинулися. Я враз помітила, що Луї трохи засмаг, і побачила вузьеньку білу пружку в нього під очима.

— Ти, мабуть, читав на сонці,— сказала я.

І він нарешті всміхнувся, кивнув головою, забрав руку з мого плеча і ступив крок назад. Досі ми стояли за метр одне від одного — напружені, застигли, віддалені від своєї здобичі, наче два добре вимуштрувані мисливських собаки. Крок, що його ступив Луї, розрядив напруження, і ми присунулись одне до одного і стали поряд, і повернулись до Дідьє. Він усміхався.

— Я не хотів вам надокучати,— сказав він,— але ви схожі на бевзів. До того, невеселих бевзів. Годилося б чого-небудь випити... А то я наче граю роль дуеньї при двох іспанських заручених.

І я, знаючи, як денна незгода прикриває нічну гармонію, як підкреслена відчуженість приховує потаємну безсоромність, відчула і гордість, і вдячність наших шалених тіл, — Луї та мого, — які так добре володіли собою під чужим поглядом. Так, наше кохання мало двох прекрасних коней для перегонів, чистокровних і баских, гарячих і вірних, коней, що люблять вітер і морок. Я лягла на диван, Луї дістав віскі, Дідьє поставив на програвач платівку Шуберта, і ми, не гаючи часу, випили по першій. Я знемагала від спраги і втоми. Спадав вечір; мені здавалося, що я вже десять років лежу тут і дивлюсь на цей камін і що можу проспівати напам'ять цей незнайомий квінтет. Якби я могла вмерти сто разів, усі свої сто життів оддала б я за такі хвилини.

Трактир був недалечко, і ми пішли до нього пішки. Коли ми, повернувшись, вийшли, було вже зовсім темно, але дорога відсвічувала блідо-жовтим відблиском. Ми відчинили обидва вікна, і нічний вітер, перелітаючи від вікна до вікна, часом розбивався об нас, охолоджуючи, осушуючи наші тіла, — обережний, легкий вітер, співчутливий, мов не-

вільник, який пильнує двох своїх братів, теж невільників, од жорстокого володаря.

Через день була неділя, і саме її обрала корова з околиці Солоні, щоб привести теля. Луї запропонував нам поїхати з ним, але Дідьє завагався — так само, як і я.

— Поїдьмо,— сказав Луї.— Два дні ви милувалися чарами села. Після флори подивімось-но фауну. Збирайтеся.

Ми подолали п'ятнадцять кілометрів на найбільшій швидкості. Дорогою я пригадувала розділ гарного роману Вайяна, де героїня — жінка водночас і сильна, і вразлива,— допомагає народитися теляткові. Зрештою, якщо на додачу до високоінтелектуальних дискусій з проблем імпресіонізму чи бароко мені судилося займатись примхливою природою, то треба озброїтись хоч деякими знаннями про неї.

В корівнику було напівтемно. Жінка, двоє чоловіків і дитина стояли біля стійла, з якого долинали моторошне ревіння. Дивний запах, солодкуватий і міцний, змішувався із запахом гною. «Пахне кров'ю!» — збагнула раптом я. Луї скинув піджак, засукав рукава й пішов до корови, чоловіки — за ним. Я побачила, щось сіре, рожеве, гливке — воно здалося мені продовженням корови. Вона заревла гучніше — і це щось побільшало. О, та це ж теля, яке народжувалося... Я вибігла з корівника, бо мене занудило. Дідьє вихопився слідом за мною, мовби щоб мені допомогти, але він увесь тремтів. Ми співчутливо глянули одне на одного й зайшлися сміхом. Справді, надто вже разючий був перехід од салону мадам Дебу до цього корівника...

Корова знову заревла, і Дідьє простяг мені сигарету.

— Який жах! — мовив він.— Якщо це відбувається так, то навряд чи мій бідний брат наверне мене до батьківства... Щодо мене, то я почекаю тут.

А згодом ми захоплено роздивлялися теля, Луї відмивав руки від крові, фермер почастиував нас чарочкою, і нарешті ми посідали в машину. Луї сміявся.

— Це не такий уже й показовий випадок,— сказав він.

— Для мене — показовий,— заявив Дідьє.— Я ніколи не мав щастя бачити нічого подібного. Не знаю, як ти з цим справляєшся.

Луї знизав плечима.

— Правду кажучи, ця бідолашна корова могла б обійтись без мене. Я буваю потрібен лише тоді, коли все йде погано. Кілька разів доводилося зашивати.

— О! Замокни! — вигукнув Дідьє.— Май совість.

Проте Луї, здається, не без злого заміру, став розводитись про безліч найжахливіших деталей, і ми з Дідьє позатикали собі вуха. Машина зупинилася в лісі, біля ставу. Луї та Дідьє заходилися кидати в воду камінчики.

— Жозе вже розповіла тобі про останню примху Джуліуса А. Крама? — спитав Дідьє.

— Ні,— сказала я,— я зовсім про нього забула.

Луї стояв нахилившись і простягши вперед руку з камінчиком. Він повернув до мене голову.

— Яку примху?

— Джуліус надумав фінансувати журнал, де працює Жозе,— промовив Дідьє.— Ця молода жінка, що оце бачила, як телиться корова, буде вирішувати долю сучасного живопису та скульптури.



— Ти диви! — кинув Луї.

Він розмахнувся, і його камінчик підскочив на воді п'ять чи шість разів, а потім зник.

— Непогано! — сказав він задоволено. — Це, певно, велика відповідальність?

Він дивився на мене — і раптом моя нова посада видалась мені непотрібною й небезпечною. Чи мала я право приймати цю пропозицію, щоб виносити свої непевні присуди про твори інших людей? З глузду я спала, чи що? Погляд Луї змушував мене дійти висновку, що таки спала.

— Дідьє не зовсім точно про це розповів, — сказала я. — Я не писатиму критичних статей. Писатиму про те, що мені подобається, чим я захоплююсь — тільки й того.

— Ти спала з глузду зовсім не тому, — промовив Луї. — Хіба ти не розумієш, що за твої слова чи, може, й за мовчання тобі платитиме Джуліус А. Крам?

— Дюкре, — уточнила я.

— За посередництвом Дюкре, — підхопив Луї. — Ти не можеш пристати на це.

Я дивилася на нього, на Дідьє, який опустив очі й, певно, дуже хотів змінити тему, і відчула — я дратуюся. Як у барі «Біля Королівського мосту», я починала бачити в Луї ворога, пуританина, я вже не бачила в ньому свою прекрасну любов.

— Я роблю це вже три місяці, — відповіла я. — Може, мені бракує досвіду, але я з цього живу і — більше того — мені це подобається. А хто платить — Дюкре чи Джуліус — мені начхати.

— Зате мені не начхати, — сказав Луї.

Він кинув ще один камінчик. Обличчя його стало суворим. Мені спала дурна думка, що наступний камінчик він кине в мене.

— Всі мене мають за коханку Джуліуса, — сказала я. — В усякому разі всі певні, що він мене утримує...

— І з цим треба кінчати, — швидко урвав мене Луї.

Але з чим кінчати? Адже світський Париж — не місто ясності; в ньому тільки й живуть, що плітками та підозрами. Я належу Луї, і він це знає. Та невже він хоче, щоб, крім нього, я нічим не цікавилась, нічим не захоплювалась? Невже він хоче, щоб я відмовилась від своїх самотніх прогулянок по музеях, виставках, вулицях Парижа? Невже він не розуміє, що блакить на полотні, скульптурні форми приваблюють мене дужче, ніж новонароджене теля? Так само, як я відкривала себе — більш живу, більш справжню, — в його погляді, я відкривала природу — ще осяйнішу, ще могутнішу, — в погляді художника. А може, я причинна? Може, синя панчоха? Може, забагато на себе беру? В усякому разі я не потребую його дозволу, мені вже не вісімнадцять років, і, зрештою, я не шукала Пігмаліона, хай навіть він буде ветеринаром...

Отакі невеселі думки снувалися у мене в голові; я дивилася на дорогу й не помітила, як Луї поклав свою руку на мою.

— Не переймайся цим, — сказав він. — Ще маємо час на все.

І він усміхнувся мені, а я всміхнулася йому, і ту ж мить поклялася, що завжди буду тільки з ним, і все життя тільки й робитиму, що доглядатиму велику рогату худобу. Мабуть, настрій у мене змінився помітно, бо Дідьє, який досі не пускав пари з вуст, зітхнув і засвистів «Життя в рожевому світлі». Цього вечора, цієї ночі ми поговоримо

про все. Поговоримо — якщо матимемо час, якщо тіла наші наситяться насолодою, якщо перестанемо боятися розлуки. Та я вже знала — підсвідомо, мимоволі знала, що ні він, ані я — ми не дозволимо, аби щось пролягло між нами, і слова, які ми скажемо одне одному, всі будуть словами кохання.

— Я не можу летіти до Лондона. Завтра я не зможу.

— Стривайте,— сказав Джуліус.— Аукціон у Сотбі триватиме п'ятницю, суботу і понеділок. І оскільки Дюкре вважає, що вам годилося б поїхати...

Ми сиділи на терасі «Олександра». До нас підійшла Ірен Дебу.

— Вам не подобається Лондон? — спитала вона.— Це непогане місто, і аукціон у Сотбі — о, там є на що подивитися! Запросіть із собою Дідье, коли боїтесь, що вам буде нудно.

Я вагалася, Луї мав приїхати післязавтра, і мені важко було уявити, що він схоче поїхати зі мною. Всі ці п'ять днів ми розмовляли щовечора по телефону — про платівки, які будемо слухати, про мою трохи похмуру квартиру, де ми будемо вдвох сорок вісім годин. Йому не потрібні ні літаки, ні готелі, ні картини, йому потрібна тільки я.

— Я вас не розумію,— сказала Ірен Дебу.

— Безперечно,— швидко відповіла я.

Вона почервоніла від гніву. Останнім часом я бачила її та її подібних не часто. Ми допізна просиджували в редакції, радісно збуджені, а потім я поверталася додому. Ми з собакою вечеряли, і, поговоривши по телефону з Луї, я засинала свинцевим сном. Джуліус часто приходив снідати в ресторанчик біля редакції. Він, здавалося, не менше від нас захоплювався нашими планами. Навіть возив у машині, як зразковий школяр, альбоми і книжки з мистецтва, переглянути які йому радив Дюкре. Він наполягав, щоб у моє розпорядження надали одну з невеличких машин його контори.

Та цього разу сильце защеппулося. Мені треба категорично відмовитись од поїздки в Лондон і обгрунтувати свою відмову. І диво! — присутність мадам Дебу не збентежила мене, а додала сміливості. Вона оберне мою любовну історію на анекдот, спростить її до дрібнички, може, навіть гідної жалю, бо ця дрібничка викриває закорінену в мені зрадливість,— що ж, про мене. Тавруючи мою легковажність, вона так само легко прийме мою сповідь.

Я сказала:

— Дідье Дале теж не зможе поїхати. Ми чекаємо його брата Луї, що приїде на два дні до Парижа.

Джуліус і оком не змигнув, та Ірен Дебу аж підскочила, уп'явшись в мене поглядом. Потім вона суворо подивилася на Джуліуса.

— Луї Дале? — перепитала вона.— Що це за історія, Джуліусе? Ви в курсі справи?

Запала мовчанка. Джуліус не квапився з відповіддю. Він роздивлявся свої пальці.

— Джуліус абсолютно не в курсі,— видушила я з себе.— Я недавно познайомилася з Луї Дале. Він подарував мені собаку, як ви знаєте. Словом, він приїздить до Парижа на уїк-енд, і я не можу летіти до Лондона.

Ірен Дебу зайшлася різким сміхом.

— Це абсурд,— сказала вона,— абсурд.

— Дорога Ірен,— почав Джуліус,— якщо це не завдасть вам клопоту, я поговорю про це з Жозе негайно. Мені не здається корисною...

Та вона урвала його:

— І мені так само. Ви матимете можливість обговорити все зараз, коли хочете. Я йду.

І вона гордо випросталася й вийшла так швидко, що Джуліус ледве встиг устати зі свого стільця.

— Що це? — спитала я.— Яка її муха вкусила?

— Ніяка,— відповів Джуліус,— просто вона вважає (як і я, до речі), що вам подобається ваша робота, що в ній ви знаходите розраду, і їй трохи дивно бачити, як ви нехтуєте нею заради якогось незнайомця. Зрештою, Ірен, попри свою нетактовність, любить вас і не уявляє швидкості, з якою ви закохуетесь.

— Кого ви маєте на увазі? — спитала я.

— Цього Луї Далє,— повільно мовив Джуліус.— Його і піаніста з Нассау.

Я почервоніла. І відчула, що червонію ще більше.

— Звідки ви знаєте? — спитала я.— І коли вже знаєте, як насмілюєтесь говорити мені про це? Ви за мною підглядаєте?

— Я вже казав, що цікавлюся вами.

Очі його за окулярами були приплющені, він не дивився на мене. І я раптом злякалася — і його, і себе самої. Я підхопилася так швидко, що собака підскочив і люто загавкав.

— Я йду,— сказала я,— мені нестерпна думка, що... що ви...

Я не могла говорити від гніву, від сорому. Джуліус заспокійливо махнув рукою.

— Дрібниці,— сказав він.— Усе це скороминуше. Я чекатиму вас о сьомій, як ми домовлялися.

Та я вже втекла. Я перебігла вулицю і вскочила разом із собакою в машину. І тільки повернувши ключ запалювання, я згадала, що це «його» машина. Втім, це мене мало обходило. Ризикуючи розбити його дорожній автомобіль, я проскочила вулицю, проїхала міст і на максимальній швидкості підлетіла до своїх дверей. Я сіла на ліжко, у скронях мені наче молотками гупало. Собака поклав голову мені на коліна. Я вже не знала, що з собою робити.

За п'ять хвилин у двері подзвонив Джуліус. Він сів переді мною й дивився у вікно. Подумати тільки — ми ще ніколи не дивилися одне одному в вічі. Коли я згадую його, я завжди бачу його профіль. Це був чоловік без жестів і поглядів. Це був також чоловік, який бачив мене в Алановому полоні, в сльозах у нью-йоркському готелі, закохану в пляжного піаніста, чоловік, у пам'яті якого зберігалось кілька яскравих вражень про мене, трохи мелодраматичних, і про якого я не знала нічого або майже нічого. Єдиний раз він говорив мені про свої почуття, та й то з глибокого гамака, звідки виднілася лише його шевелюра. Боротьба була нерівна.

— Я знаю, що ви воліли б побути на самоті,— сказав Джуліус,— та я маю дещо вам пояснити.

Я мовчала. Я дивилася на нього і дуже хотіла, щоб він пішов. Уперше я відчувала в ньому ворога. Як це не смішно, мене турбувала єдина думка: розповість він Луї про піаніста чи не розповість? Прекрасно розуміючи, що це дитячі побоювання і що вони не мають ні-

якого зв'язку з реальною ситуацією, я все ж таки не могла позбутися цієї думки. Це була випадковість, певна річ, але я боялася — Луї не повірить, що це була випадковість; я знала — він надто вразливий.

— Ви,— сказав Джуліус,— закидаєте мені піаніста. Але я не бачив вас того вечора. Вас бачила мадмуазель Баро. В усякому разі ви вільна людина.

— Ви називаєте це волею?

— Я завжди вам це говорив, Жозе, і ви завжди можете робити все, що захочете. Те, що я цікавлюся вами, вашим життям, не залежить од почуттів, які я можу мати до вас. Ви гадаєте, що кохаєте Луї, а може, й справді кохаєте,— додав він, побачивши вираз мого обличчя,— і мені здається, що в цьому нема нічого особливого. Але ви не можете заборонити мені думати про вас і — певною мірою — опікуватися вами. Це право й обов'язок кожного друга.

Він говорив тихо, впевнено і, по совісті, за що я могла — об'єктивно — йому дорікати?

— Кінець кінцем,— вів він далі,— коли ми познайомилися, вам жилося погано, і весь цей час я щиро прагнув допомогти вам. Я наважився сказати вам у Нассау про свої почуття, але я був дуже стомлений, дуже самотній, і зрештою я на завтра вибачився перед вами.

Так, цей всемогутній малий чоловічок і справді був зовсім самотній, а я, купаючися нині в щасті, поводи́ла себе з нахабством і жорстокістю вискочки. Я зневажала себе за це. А зневага завжди гнітила мене.

Він так само дивився кудись за мене. Щось змусило мене встати й покласти руку на рукав його піджака. Кінець кінцем, я не сумнівалася в тому, що він мене любить, що він страждає і що він ніяк не може цьому зарадити.

— Джуліусе,— сказала я,— пробачте мені, я щиро прошу вашого пробачення. Я дуже вдячна вам за все, що ви для мене зробили. Просто мені здалося, що за мною підглядають, мені розставляють пастки і... А «даймлер»? — спитала я наскоком.

— «Даймлер»? — перепитав Джуліус.

— «Даймлер» під моїм вікном.

Він спантеличено дивився на мене. Але і правда — в Парижі не один «даймлер», і я забула колір того, який бачив Луї. До того ж мене не цікавили деталі. Ліпше було зберегти дружні стосунки й обопільну приязнь, ніж копатися в закрутах допитувань. Знову, щоб уникнути пізнання суті речей, я тікала під захист їх форми.

— Не будемо більше про це говорити,— сказала я.— Чи не хочете чого-небудь випити?

Він усміхнувся.

— Хочу, і цього разу чого-небудь міцного.

Він витяг коробочку й витряс із неї дві пігулки.

— Ви й досі ковтаєте ці ліки?

— Як і більшість людей, що живе у містах.

— Це щось заспокійливе? Не можу вам передати, як боюсь я звичаїтись до транквілізаторів.

Це була правда. Я розуміла: ковтаючи ліки, він, сказати б, пом'якшує удари, яких завдає йому життя. А мені здавалося — він повсякчас терпить поразку за поразкою. Пом'якшувати в такий спосіб? Цього я зрозуміти не могла. Бо ця завіса, яку він опускає між собою

і нещастями, прикростями, тугою,— білий прапор, знак капітуляції, до того ж — ганебний знак...

— Коли ви будете в моєму віці,— сказав Джуліус усміхаючись,— то й ви... то й вам буде нестерпно відчувати, що ви залежите від ласки... Він шукав слово.

— Від ласки себе самої,— відказала я не без іронії.

Він заплющив очі, кивнув, і мені вже не хотілось усміхатися. Може, ще виб'є година, і я навіки приборкаю голодних вовків моїх бажань, круків моїх жахів та жалів, що досі крячали без упину. Може, ще виб'є година, і я примирюся сама з собою, і стану гравюрою без фарб — чорно-білою гравюрою. І тоді я їздитиму на велосипеді, не виходячи з ванної, і ковтатиму заспокійливі пігулки. Я матиму міцні ноги й нікчемне серце, спокійне обличчя й мертву душу. Я уявила все — і не повірила, бо між цим кошмаром і мною стояв Луї.

Я випила віскі з Джуліусом, і ми посміялися з втечі мадам Дебу.

— Коли-небудь вона таки вчепиться мені в горло,— весело сказала я.— Вона страх як не любить, коли порушують її приписи.

Далебі, мені більше нічого було сказати.

Наближалось літо. Стояли останні дні травня. Люксембурзький сад привітно зустрічав відвідувачів, його сповнила галаслива юрба дітей і честолюбних гравців у м'яч. Ми з Луї сиділи на лаві. Ми намірились говорити серйозно. Досі завжди, тільки-но ми лишалися самі, рука Луї мимоволі тяглася до мого волосся, до мого обличчя. Моя так само тяглася до його волосся, до його обличчя. Блаженство затоплювало нас, і в словах не було потреби — нам було досить котячого мурчання. Нам було досить мовчазної ніжності, щасливого мовчання, кількох слів; справжню розмову могли вести тільки наші тіла, коли вони зливалися в єдиному пориві.

Проте, сьогодні Луї вирішив поставити всі крапки над «і».

— Я все обміркував,— сказав він.— Ось послухай мене. Я поїхав з Парижа не тільки тому, що зненавидів світське товариство. Я — ще й гравець; не картяр, щоправда, але щось на взірць того.

— То й чудово,— відказала я.— Я сама така.

— Не про те річ. Так от — я втік, щоб не пустити за вітром спадщину Дідьє. І став ветеринаром, бо люблю тварин, і мені подобається допомагати безсловесним створінням. Та я не хочу силоміць тягти тебе на село. Але й жити без тебе — теж.

— Я поїду на село слідом за тобою,— сказала я.

— Я знаю; але знаю й те, що ти любиш свій журнал. Так от — я спокійнісінько міг би працювати під Парижем. В мене є знайомі, які розводять коней. Я б теж розводив, і ми б не розлучалися більше з тобою.

Я зітхнула з полегкістю. Я ніколи не казала Луї, що моя робота, принаймні думка, що я її виконую, задовольняє моє дивацьке бажання, ще й досі не здійснене, зробити щось корисне. І ще мені сподобалося те, що в Луї є щось від гравця, що він — утілення спокою й рівноваги (таким він здавався мені від першого дня знайомства) — теж не без гріха. Річ певна: його нічні слова, його любовна нестриманість свідчили про те, що його живить якась фантазія, якесь солодке безумство,— і це осмілило мене. Я знала: ніч, так само, як і спиртне, багато чого може відкрити в людині. Та коли сам він признається мені і в силі

своїй, і в слабкості,— значить, довіряє мені; значить, ми близькі до найбільшої перемоги щасливих коханців; значить, ми можемо скласти зброю.

— Ми житимемо в передмісті,— сказав Луї,— і матимемо, якщо ти захочеш, дитину. Або двох дітей.

Вперше в моєму бурхливому житті можливість мати дитину не злякала мене. Я житиму собі в будиночку з Луї, дитиною, собакою. Ми будемо розводити чистокровних коней. Це буде справжній хеппі-енд життя, сповненого бур, погонь і втеч. Нарешті моя роль зміниться: я не буду загнаним звіром, який рятується від навіженого мисливця, а стану просторим і затишним лісом, де знайдуть прихисток, їжу й питво слухняні любі істоти — мій друг, моя дитина й мої тварини. Я вже не попадатиму з пастки в пастку, з халепи в халепу, я стану сонячною галлявиною і річкою, з якої любі й рідні мені люди доскочу питимуть молоко людської ніжності. І мені здалося, що ця пригода буде ще небезпечніша від інших, бо я вперше в житті не могла уявити, чим вона закінчиться.

— Це жахливо,— сказала я,— та мені здається, що я вже ніколи не могла б уявити нікого на твоєму місці.

— І я так само. Тому нам і треба бути такими обережними, особливо тобі.

— Ти все ще думаєш про Джуліуса?

— Так,— сказав він без тіні усмішки.— Цей чоловік не визнає нічого, крім власності. І той вид покровительства, який він тобі виявляє, лякає мене. Мені було б спокійніше на душі, якби він чогось зажадав. Але я не хотів би говорити про це з тобою, не мені виводити тебе з омани. Проте, коли це станеться, я хотів би, щоб ти розповіла мені.

— Щоб пожаліти мене?

— Ні, щоб втішити. Розкривати на що-небудь очі — не завжди так уже й весело. Ти б хотіла присилувати до цього того, хто повинен це зробити, а мені не хотілось би бути цією людиною.

Я майже нічого не зрозуміла з його слів. В тому стані ейфорії, в якому я перебувала, я скорше повірила б, що Джуліус — мій хрещений батько, аніж тиран. І я з полегшенням усміхнулася й підвелася з лави. О шостій я мала зустрітися з Дюкре — обговорити проект обкладинки. Луї довів мене до редакції і поїхав обідати з Дідьє.

Я трохи запізнилась і зайшла до кабінету навшпиньках. Дюкре розмовляв по телефону, і я не хотіла йому заважати. Двері були відчинені. Я сіла біля свого столу. За кілька хвилин я збагнула, що йшлося про мене.

— Я опинився в делікатному становищі,— сказав Дюкре.— Коли ви запропонували мені дати їй роботу, я нічого не мав проти. Зрештою, ішлося про особу, якій треба було працювати, а мені бракувало співробітників, бо не було чим їм платити. І коли ви сказали, що будете платити їй самі... Та ні, нічого не змінилося, коли не рахувати того, що я одразу в неї повірив. Два місяці, відтоді як ви вирішили — заради неї — підтримати мій журнал, я до неї придивлявся. Вона не знає нічого... А я не обізнаний з вашими планами... Я розумію, це не стосується мене, та коли вона одного чудового дня про все дізнається, я виглядатиму як чоловік безсовісний, дарма що я не такий. Все це скидається на якусь пастку...



Дюкре урвав мову, бо я стояла на порозі й приголомшено дивилася на нього. Він тихо поклав трубку, кивнув мені на крісло перед собою, і я машинально сіла в нього. Ми не дивилися одне на одного.

— Мабуть, не варто нічого пояснювати,— сказав він.

Він був ще сіріший та блідіший, ніж завжди.

— Так,— сказала я,— гадаю, що все зрозуміло.

— Мені здавалося, що мсьє Крам має добрі наміри, і я справді одразу повірив у вас. Та мене трохи насторожило, що два місяці тому він попросив мене завантажити вас, посилати вас у поїздки... Я таки анічогісінько не розумів, доки ви не познайомили мене з Луї Дале.

Мені забивало подих; мені було соромно — перед собою, перед ним, перед Джуліусом, а ще мені було до болю, до відчаю шкода того образу інтелігентної, тонкої молодой ерудитки, який я витворила з самої себе між цих припалих пилом стін.

— Нічого, нехай,— сказала я.— Все було добре, аж занадто добре.

— Зрозумійте,— сказав Дюкре,— нічого не зміниться. Я готовий зателефонувати мсьє Крамові, відмовитися від цього нового журналу,— тільки щоб ви лишилися з нами.

Я всміхнулася йому чи, точніше, спробувала всміхнутися, але з цього нічого не вийшло.

— Це було б надто вже по-дурному,— сказала я.— Я повинна піти, але не думаю, що Джуліус нищий, що він буде мститися вам.

На хвилю запала тиша, і ми з якоюсь ніжністю дивилися одне на одного.

— Моя пропозиція залишається в силі,— сказав він,— і якщо вам зовсім не потрібна дружба... Пробачте, Жозе, але я сприймав вас, як примху.

— А я і є примхою,— відповіла я спокійно.— В усякому разі, була примхою. Я вам зателефоную.

Час було вийти, бо мені закололо в очах. Я обвела поглядом обшарпаний кабінет, папери, репродукції, друкарські машинки — все, що було декорацією, яка живила ілюзію,— і вийшла. Я зупинилася не перед найближчим кафе, де снідала вся наша прекрасна компанія, а перед іншим. Щось у мені трепетало, і я прагнула лише одного — знати, довідатись невідомо про що. Звернутися до Джуліуса я не могла. Він обернув би цю зраду, цю купівлю мене на звичайний прояв уваги з боку джентльмена, на подарунок заблуканій молодій жінці. Я знала тільки одну особу, яка ненавиділа мене так глибоко, що могла прояснити ситуацію. Це була жорстока мадам Дебу. Я зателефонувала їй і — на диво! — вона була вдома.

— Я на вас чекаю,— відповіла вона.

Вона не додала «не сходячи з місця», але, їдучи до неї в таксі, я уявляла, як вона поправляє зачіску, як готується до зустрічі.

Я сиділа в її вітальні, погода була гарна, і я почувала себе зовсім спокійно.

— Невже ви скажете, що нічого не знали й не відали?

— Я не збираюся нічого казати,— відповіла я,— бо ви однаково мені не повірите.

— Аякже. Ви, звичайно, не знали, що неможливо так собі з доброго дива найняти квартиру на вулиці Бургонь за сорок п'ять тисяч старих франків на місяць? Ви не знали, що кравці — мій кравець у дано-

му випадку — не одягають задарма незнайомих молодих дам? Ви не знали, що вашого місця в журналі домагається півсотні дівчат, освіченіших від вас?

— Справді, я повинна була це знати.

— Джуліус — людина терпляча, і ця гра могла б тривати довго, незважаючи на всі ваші любовні пригоди. Джуліус ніколи ні від чого не відступається. Але мушу вам пояснити, що його друзям і особливо мені нестерпно бувало бачити, як над ним коверзує якась...

— Якась? — перепитала я.

— Ну, скажімо, ви.

— Дуже добре.

І я розсміялася, що її трохи збентежило. Вона пашіла таким недовір'ям, злобою, зневагою, що сама ця надмірність робила її мало не смішною.

— І чого ж саме, на вашу думку, хотів Джуліус? — спитала я.

— Чого хоче Джуліус, хочете ви сказати! Він сказав мені про це з самого початку: він хотів забезпечити вам життя цікаве, приємне, дати вам час і на всякі примхи та забаганки, — і все це так чи інакше мало привести вас до нього. Не думайте, що ви так легко вислизнете. Ви ще нас не позбулися, люба Жозе.

— А по-моєму, позбулася, — сказала я. — Бачите, я вирішила жити з Луї Далє і збираюся на тому тижні поїхати на село.

— А коли все це вам набридне, ви повернетесь, Джуліус вас ждатиме, і ви будете дуже раді знову з ним зустрітись. Ваші комедії розважають його, ваша вдавана невинність його смішить, та не варто цим зловживати.

— Отже, виходить, він мене ще й зневажає... — сказала я.

— Та ні. Він каже, що в глибині душі ви порядна жінка і що кінець кінцем ви складете зброю.

Я підвелася й цього разу всміхнулася без найменшого зусилля.

— Не думаю. Знаєте, вас засліплює ваша зневага. Одного ви не враховуєте: ви мені набридли до краю, ви і всі ваші підступи. Підступи Джуліуса зачіпають мене, бо я добре ставлюся до нього, але ви й насправді...

Її пересмикнуло. Слово «набридли» і справді мало її пропекти, воно було безжальним присудом, і моя незворушність, певно, злякала її більше, ніж очікуваний нею гнів.

— Я поступово все поверну і Джуліусові, і кравцю, — вела я далі. — Я сама поговорю з колишньою свекрухою, і ця історія з аліментами буде залагоджена без участі Джуліуса.

Вона зупинила мене вже на дверях; щось її непокоїло.

— Що ви скажете Джуліусові?

— Нічого, — відповіла я. — Я не збираюся з ним бачитися.

Я вийшла на вулицю й пішла сягистим кроком, мугикаючи пісеньку. Мене охопив якийсь радісний гнів. З чутками, манівцями, брехнями було покінчено. Ті люди мені потайки платили для власної розваги. Так, наче їм приємно було милуватися моєю незалежністю і моїми вибриками. Добре ж вони мені дурили голову! Мене охоплював розпач, але водночас я відчувала полегкість, бо знала нарешті, як мені поводитися. Вони надягли на мене прекрасний золотий нашійник, та ланцюг розірвався — і все стало на своє місце.

Складаючи свою валізку, що дуже схудла останнім часом, бо в ній було лише кілька суконь, які лишив мені Алан, я кепкувала з того, що

моїм планам не судилося збутися. Через своє засліплення та оптимізм я виставила себе в невідгідному світлі в очах Джуліусових друзів, та й, напевно, у його власних. І хоч я могла стерпіти це від нього, бо він усе ж таки мене любив, хоч і зневажав, терпіти просторікування інших я не могла. Я з вдячністю обвела поглядом цю кімнату, де поволі одужала від Алана, де я познайомилася з Луї,— цей затишний притулок моїх ілюзій. Я взяла собаку на повідець, і ми, не поспішаючи, зійшли по сходах. Господиня — ще один виконавець волі Джуліуса А. Крама — мала досить такту, щоб не виходити до нас. Ми отаборилися в невеличкому готелі. Я лягла на ліжко, собака скрутився біля моїх ніг, валізка стояла на підлозі, і я споглядала, як вечір спадає на шість місяців мого життя і на померлу дружбу.

Літо, веселе й ніжне літо минуло в домі Луї. Він не сказав жодного слова, почувши мою розповідь. Просто він став іще ніжніший і уважніший, ніж завжди. До нас часто приїздив Дідьє. Ми разом підшукували будинок на околицях Парижа і нарешті знайшли — біля Версаля. Ми були щасливі, і моя пекуча гіркота від приниження, вся втома і туга — супутниці моєї втечі — зникли за який-небудь місяць. Я не писала до Джуліуса, не відповідала на його листи, навіть не читала їх. Нікого з того маленького гуртка я не бачила, зустрічалася з друзями Луї, зі своїми давніми друзями й відчувала себе врятованою. Врятованою від якоїсь певної, незбагненої небезпеки, що здавалась мені тепер у тисячу разів страшнішою від усіх пережитих мною раніше. Я б не змогла стати надто серйозною, належати людям, яких я не люблю, не могла б нудитися й називати цю нудьгу інакше, ніж її власним ім'ям. Життя поверталось до мене, воно поверталось навіть подвоєним, бо в серпні я зрозуміла, що чекаю дитину від Луї. Ми вирішили дати водночас імена і дитині, і собаці, бо собака досі не мав ніякої клички.

Ми влаштувалися на новому місці, а через кілька днів, ідучи під дощем по авеню Великої армії в Парижі, я зустріла Джуліуса. З бічної алеї виїхав «даймлер». Я одразу ж його впізнала й зупинилася. Джуліус вийшов з машини і підійшов до мене. Він схуд.

— Жозе,— вигукнув він,— нарешті! Я був певен, що ви повернетесь.

Я дивилася на нього, розглядаючи цього затятого чоловічка. Мені здалося, що я вперше бачу його обличчя спереду. Він мав ті самі блакитні очі, які блищали з-за окулярів, той самий темно-синій костюм, ті самі мляві руки. Я мусила зробити неабияке зусилля, аби нагадати собі, що цей чоловік так довго був для мене символом морального відродження. Тепер він здавався мені якимось чужинцем, метушливим і похмурим водночас, якимось маніяком.

— Ви все ще нарікаєте на мене? Все скінчилося, так?

— Так, Джуліусе,— відповіла я,— все скінчилося.

— Гадаю, ви зрозуміли, що все було зроблено для вашого добра. Але я, певна річ, робив це трохи незграбно.

Він усміхався, очевидно, задоволений собою. Я відчула те саме, що й при першій зустрічі з ним у «Саліна»,— наче я бачу перед собою невідомий мені й цілком незрозумілий механізм. Я не могла пригадати навіть найкоротшої розмови з ним, згадався лише один монолог на

пляжі — єдиний раз, коли я майже зрозуміла його, і через цей спогад я не втекла, а лишилася на місці, охоплена ваганням.

— Я мав відомості про вас протягом усього літа, — додав він, — і знаю Солонь не гірше, ніж ви.

— Знову ваші приватні детективи...

Він усміхнувся.

— Ви ж не думаєте, що я припинив спостереження за вами.

Гнів кинувся мені в голову, і я вихопилась, перш ніж устигла подумати.

— А доповіли вам ваші приватні детективи, що я чекаю дитину?

Він застиг на якусь мить, а тоді опанував себе.

— То це ж прекрасна новина, Жозе. Ми любісінько виховуватимемо її.

— Це дитина Луї, — відповіла я. — За місяць ми одружуємося.

І тут, на моє здивування, на мій превеликий жах, обличчя його скривилося, очі налилися слізьми, він замахав руками і затупав ногами по тротуару.

— Це неправда! — волав він. — Це неправда, цього не може бути!

Я дивилася на нього й не могла зрушити з місця, та раптом за ним виросла постать шофера. Шофер схопив його за руки саме в ту мить, коли він кинувся на мене з кулаками. Біля нас стали зупинятися перехожі.

— Це моя дитина! — вигукував Джуліус. — І ви — моя, ви — моя...

— Мсьє Крам, — повторював шофер, відтягаючи його від мене, — мсьє Крам...

— Пустіть мене! — кричав Джуліус. — Пустіть мене! Цього не може бути, кажу вам, ця дитина — моя!

Шофер потяг його далі, а я раптом прокинулася від заціпеніння, крутнулася на підборах і побігла в кафе. Там у мене ще довго цокотіли зуби. Вийти я не наслідувалася, мені здавалося, що Джуліус і досі стоїть на тому самому місці, задихається, тупоче, що з очей його ллються ті жахливі сльози гніву, розпачу і, можливо, любові. Я зателефонувала Дідьє, він прийшов у кафе і провів мене додому.

За два місяці я дізналася про смерть Джуліуса А. Крама. Він помер начебто від серцевого нападу, викликаного надмірним уживанням заспокійливих та наркотичних медикаментів. Наші життя пройшли одне позз друге паралельно — отже, не перетнулися, не схрестилися. Ми бачили одне одного лише в профіль і ніколи не любили одне одного. Він мріяв лише про те, щоб заволодіти мною, а я лише про те, щоб утекти, — і це було все; і як подумаю, то вся ця історія була гідна жалю. Втім, я знала, коли час зробити свій звичайний відбір у моїй непевній пам'яті, в ній все-таки залишиться пасмо сивого волосся, що виднілося з гамака, і нетвердий, стомлений голос: «Від того часу, як ми з вами познайомилися, мені ніколи не було нудно».

З французької переклав  
Віктор КОПТИЛОВ